

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ODNOS DO SIVE EKONOMIJE PRI ŠTUDENTSKEM DELU: ANALIZA
STALIŠČ ŠTUDENTOV EKONOMSKE FAKULTETE UNIVERZE V
LJUBLJANI**

Ljubljana, september 2013

JAKOB TADL

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani **Jakob Tadel**, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor magistrskega dela z naslovom **ODNOS DO SIVE EKONOMIJE PRI ŠTUDENTSKEM DELU: ANALIZA STALIŠČ ŠTUDENTOV EKONOMSKE FAKULTETE UNIVERZE V LJUBLJANI**, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko **dr. Tjašo Redek**.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem:
 - poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu in sem to v besedilu tudi jasno zapisal;
- se zavedam, da je plagiatstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja: _____

KAZALO

UVOD	1
1 SPLOŠNO O SIVI EKONOMIJI	3
1.1 Opredelitev in definicija sive ekonomije	3
1.2 Dejavnosti sive ekonomije in njeni udeleženci	6
1.3 Vzroki sive ekonomije	8
1.4 Posledice sive ekonomije	11
1.4.1 Negativne posledice sive ekonomije	11
1.4.2 Pozitivne posledice sive ekonomije	13
1.5 Odnos države do sive ekonomije	14
2 SIVA EKONOMIJA V SLOVENIJI IN DRUGIH DRŽAVAH	17
2.1 Merjenje sive ekonomije	17
2.1.1 Neposredne metode	18
2.1.2 Posredne metode	18
2.1.2.1 Denarne metode	19
2.1.2.2 Metode razhajanja	20
2.1.2.3 Metoda porabe električne energije	20
2.1.3 Modelski pristop	21
2.2 Obseg sive ekonomije v drugih državah	21
2.3 Značilnosti sive ekonomije v Sloveniji	24
2.3.1 Družbeno-ekonomski razlogi za sivo ekonomijo v Sloveniji	24
2.3.2 Razširjenost	25
2.3.3 Posledice	26
2.3.4 Odnos države	26
2.4 Obseg sive ekonomije v Sloveniji	28
3 ODNOS ŠTUDENTOV EKONOMSKE FAKULTETE DO SIVE EKONOMIJE	30
3.1 Siva ekonomija med študenti - predstavitev problematike in hipotez	31
3.2 Predstavitev vprašalnika	33
3.3 Predstavitev vzorca	35
3.4 Rezultati raziskave - opisne statistike in preverjanje hipotez	37
3.5 Omejitve raziskave	50
SKLEP	50
LITERATURA IN VIRI	53
PRILOGE	

KAZALO SLIK

Slika 1:Razdelitev narodnega gospodarstva	4
Slika 2: Osnovna logika modelskega pristopa	21
Slika 3: Starost anketirancev po letnici rojstva, s frekvenco in deležem (%)	36
Slika 4: Regija bivanja v času študija s frekvenco in deležem (%)	37
Slika 5:Urna postavka za delo v zadnjih 12 mesecih - frekvenčna porazdelitev	41
Slika 6: Odobravanje sive ekonomije s frekvenco in deležem (%)	42
Slika 7: Delo v sivi ekonomiji.....	46

KAZALO TABEL

Tabela 1: Ukrepi ekonomskih politih proti sivi ekonomiji v 15 državah članica EU.....	16
Tabela 2: Obseg sive ekonomije v 21 tranzicijskih državah (v % BDP).....	22
Tabela 3: Obseg sive ekonomije v 25 državah OECD (v % BDP).....	23
Tabela 4: Obseg sive ekonomije v Sloveniji po letih in različnih avtorjih (v % BDP)	30
Tabela 5: Način in področje študija s frekvenco in deležem (%)	36
Tabela 6: Kontingenčna tabela med spolom in udeležbo v sivi ekonomiji	38
Tabela 7: Kontingenčna tabela med načinom študija in udeležbo v sivi ekonomiji.....	39
Tabela 8: »Ali ste v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo?« in razlogi za delo	39
Tabela 9: Kontingenčna tabela med finančnim stanjem in udeležbo v sivi ekonomiji.....	40
Tabela 10: Kontingenčna tabela med željo po boljšem finančnem položaju in udeležbo v sivi ekonomiji.....	40
Tabela 11: Dejavnosti uradnega dela in dela na črno v zadnjih 12 mesecih	41
Tabela 12: Kontingenčna tabela med delom na črno in odnosom do sive ekonomije.....	42
Tabela 13: Kontingenčna tabela med nakupovanjem v sivi ekonomiji in odnosom do sive ekonomije.....	43
Tabela 14: Posojanje napotnice drugi osebi in koristi od tega.....	44
Tabela 15: Stališča do sive ekonomije.....	44
Tabela 16: Stališča do študentskega dela.....	45
Tabela 17: Oblika dela v sivi ekonomiji z razlogi za delo.....	46
Tabela 18: Zaslužek in čas dela v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim delom.....	47
Tabela 19: Preverjanje enakosti aritmetičnih sredin s t-testom	48
Tabela 20: »Kaj bi vas odvrnilo od dela v sivi ekonomiji?« in najpomembnejša posledica dela v sivi ekonomiji.....	48
Tabela 21: Potrošnja v sivi ekonomiji z razlogi.....	49
Tabela 22: »Kaj bi vas odvrnilo od nakupovanja v sivi ekonomiji?«, najpomembnejša posledica nakupovanja v sivi ekonomiji in število nakupov v primerjavi z uradnim trgov	49

UVOD

V pričujočem magistrskem delu proučujem pojav, za katerega v nadaljevanju uporabljam izraz siva ekonomija. Gre za pojav, s katerim se lahko »pohvalijo« prav vse države sveta, vsak posameznik pa se z njim lahko bolj ali manj pogosto sreča v vsakdanjem življenju. Poenostavljeno povedano je najbolj tipičen primer sive ekonomije prodaja in nakupovanje brez računa, kamor sodi tudi marsikomu dobro poznan izraz »plačilo na roko«, ki je povezan z opravljenim delom v sivi ekonomiji. To pa je le vrh ledene gore, saj je siva ekonomija zelo obsežen in kompleksen pojav, ki s svojimi koreninami sega vse do pravno-institucionalnega okvira države, ki postavlja in uveljavlja zakone ter pravila, ki med drugim vplivajo na njen razvoj in obstoj. Siva ekonomija se v prostoru in času razlikuje tako po oblikah in obsegu kot tudi po razlogih za njeno širjenje ter po njenih učinkih na gospodarstvo, politiko in družbo.

Kot rečeno je siva ekonomija po svoji naravi obsežen in dinamičen pojav, v katerem sodelujejo različni udeleženci, ki se na raznolike načine udeležujejo v sivi ekonomiji. Kot študenta me zanima predvsem siva ekonomija pri študentskem delu, katerega osnovni namen je študentom omogočiti lasten zaslužek in pridobivanje delovnih izkušenj. Do zaslužka pa študenti prihajajo na različne načine, med katere sodi tudi delo na tujo študentsko napotnico, zlasti v trenutnem, gospodarsko težkem obdobju pa je vse več tudi dela brez napotnice, kjer se znova srečamo s »plačilom na roko«. To pomeni, da tudi študenti prispevajo svoj kamenček v mozaik obstoja sive ekonomije, ki je resnici na ljubo postala del našega vsakdana. Zakaj je temu tako, ali je siva ekonomija res slaba za družbo in ne nazadnje, kaj o vsem skupaj menijo študenti, pa magistrsko delo razkriva v nadaljevanju.

Namen magistrskega dela je večplasten. Uvodoma želim predstaviti pojav sive ekonomije s teoretičnega vidika, vključno z opredelitvijo pojava, njegovimi lastnostmi (vzroki in posledice), metodami merjenja itd. Poleg tega želim predstaviti obseg in značilnosti sive ekonomije v Sloveniji ter prikazati, kam se Slovenija na podlagi obsega sive ekonomije uvršča v svetovnem merilu. Glede na to, da rezultati različnih raziskav kažejo, da so med udeleženci sive ekonomije tudi študenti, je glavni namen magistrskega dela ugotoviti, ali je siva ekonomija (tako na strani ponudbe kot povpraševanja) prisotna tudi med študenti Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kakšne so podrobnosti (razlogi, zaslužek ...) udeležbe v sivi ekonomiji in kakšen je njihov odnos oz. mnenje o sivi ekonomiji. Na podlagi tega postavljam naslednje hipoteze, katerih veljavnost preverjam v raziskavi magistrskega dela:

H1: Udeležba posameznika v sivi ekonomiji je odvisna od njegovega splošnega odnosa do sive ekonomije, tako na strani ponudbe kot povpraševanja. Iz te hipoteze izpeljujem štiri podhipoteze:

- Posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, so bolj nagnjeni k delu na črno.
- Posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, so bolj nagnjeni h kupovanju v sivi ekonomiji.
- V zadnjih 12 mesecih je več kot 9 % študentov delalo na črno.
- V zadnjih 12 mesecih je več kot 11 % študentov nakupovalo v sivi ekonomiji.

H2: Udeležba posameznika v sivi ekonomiji je odvisna tudi od demografskih dejavnikov. Na tej podlagi izpeljujem naslednje podhipoteze:

- Spol vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji.
- Način študija vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji.
- Finančno stanje posameznika oziroma njegove družine vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji.
- Želja po boljšem finančnem položaju vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji.

H3: Odnos do sive ekonomije je zelo subjektiven – posamezniki svoje kršitve pravil (lastno delo na črno, kopiranje učbenikov ...) ne zaznavajo kot problem.

H4: Študenti delajo na črno v istih dejavnostih, v katerih opravljajo uradno delo.

H5: Urna postavka za delo na črno je višja kot urna postavka za uradno delo.

Z metodološkega vidika je magistrsko delo razdeljeno na dva dela. Metodologija prvega, teoretičnega dela temelji na pregledu obstoječe domače in tuje literature, na podlagi katere predstavljam splošne teoretične osnove sive ekonomije in nekatere rezultate raziskav drugih avtorjev, povezanih s tem pojavom. Drugi del je empiričen, podatke, potrebne za raziskavo, pa sem zbral s pomočjo lastnega anketnega vprašalnika, ki sem ga v fizični obliki razdelil študentom Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. Vprašalnik je razdeljen v pet vsebinskih sklopov: prvi sklop vprašanj sprašuje po demografskih podatkih anketirancev, drugi sklop se nanaša na njihovo uradno delo, v tretjem sklopu anketiranci podajajo svoja stališča do študentskega dela in sive ekonomije, četrti sklop vprašanj anketirance sprašuje po morebitnem delu na črno, medtem ko je zadnji, peti sklop namenjen vprašanjem o morebitnem nakupovanju v sivi ekonomiji. Končne rezultate sem dobil s pomočjo statističnega programa SPSS in z uporabo različnih statističnih metod (opisne statistike, frekvenčna porazdelitev ...), na njihovi podlagi pa potrjujem oziroma zavračam postavljene hipoteze. Na koncu predstavljam tudi omejitve raziskave, ki bi lahko vplivale na rezultate in na potrjevanje hipotez.

Magistrsko delo je razdeljeno na tri poglavja. V prvem poglavju predstavljam splošna teoretična izhodišča, povezana s sivo ekonomijo. Na začetku najprej podajam nekaj definicij oz. opredelitev sive ekonomije, v nadaljevanju pa predstavljam še vzroke in posledice sive ekonomije, njeno razširjenost (dejavnosti, udeleženci) in odnos države do tega pojava. V drugem poglavju na podlagi rezultatov raziskav drugih avtorjev predstavljam podatke o obsegu sive ekonomije v tranzicijskih državah in državah članicah OECD, pri čemer izpostavljam, kam med temi državami sodi Slovenija, v nadaljevanju sivo ekonomijo v Sloveniji predstavljam tudi bolj podrobno (vzroki, razširjenost, posledice, odnos države ...). V tem poglavju predstavljam tudi različne metode merjenja sive ekonomije, na podlagi katerih je mogoče oceniti njen obseg v posamezni državi. Tretje poglavje je namenjeno empirični raziskavi, kjer najprej predstavljam raziskovalni problem, hipoteze, vprašalnik in vzorec, v nadaljevanju pa podajam rezultate raziskave (opisna statistika in preverjanje hipotez).

1 SPLOŠNO O SIVI EKONOMIJI

Siva ekonomija je obsežen pojav, ki je prisoten v vseh gospodarstvih po svetu, ne glede na njihovo razvitost in politični sistem (Kukar, 1995, str. 1). Seveda obstajajo tudi razlike, tako pri oblikah in obsegu sive ekonomije kot tudi pri razlogih za njeno širjenje in pri njenih učinkih na gospodarstvo, politiko in družbo (Glas, 1991, str. 2).

1.1 Opredelitev in definicija sive ekonomije

Kljub obsežnosti sive ekonomije pa v literaturi ni enotne opredelitve ali definicije sive ekonomije, različni avtorji pa si niso enotni niti v poimenovanju tega pojava. Tako lahko v slovenski literaturi zasledimo izraze, kot so siva ekonomija, podzemna ekonomija, neformalni sektor, delo na črno, neuradno gospodarstvo itd. V svetovni literaturi pa so v uporabi angleški izrazi *shadow economy*, *hidden economy*, *underground economy*, *informal economy*, *undeclared work* itd. Bolj kot sam izraz pa je pomembno, kaj vse avtor opredeli pod tem izrazom, saj je za primerljivost rezultatov raznih študij in raziskav pomembna natančna in nedvoumna opredelitev proučevanega pojava.

Bühn, Karmann in Schneider (2007, str. 7–9) navajajo, da sivo ekonomijo predstavljajo vse ekonomske aktivnosti, ki se izogibajo vladnim ureditvam, davkom in uradnim statistikam. Gre za legalne aktivnosti, ki so namenoma prikrite javnim oblastem zaradi:

- izogibanja plačilu davka od dohodka, davka na dodano vrednost in drugih davkov,
- izogibanja plačila prispevkov za socialno varnost,
- izogibanja izpolnjevanja raznih standardov (npr. varnostni standardi itd.),
- izogibanja izpolnjevanja administrativnih postopkov (npr. izpolnjevanje administrativnih obrazcev in statističnih vprašalnikov itd.).

Podobno je po navedbi Glasa (1991, str. 3) za dejavnosti sive ekonomije v razvitih tržnih gospodarstvih značilno, da:

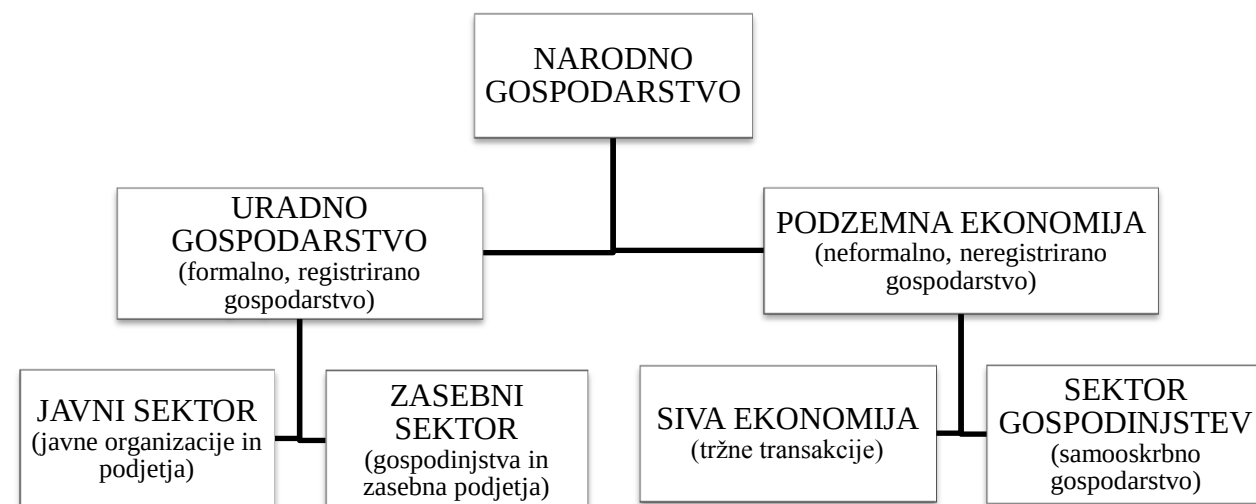
- so neregulirane, saj so prikrite in se tako izogibajo različnim zakonom in predpisom,
- so neobdavčene, saj udeleženi ekonomski subjekti ne plačujejo prispevkov za socialno zavarovanje ali pa zaradi prikazovanja nižjih zneskov plačujejo manjše davke,
- jih uradna statistika ne meri in ne registrira, kar pomeni, da so uradni ekonomski indikatorji napačni, to pa vodi do neprimernih ukrepov ekonomske politike.

Kukar (1995, str. 4) loči sivo ekonomijo v ožjem in širšem smislu. Siva ekonomija v ožjem smislu vključuje neregistrirane pridobitne dejavnosti, ki niso zajete v uradnih podatkih o bruto domačem proizvodu (v nadaljevanju BDP), vendar bi v skladu z obstoječo metodologijo sistema nacionalnih računov (v nadaljevanju SNA) morale biti. Siva ekonomija v širšem smislu oz. neformalno delo pa poleg neregistriranih pridobitnih dejavnosti vključuje tudi vse tiste neregistrirane dejavnosti, ki v skladu z metodologijo SNA ne prispevajo k BDP, ki pa bi jih po

širših kriterijih kljub temu lahko šteli med proizvodne dejavnosti. To so dejavnosti v smislu »naredi si sam«, ki vključujejo proizvodnjo blaga in storitev za samooskrbo gospodinjstva, zraven pa sodi tudi sosedska pomoč in prostovoljno delo.

Po drugi strani Schneider in Enste (2002, str. 7–9) uvodoma razdelita narodno gospodarstvo na uradno gospodarstvo in podzemno ekonomijo, kar je prikazano v nadaljevanju na Sliki 1. Uradno gospodarstvo je sestavljeno iz javnega sektorja, kamor sodijo javne organizacije in javna podjetja, ter iz zasebnega sektorja. Za uradno gospodarstvo je značilno, da se proizvodi in storitve proizvajajo v skladu z veljavno zakonodajo, da se z njimi trguje na urejenem trgu in da so vse ekonomske dejavnosti tudi obdavčene. Na drugi strani je podzemna ekonomija sestavljena iz sive ekonomije in sektorja gospodinjstev. V slednjega sodijo samooskrbne dejavnosti »naredi si sam«, sosedska pomoč in prostovoljno delo, ki po konvencijah National Income Account (v nadaljevanju NIA) ne sodijo v izračun BDP. Siva ekonomija pa bi po konvencijah NIA morala biti vključena v izračun BDP, vendar ni, ker so dejavnosti prikrite.

Slika 1: Razdelitev narodnega gospodarstva

Registrirani družbeni produkt	A	B
Dejansko ustvarjena vrednost v narodnem gospodarstvu		

Legenda: A – družbeni proizvod, ki bi po veljavni metodologiji SNA moral biti registriran, vendar ni, ker so dejavnosti prikrite.
B – dejavnosti, ki so po konvencijah praviloma izločene iz družbenega proizvoda.

Vir: M. Glas, Siva ekonomija v svetu in v slovenskem gospodarstvu, 1991, str. 5; F. Schneider & D. H. Enste, The Shadow Economy – An International Survey, 2002, str. 8.

Sivo ekonomijo Schneider in Enste (2002, str. 11–13) podrobneje ločita še na iregularni in kriminalni sektor. Za oba sektorja je značilna nelegalna proizvodnja in/ali prodaja proizvodov ter storitev, bistvena razlika pa je v tem, da so proizvodi in storitve v iregularnem sektorju sami po sebi legalni, v kriminalnem sektorju pa nelegalni (npr. mamila). V kriminalni sektor na primer

sodi trgovanje z mamili, trgovanje z ukradenim blagom, tihotapljenje itd. V iregularni sektor pa sodijo tiste dejavnosti, ki se izogibajo zakonskim predpisom in davčnim obveznostim.

Nastav (2009, str. 20) pa meni, da: »siva ekonomija obsega vse produktivne dejavnosti, katerih proizvod (blago ali storitev) je sicer sam po sebi povsem legalen, je pa namenoma prikrit oblastem iz (primarno) denarnih razlogov (neplačevanje davkov, nespoštovanje predpisov, delovne zakonodaje in podobno)«.

- **Davčna utaja**

Tanzi (v Glas, Kukar, Simončič & Bićanić, 1988, str. 8) meni, da gre pri sivi ekonomiji za dohodek, ki ni prijavljen davčnim organom, torej za davčno utajo. Davčna utaja pomeni, da se davčni zavezanec z zavestnim ravnanjem delno ali v celoti izogne plačilu davkov, kar lahko stori na različne načine: s prikrojevanjem ali ponarejanjem evidenc ali listin, s prikrojevanjem ali opuščanjem učinkov poslovnih dogodkov v evidencah ali listinah, z evidentiranjem poslovnih dogodkov, ki se niso zgodili itd. (Razlika med davčnim načrtovanjem, davčno utajo in davčnim prevaljevanjem, 2013).

Schneider in Enste (2002, str. 10) pa opozarjata, da popolna davčna utaja poteka preko finančnih transakcij z namenom prikrivanja dobička in kot taka ne ustvarja nove dodane vrednosti v gospodarstvu, zato ne sodi v pojav sive ekonomije. Tudi Frey in Schneider (2000, str. 2) menita, da davčna utaja ni produktivna dejavnost in je zato ne smemo popolnoma enačiti s pojavom sive ekonomije.

- **Podzemna ekonomija**

Feige (1990, str. 5–10) v svoji literaturi proučuje podzemno ekonomijo, kamor uvršča tiste dejavnosti, ki ne spoštujejo institucionalnih pravil in ureditev. Glede na to, katera pravila te dejavnosti kršijo, loči 4 različne oblike podzemne ekonomije:

- nelegalna ekonomija – vključuje tiste dejavnosti, ki so prepovedane z zakonom, udeleženci pa se ukvarjajo s proizvodnjo in prodajo prepovedanega blaga in storitev,
- neprijavljena ekonomija – sestoji iz dejavnosti, ki se izogibajo davčnim predpisom,
- neregistrirana ekonomija – vsebuje dejavnosti, ki jih državne statistične agencije ne zaznajo,
- neuradna ekonomija – vključuje dejavnosti, ki se izogibajo različnim »uradnim stroškom«, hkrati pa so izključene iz pravic in ugodnosti, ki jim pripadajo po zakonu.

- **Neprijavljeno delo oz. delo na črno**

V svetovni literaturi se pogosto uporablja izraz neprijavljeno delo, ki vključuje tiste ekonomske dejavnosti, ki so po svoji naravi legalne, niso pa prijavljene javnim oblastem (Renoy, Ivarsson, van der Wusten-Gritsai & Meijer, 2004, str. 93). Pri tem je treba upoštevati razlike med državami, saj so nekatere aktivnosti v določenih državah legalne, v drugih pa ne (Evropska komisija, 1998, str. 4).

Za neprijavljeno delo se v Sloveniji uporablja izraz delo na črno, ki ga definira in ureja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Za delo na črno se šteje, če pravna ali fizična oseba opravlja neregistrirano dejavnost, če za opravljanje dejavnosti nima vseh z zakonom zahtevanih listin in če opravlja dejavnost kljub prepovedi opravljanja dejavnosti (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, Ur. l. RS, št. 12/2007-UPB1, 29/2010, 57/2012, v nadaljevanju ZPDZC-UPB1, 3. člen). O zaposlovanju na črno pa govorimo takrat, ko delavec opravlja delo, čeprav nima sklenjene pogodbe o zaposlitvi in ni prijavljen v zdravstveno, pokojninsko in invalidsko zavarovanje, kadar se zaposluje tujca v nasprotju s predpisi o zaposlovanju tujcev ali kadar se omogoči delo dijaka ali študenta brez ustrezne napotnice pooblaščen organizacije za posredovanje dela, oziroma če se omogoči, da to napotnico uporabi za delo druga oseba (ZPDZC-UPB1, 5. člen).

Kot lahko vidimo, obstajajo številne definicije in opredelitve sive ekonomije, ki opisujejo isti pojav, pa vendar se lahko med seboj bolj ali manj razlikujejo. Glede na to, da v magistrskem delu proučujem splošen odnos študentov do sive ekonomije in ne le njenega obsega, kjer je predvsem zaradi kasnejših primerjav rezultatov potrebna natančna in nedvoumna opredelitev proučevanega pojava, se mi zdi smiselno, da se ne osredotočim izključno le na eno opredelitev, temveč se zaradi čim širšega zajemanja pojava naslonim na različne definicije sive ekonomije. V anketnem vprašalniku sicer sivo ekonomijo predstavljam kot: »Siva ekonomija je pojav, ki obsega dejavnosti, katerih proizvodi in storitve so popolnoma legalni, vendar sta njihova proizvodnja in/ali prodaja prikriti.« Pri tem iz proučevanja izločam nelegalne in kriminalne dejavnosti.

1.2 Dejavnosti sive ekonomije in njeni udeleženci

Nastav in Bojnec (2007a, str. 43) menita, da se siva ekonomija pojavlja predvsem v delovno intenzivnih dejavnostih, ki imajo zelo omejen dostop do visoke tehnologije. Podobnega mnenja sta tudi Alessandrini in Dallago (v Damjanović, 2012, str. 26), ki navajata, da je siva ekonomija prisotna predvsem v delovno intenzivnih dejavnostih z nizkimi dobički, pojavlja pa se tudi v proizvodnji in podjetništvu, kjer so stroški pomemben dejavnik v konkurenci. Sicer pa je siva ekonomija najpogostejše prisotna med malimi podjetji z do tremi zaposlenimi in med samozaposlenimi, in sicer v tistih dejavnostih, kjer so proizvodi in storitve namenjeni končni potrošnji, plačuje pa se jih z gotovino (Popravki zajetja v BDP in siva (neopazovana, skrita) ekonomija, Slovenija, 2007, 2013).

Glas (1991, str. 24) poudarja, da so dejavnosti sive ekonomije zelo raznovrstne, najpogostejše pa so tiste dejavnosti, ki so neposredno povezane z življenjskimi potrebami prebivalstva in se osredotočajo na tista področja, kjer v uradnem gospodarstvu obstaja pomanjkanje proizvodov in storitev oziroma so cene le-teh previsoke, med ponudniki pa ni izrazite konkurence. Za sivo ekonomijo so tako značilne naslednje dejavnosti (Glas, 1991, str. 22–24):

- gradnja in vzdrževanje objektov – gre za tako imenovano delo na »fuš«, ki se pojavlja predvsem pri gradnji, vzdrževanju zasebnih hiš in vikendov ter pri prenovi stanovanj,

- servisne storitve – kjer prevladujejo popravila gospodinjskih aparatov in motornih vozil,
- kmetijska dela – pri tovrstnih delih je težko ločiti med pridobitnimi in samooskrbnimi dejavnostmi, siva ekonomija pa je najpogostejša pri vrtnarjenju, pri storitvah s kmetijskimi stroji, pri (nedovoljeni) sečnji lesa, pri obdelovanju večjih polj, pogosto pa je tudi nabiranje in prodajanje gozdnih sadežev in zelišč,
- dejavnosti neregistriranega prevoza in trgovinske dejavnosti – pri slednjih so najpogostejše goljufije pri tehtanju in pri kakovosti blaga, prodaja blaga »pod pultom«, zelo aktualni pa sta tudi domača žganjekuha in prodaja alkoholnih pijač,
- strokovne, administrativne in intelektualne storitve – Glas izpostavlja predvsem razne oblike svetovanja in inštrukcije,
- gospodinjska opravila – najpogostejše gre za čuvanje otrok, čiščenje in likanje,
- storitve stanovanjskega področja – gre predvsem za oddajanje v najem tako sob kot tudi stanovanj in drugih prostorov, tovrstna dejavnost pa je pomembna tudi s turističnega vidika, predvsem v obmorskih krajih,
- proizvodnja raznih dobrin – najpogostejše gre za šiviljstvo in izdelavo predmetov domače obrti,
- nelegalne in nezakonite dejavnosti – čeprav sam teh dejavnosti ne uvrščam v področje sive ekonomije, Glas omenja na primer tihotapljenje različnih proizvodov in njihovo preprodajo, podkupovanje uradnikov, prostitucijo itd.

Evropska komisija (2007, str. 21) omenja še gostinstvo in storitve osebne nege. Med slednjimi prednjačijo frizerji in kozmetičarke, v gostinstvu pa je na primer veliko prodaje brez računa.

• Udeleženci v sivi ekonomiji

Udeležence v sivi ekonomiji najdemo tako na strani ponudbe kot na strani povpraševanja. Na strani ponudbe se nahajajo tisti, ki delajo v sivi ekonomiji – delavci, na strani povpraševanja pa so tisti, ki po proizvodih in storitvah sive ekonomije povprašujejo – potrošniki (Nastav, 2009, str. 39). V obeh skupinah udeležencev so prisotne ženske in moški različnih starosti, z različnimi dohodki, z različnim zaposlitvenim statusom in z različnim motivom, da so tako ali drugače prisotni v sivi ekonomiji (Evropska komisija, 2007, str. 12).

Po mnenju Evropske komisije (1988, str. 7) so potencialni udeleženci za delo v sivi ekonomiji naslednji:

- zaposleni in samozaposleni – sem sodijo tisi prebivalci, ki imajo uradno zaposlitev, svoje sposobnosti in znanja pa izkoriščajo za dodaten zaslužek v sivi ekonomiji,
- ekonomsko neaktivni prebivalci – v tej skupini gre predvsem za študente, gospodinje in upokoјence, ki imajo dovolj časa za udejstvovanje v sivi ekonomiji,
- brezposelni – so tisti, ki nimajo uradne zaposlitve in prejemajo nadomestilo za brezposelne, poleg tega pa z delom v sivi ekonomiji še dodatno zaslužijo,

- nelegalni priseljenci – sem sodijo tisti prebivalci, ki v neki državi bivajo nezakonito in jim delo v sivi ekonomiji predstavlja vir za preživetje, zato pogosto sprejmejo delo tudi pod slabimi pogoji, največ pa jih najdemo v gradbeništvu.

1.3 Vzroki sive ekonomije

Siva ekonomija je danes prisotna v vseh gospodarstvih sveta, razcvetela pa se je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, kar sovпада s krizo države blaginje in s svetovno gospodarsko recesijo, ki je nastala zaradi energetske krize v letih 1973 in 1974. Omenjena pojava sta povzročila številne težave v svetovnem gospodarstvu, brezposelnost se je izrazito povečala, hkrati pa se je močno zmanjšala socialna varnost prebivalstva (Glas, 1991, str. 5). Kot odgovor na nastalo situacijo so države sprejele številne ukrepe za doseg različnih socialnih in ekonomskih ciljev, zaradi česar je družba postala zelo kompleksen sistem. To breme kompleksnosti pa je spodbudilo prebivalstvo, da poišče alternativne možnosti za delo in potrošnjo, zato so se zatekli v sivo ekonomijo (Glas et al., 1988, str. 39).

Glas (1991, str. 5–6) loči dve razlagi vzrokov za nastanek in širitev sive ekonomije. Na eni strani je ameriška razlaga, ki je osredotočena na ekonomski odnos prebivalcev do države. Po tej razlagi se siva ekonomija širi, ker prebivalstvo želi izraziti vsesplošno nezadovoljstvo z delom države, ker se želijo izogniti plačilu različnih davkov in socialnih prispevkov, ker želijo izigrati sistem in ohraniti socialne ugodnosti države (npr. podpora za brezposelne in socialno ogrožene osebe), poleg tega pa želijo zaobiti razna pravila in omejitve, ki veljajo predvsem na trgu dela (npr. varnostni predpisi). Na drugi strani je kontinentalna oziroma evropska razlaga, ki vzroke za širitev sive ekonomije obravnava širše, in sicer tudi s sociološkega vidika ter z upoštevanjem dolgoročnih družbenih in gospodarskih razvojnih procesov. Po tej razlagi se siva ekonomija širi, ker narašča nezaupanje v delo države in je davčna morala prebivalcev na vse nižji ravni, poleg tega pa prebivalce v sivo ekonomijo »silijo« vse višji davki in socialni prispevki, nepotrebna birokracija in skrajšan delovni čas, ki praviloma pomeni nižje dohodke in več prostega časa. Zelo pomemben dejavnik za širitev sive ekonomije pa je tudi relativno majhno tveganje za odkritje. Podobne vzroke navajajo tudi Kyle et al. (2001, str. 1), ki dodajajo še šibek bančni sistem in visoko stopnjo brezposelnosti, hkrati pa omenjajo še, da je siva ekonomija praviloma večja v tranzicijskih in razvijajočih državah, kjer so dohodki prebivalstva nižji, v gospodarstvu pa je prisotne več korupcije.

Schneider in Enste (2002, str. 104) ter Evropska komisija (1998, str. 5) navajajo, da je glavna motivacija za delovanje v sivi ekonomiji ekonomske narave. Po njihovem mnenju so naslednji vzroki tisti, ki v različnem obsegu prispevajo k obstoju sive ekonomije: davki in prispevki za socialno varnost, transferna plačila, regulacija, reorganizacija industrije – zaradi prilagajanja na specifične situacije in tržna nihanja je vse več dela opravljenega preko pogodb s podizvajalci, ki pogosto delujejo v sivi ekonomiji oziroma lahko v sivo ekonomijo uvrstimo transakcije med naročniki, podizvajalci in končnimi kupci, spodbuja pa jo tudi širitev tehnologije, ki odpira nova področja storitvenih dejavnosti in s tem seveda tudi nove priložnosti za delo v sivi ekonomiji.

Wallace, Haerpfer in Latcheva (2004, str. 10–11) pa ekonomske vzroke za pojav sive ekonomije opredeljujejo z vidika njenih udeležencev, ki jih delijo v 3 skupine. V prvo skupino praviloma sodijo revnejši in manj izobraženi prebivalci, ki delujejo v sivi ekonomiji zaradi preživetja. Drugo skupino tvorijo prebivalci z vseh družbenih ravni, ki skušajo v sivi ekonomiji le nekoliko povečati svoj dohodek. V tretjo skupino pa sodijo predvsem izobraženi prebivalci z različnimi strokovnimi znanji, katerih namen udejstvovanja v sivi ekonomiji je ustvarjanje bogastva.

• **Davčno breme, breme socialnih prispevkov in korupcija**

Težave na področju obdavčitve prebivalstva in podjetij so nastale zaradi visokih davčnih stopenj, ki so se praviloma zviševale vse od druge svetovne vojne dalje, in ker številni davčni zavezanci zaznavajo davčni sistem kot izrazito nepravičen. Poleg tega je tudi delo obremenjeno s številnimi dodatnimi stroški, kot so socialni prispevki, stroški izostankov iz dela, stroški izobraževanja, odpravnine itd. In rezultat tega je, da se tako podjetja kot prebivalci vse pogosteje odločajo za prehod v sivo ekonomijo, v kateri se vsaj delno ali pa v celoti izognejo plačilu raznih davkov, socialnih prispevkov in drugih stroškov dela (Glas et al., 1988, str. 40–45).

Schneider in Enste (2000, str. 82) ugotavljata, da skoraj vse študije, ki proučujejo sivo ekonomijo, med najpomembnejše vzroke za njen razcvet uvrščajo zviševanje davčnih stopenj in socialnih prispevkov. Raziskavo o vplivu omenjenih dejavnikov na sivo ekonomijo sta izvedla tudi sama in na podlagi 16 držav članic OECD ugotovila, da je povezava med davčnim bremenom in bremenom socialnih prispevkov ter sivo ekonomijo statistično značilna, korelacijski koeficient pa znaša 0,62, kar pomeni, da je povezava pozitivna in močna. Višje davčne stopnje in socialni prispevki torej pomenijo več sive ekonomije (Schneider & Enste, 2002, str. 108–111). V to povezavo pa Bovi (2002, str. 17–18) dodaja še en dejavnik, in sicer delovanje in koruptivnost države. V tej novi povezavi ugotavlja, da imajo lahko države z visokimi davčnimi stopnjami relativno malo sive ekonomije, če delujejo učinkovito in nekoruptivno. Obratno seveda pomeni, da imajo lahko države z nizkimi davčnimi stopnjami relativno veliko sive ekonomije, če delujejo neučinkovito in je prisotna veliko korupcije. V prvo skupino sodijo države Severne Evrope, v drugo pa države Južne Evrope. Podobno ugotavljajo tudi Schneider, Buehn in Montenegro (2010, str. 7–8), ki pravijo, da lahko države tudi z relativno nizkimi davčnimi stopnjami dosežejo relativno visoke davčne prihodke in imajo hkrati malo sive ekonomije, vendar le, če delujejo dobro in imajo dobro zakonodajo, ki jo prebivalci spoštujejo in se ne umikajo v sivo ekonomijo.

V prejšnjem odstavku omenjeno povezavo med korupcijo in sivo ekonomijo sta proučevala Dreher in Schneider (2006, str. 15), ki v empirični raziskavi navajata, da sta korupcija in siva ekonomija povezana pojava. V državah z visokimi dohodki pojava nastopata kot substituta oziroma nadomestka, kar pomeni, da vstop v sivo ekonomijo deluje kot alternativa korupciji in obratno. V državah z nizkimi in srednjimi dohodki pa sta pojava komplementarna, kar pomeni, da sodelujeta oziroma se dopolnjujeta. V tem primeru korupcija pripomore k bolj nemotenemu oziroma bolj »legalnemu« delovanju v sivi ekonomiji. Do podobne ugotovitve sta v svoji raziskavi prišla tudi Choi in Thum (2003, str. 24–25), ki navajata, da korupcija in siva ekonomija nastopata kot komplementarna pojava.

Smiselno teorijo predstavlja tudi Nastav (2009, str. 34), ki pravi, da siva ekonomija ne bi obstajala, če po njenih proizvodih in storitvah ne bi povpraševali potrošniki. Povpraševanje po proizvodih in storitvah sive ekonomije pa je negativno povezano z razpoložljivim dohodkom prebivalcev, kar pomeni, da je »sivo povpraševanje« večje, če je razpoložljivi dohodek prebivalcev nižji. Nadalje pa je razpoložljivi dohodek odvisen od primarnega dohodka, ki ga posameznik prejme za svoje delo, in od davkov ter socialnih prispevkov, ki jih pobere država in ki znižajo primarni dohodek na raven razpoložljivega dohodka. Tudi po tej teoriji je siva ekonomija odvisna od davkov in socialnih prispevkov države.

- **Nezadovoljstvo z delom države in breme regulacije ter birokracije**

Država, ki s svojim delovanjem ne zasleduje družbene blaginje, v očeh prebivalstva izgublja legitimnost in zaupanje. Vir nezadovoljstva z državo je lahko v občutku prebivalstva, da je družba preveč poplavljen z raznimi zakoni in omejitvami, da država preveč omejuje individualno svobodo in svobodo poslovanja, da se davčni prihodki trošijo nenamensko, da država deluje netransparentno itd. (Glas et al., 1988, str. 48–49). Podobno menita tudi Schneider in Enste (2002, str. 102), ki pravita, da nepravilne intervencije države (naraščajoča birokracija, davki, socialni prispevki itd.) povzročajo socialno nepravičnost in tržno neravnovesje, kar povzroča nezadovoljstvo med prebivalstvom, to pa se odraža s povečevanjem sive ekonomije.

Uradne dejavnosti so v sodobni družbi vse bolj podvržene številnim zakonom, omejitvam in prepovedim ter (nepotrebnim) administrativnim postopkom, kar povečuje transakcijske stroške, ti pa imajo podoben učinek kot neposredna obdavčitev – spodbujajo umik v sivo ekonomijo. V tem kontekstu se najpogosteje omenja regulacija pri zaposlovanju in odpuščanju delavcev ter razne kolektivne pogodbe, ki določajo delovni čas, varnostne pogoje dela, minimalno plačo in podobno (Schneider & Enste, 2002, str. 124–125). Schneider in Buehn (2009, str. 4) menita, da bi morale države dati več poudarka na izboljšanje oblikovanja in izvrševanja zakonov ter predpisov, namesto da povečujejo njihovo število.

- **Spremembe delovnega časa**

Glede na to, da je brezposelnost že od nekdaj velika težava v svetu, so se številne države odločile za skrajševanje delovnega časa. Ta ukrep naj bi pripomogel k temu, da bi več prebivalcev lahko opravljalo neko delo, brezposelnost pa naj bi se temu primerno znižala. Tako je na primer Francija normalni delovni teden skrajšala iz 39 na 35 ur, Nemčija pa iz 40 na 37,5 ur (Schneider & Enste, 2002, str. 127). Težava pa nastane, če si prebivalci želijo delati dlje časa. Enste (2005, str. 131–132) je v raziskavi namreč ugotovil, da prebivalci najraje delajo med 1891 in 2090 urami letno. V koliko jim to ni omogočeno, imajo na razpolago »preveč« prostega časa, njihov dohodek pa je praviloma nižji, zato si dodatno delo in zaslužek poiščejo v sivi ekonomiji.

- **»Kulturni vidik« sive ekonomije**

Obstoj sive ekonomije v nekem gospodarstvu je odvisen tudi od pripadnosti prebivalstva državi. Algan in Cahuc (2006, str. 4–21) v svoji raziskavi namreč ugotavljata, da je prebivalstvo, ki čuti manjšo pripadnost do svoje države, bolj naklonjeno goljufanju države in s tem sivi ekonomiji,

kot tisto prebivalstvo, ki čuti večjo pripadnost do države. Pripadnost prebivalstva pa se med državami razlikuje, zato je tudi siva ekonomija v nekaterih državah bolj sprejemljiva kot v drugih. S tega vidika avtorja ugotavljata, da so v Evropi do sive ekonomije najmanj tolerantni v skandinavskih državah, medtem ko je siva ekonomija najbolj sprejemljiva v sredozemskih državah in državah Vzhodne Evrope. Poleg tega avtorja še natančneje ugotavljata, da se prebivalci, ki sicer delujejo v istem gospodarskem okolju in živijo v isti državi, razlikujejo po nacionalni pripadnosti in nacionalnem poreklu, kar zopet pomeni različen odnos do sive ekonomije. Enako kot prej rezultati raziskave kažejo, da so prebivalci, katerih predniki prihajajo iz sredozemskih držav in držav Vzhodne Evrope, najbolj naklonjeni sivi ekonomiji, medtem ko so prebivalci, katerih predniki prihajajo iz skandinavskih držav, najmanj tolerantni do sive ekonomije. To pomeni, da je odnos prebivalstva do sive ekonomije precej trdno zakoreninjen v njihovi kulturi in ga ni enostavno spremeniti, zlasti ne v kratkem obdobju.

1.4 Posledice sive ekonomije

Država je že od nekdaj izrazito negativno nastrojena proti sivi ekonomiji, češ da gre za goljufanje države, da podjetja v sivi ekonomiji predstavljajo nepošteno konkurenco tistim, ki delujejo znotraj legalnih okvirjev, da gre za izkoriščanje delavcev itd. V takšni negativni luči so praviloma poudarjene le negativne posledice sive ekonomije, za katero velja, da jo je treba izkoreniniti. Po drugi strani pa je zlasti v kriznih časih, ko je v sivo ekonomijo vključenega vse več prebivalstva, mnenje javnosti bolj tolerantno do sive ekonomije, hkrati pa se država zaveda, da ima siva ekonomija tudi pomembne pozitivne posledice (Glas et al., 1988, str. 103–104).

Običajno se proučuje posledice, ki jih ima siva ekonomija na družbeno blaginjo oziroma na bruto nacionalni proizvod (v nadaljevanju BNP), kot na indikator materialne blaginje neke družbe. Z ekonomskega vidika je tako možno ločiti med alokacijskimi, distribucijskimi, stabilizacijskimi in fiskalnimi posledicami sive ekonomije (Schneider & Enste, 2002, str. 155). Posledice se lahko proučuje na različne načine, končna ocena pa je odvisna od tega, ali pretehtajo pozitivne ali negativne posledice sive ekonomije (Glas et al., 1988, str. 104).

1.4.1 Negativne posledice sive ekonomije

Siva ekonomija ima lahko različne negativne posledice na gospodarstvo, politiko in družbo. V literaturi se najpogosteje omenjajo: počasnejša gospodarska rast, statistična iluzija in napačne indikacije za ekonomsko politiko, izpad davčnih prihodkov in socialnih prispevkov ter nelojalna konkurenca, siva ekonomija pa ima tudi druge nezaželene posledice.

- **Počasnejša gospodarska rast**

Johnson, Kaufmann, McMillan in Woodruff (2000, str. 1) pravijo, da siva ekonomija na različne načine zavira gospodarsko rast. Po njihovem mnenju podjetja, ki delujejo v sivi ekonomiji, ne morejo izkoristiti podpore raznih organizacij na trgu (npr. sodišča, banke), kar privede do tega, da vlagajo manj kot bi lahko. Poleg tega ta podjetja veliko sredstev in truda vložijo v

preprečevanje odkritja in kaznovanja, namesto da bi ta sredstva in napor vložila v ustvarjanje nove dodane vrednosti. Delovanje v sivi ekonomiji pa pomeni tudi izpad davčnih prihodkov za državo, kar pomeni, da država težje financira javno infrastrukturo, ki bi lahko pripomogla k hitrejši gospodarski rasti.

- **Statistična iluzija in napačne indikacije za ekonomsko politiko**

Uradni statistični podatki o bistvenih ekonomskih indikatorjih ne upoštevajo sive ekonomije, zaradi česar nastane tako imenovana statistična iluzija, kar v praksi pomeni, da politika in ekonomija v svojem delovanju razpolagata z napačnimi podatki, posledica tega pa so napačni ukrepi ekonomske politike, ki lahko učinkujejo celo nasprotno od pričakovanja nosilcev ekonomske politike (Glas et al., 1988, str. 104–105). Slika realnega stanja je neustrezna, če uradna statistika spremlja le stanje v uradnem gospodarstvu in zlasti ko gre za podatke o (Schneider & Enste, 2002, str. 170):

- BNP,
- stopnji gospodarske rasti – v obdobju stagnacije uradnega gospodarstva so dejavnosti v sivi ekonomiji najbolj dinamične, zato je stopnja gospodarske rasti podcenjena,
- stopnji inflacije – cene v sivi ekonomiji rastejo počasneje kot v uradnem gospodarstvu, zato je inflacijski pritisk precenjen,
- brezposelnosti – uradna brezposelnost je precenjena, saj številni uradno brezposelni prebivalci delajo v sivi ekonomiji.

Glas et al. (1988, str. 106) navajajo, da je zaradi sive ekonomije distribucija dohodka bolj izenačena kot kaže uradna statistika, prav tako pa je zaradi sive ekonomije blaginja manj razvitih držav drugačna kot kažejo uradni podatki. Nastav (2009, str. 37) pa meni, da je zaradi tovrstnih napačnih podatkov in posledično napačnih ukrepov ekonomske politike ogrožena družbena blaginja, zato je sivo ekonomijo treba oceniti in upoštevati.

- **Izpad davčnih prihodkov in socialnih prispevkov**

Najpogosteje omenjena negativna posledica sive ekonomije je izpad davčnih prihodkov in socialnih prispevkov, kar se odraža v proračunskem primanjkljaju in v finančnih težavah socialne blagajne. Izpad davčnih prihodkov se pogosto skuša nadomestiti s še višjimi davčnimi stopnjami, kar ponovno spodbudi prebivalstvo, da se odmakne v sivo ekonomijo, »pošteni« davkoplačevalci pa so še bolj obremenjeni (Glas et al., 1988, str. 106). Enako je s socialnimi prispevki, saj veliko tistih, ki delajo v sivi ekonomiji, ne plačuje socialnih prispevkov, koristijo pa ugodnosti iz tega naslova. Ker sredstva v socialni blagajni ne zadoščajo za izplačilo vseh ugodnosti, se tudi v tem primeru stopnja socialnih prispevkov zviša, kar dodatno obremeni zaposlene v uradni ekonomiji (Schneider & Enste, 2002, str. 174).

- **Nelojalna konkurenca**

Običajno je konkurenca na trgu dobrodošla, težava pa nastane takrat, ko neko podjetje ne pridobi konkurenčne prednosti zaradi bolj učinkovite proizvodnje ali boljše ponudbe, temveč zaradi nižjih stroškov, ki so rezultat nelegalnega delovanja (neplačevanje davkov, izogibanje predpisom in omejitvam, zaposlovanje na črno itd.). Ta podjetja lahko ponujajo izdelke in storitve po nižjih cenah, kar zlasti v zaostrenih gospodarskih razmerah pritegne veliko povpraševalcev. Če podjetja v uradnem gospodarstvu želijo vzdržati to nelojalno konkurenco, so tudi sama spodbujena, da delujejo nelegalno, v posameznih primerih pa so celo prisiljena v celoti prestopiti v sivo ekonomijo, kar pomeni nov pritisk na javne finance (Glas et al., 1988, str. 107; Schneider & Enste, 2002, str. 162–163).

- **Druge negativne posledice**

Prebivalci, ki delajo v sivi ekonomiji, nimajo ustrezne socialne varnosti (izjema so tisti, ki so uradno zaposleni in delajo v sivi ekonomiji le za dodaten zaslužek), saj nimajo zagotovljenega dela niti plačila, poleg tega niso zavarovani v primeru nesreče pri delu, odrečejo pa se še drugim ugodnostim, ki pripadajo uradno zaposlenim prebivalcem (izobraževanje, kariera itd.). Dvojna zaposlitev (uradna zaposlitev in delo v sivi ekonomiji) lahko povzroči preveliko utrujenost, kar poveča možnost za nastanek nesreče pri delu, pogosto pa se zmanjša tudi produktivnost dela v uradni zaposlitvi. Siva ekonomija ima negativne posledice tudi za potrošnike, saj so proizvodi in storitve zaradi nespoštovanja določenih standardov in predpisov lahko neprimerni ali celo nevarni, prav tako pa za te proizvode in storitve ni mogoče uveljavljati reklamacije kakovosti (Evropska komisija, 1998, str. 9; Glas et al. 1988, str. 107–108).

1.4.2 Pozitivne posledice sive ekonomije

Čeprav siva ekonomija zaradi svojih negativnih posledic velja za nezaželen pojav, ima zelo pomembne pozitivne posledice, katerih se zaveda tudi država in temu primerno dopušča določen obseg sive ekonomije. Med pozitivnimi posledicami sive ekonomije velja omeniti tržno prilagodljivost in njene stabilizacijske učinke.

- **Tržna prilagodljivost**

Siva ekonomija velja za zelo dober približek učbeniškim pojmom trga, kjer suvereni potrošniki usmerjajo gospodarske aktivnosti. Na tem trgu se ponudniki hitro in učinkovito prilagajajo željam in potrebam potrošnikov. To prilagodljivost jim omogočajo odsotnost rigidnih cen, saj zanje ne veljajo na primer s strani države določene cene, odsotnost rigidnih mezd, saj se lahko izognejo zakonsko določenim minimalnim mezdam in mezdam, določenim s kolektivnimi pogodbami, poleg tega pa dejavnosti v sivi ekonomiji zaobidejo razne predpise in omejitve, ki sicer ovirajo prilagajanje v uradnem gospodarstvu. Posledica te prilagodljivosti je, da potrošniki

lahko dobijo določen proizvod ali storitev po nižji ceni in hitreje kot v uradnem gospodarstvu (Glas et al. 1988, str. 108–109).

Frey in Schneider (2000, str. 8–9) menita, da siva ekonomija predstavlja dobrodošlo konkurenco uradnemu gospodarstvu, saj spodbuja državo, da tudi v uradnem gospodarstvu odpravlja pretirano regulacijo. Na pozitivne posledice sive ekonomije opozarjata tudi Nastav in Bojnec (2008, str. 70), ki pravita, da lahko siva ekonomija služi kot inkubator za razvoj malih podjetij, katerim obsežna birokracija uradnega gospodarstva močno otežuje vstop in obstoj na trgu. Zato mala podjetja pogosto začnejo svojo dejavnost v sivi ekonomiji in s časom, ko se posel razvije, preidejo v uradno gospodarstvo. Podobnega mnenja sta tudi Schneider in Enste (2002, str. 164), ki pravita, da posamezniki v sivi ekonomiji odkrivajo nove tržne niše, to pa prinese tudi številne nove inovacije, ki jih je bistveno lažje (vsaj na začetku) prodati na sivem trgu kot pa v uradnem gospodarstvu. Nova podjetja in nove poslovne priložnosti pa pomenijo tudi nova delovna mesta.

- **Stabilizacijski učinki**

V času recesije uradnega gospodarstva siva ekonomija raste in s tem deluje stabilizacijsko na gospodarska nihanja. V kriznem času se namreč število brezposelnih poveča, naraste pa tudi število tistih, ki delajo s skrajšanim delovnim časom, kar povzroči večji obseg dela v sivi ekonomiji. To pomeni dodaten dohodek prebivalstva, ki ga potrošijo v uradnem gospodarstvu, kar deluje stabilizacijsko. Schneider in Enste (2002, str. 2) namreč menita, da se več kot dve tretjini dohodka, ki izvira iz sive ekonomije, potroši v uradnem gospodarstvu, kar ima na slednjega pozitiven in spodbuden učinek. Poveča se prodaja proizvodov in storitev, pri tem pa je pomembno, da je ta prodaja obdavčena z davkom na dodano vrednost, kar pomeni večje davčne prihodke. Nadalje večja prodaja stimulira poslovanje, kar se lahko odrazi v novih delovnih mestih in višjih plačah, kar zopet pomeni več davčnih prihodkov. Na tem mestu velja omeniti še en vir davka na dodano vrednost, in sicer surovine in material, ki je proizveden v sivi ekonomiji, v uradnem gospodarstvu pa se prodaja kot končni izdelek, ki je seveda obdavčen (Schneider & Enste, 2002, str. 173).

Glas et al. (1988, str. 109–110) omenjajo še, da dejavnosti sive ekonomije izboljšujejo stvarno preskrbo prebivalstva, saj pokrivajo predvsem tista področja, kjer uradno gospodarstvo zaostaja za povpraševanjem in tam kjer so cene previsoke. To pomeni, da dejavnosti sive ekonomije delujejo kot dopolnilni oziroma komplementarni vir preskrbe, ki izboljšuje blaginjo prebivalstva.

1.5 Odnos države do sive ekonomije

Glede na to, da ima siva ekonomija pozitivne in negativne posledice na gospodarstvo in družbeno blaginjo, se na strani države pogosto pojavlja konflikt med težnjo po odpravljanju ali dopuščanju sive ekonomije. Praviloma se bolj glasno poudarjajo negativne posledice, zlasti tiste, ki se nanašajo na proračunsko politiko, vendar tudi če bi prevladovale pozitivne posledice,

država ne bi mogla enostavno mimo obstoja sive ekonomije, saj bi s tem rušila lasten pravni sistem in gospodarsko ureditev (Glas et al., 1988, str. 115–116).

Glas et al. (1988, str. 116–120) navajajo, da država v odnosu do sive ekonomije lahko uporabi represivne ali preventivne ukrepe oziroma kombinacijo obojih. Med represivne ukrepe države se uvrščajo višje kazni, okrepljeno delovanje inšpekcije in drugih oblik nadzora, strožji zakoni in predpisi itd. Teh ukrepov se države zelo rade poslužujejo, saj dajejo vtis intenzivnega ukrepanja, njihova učinkovitost pa je zanemarljiva, saj prav tovrstni ukrepi še dodatno spodbujajo umik prebivalstva v sivo ekonomijo. Preventivni ukrepi pa so tisti, ki delujejo neposredno na same vzroke za nastanek in razvoj sive ekonomije. V to skupino ukrepov se uvrščajo prenova davčnega in socialnega sistema (npr. znižanje davčnih stopenj in prispevkov za socialno zavarovanje), odprava pretirane regulacije in birokracije, spodbude za raziskave in razvoj itd.

Zelo podobno razmišljata tudi Frey in Schneider (2000, str. 9–10), ki pravita, da je sicer možno preprečevati sivo ekonomijo s strožjim nadzorom in višjimi kaznimi, vendar imajo tovrstni ukrepi lahko tudi nasprotno rezultate od pričakovanih, saj se lahko nekateri udeleženci v sivi ekonomiji pomaknejo še globlje v nezakonito delovanje. Avtorja menita, da je potreben bolj pozitiven pristop, ki privablja prebivalstvo iz sive ekonomije v uradno gospodarstvo, in sicer z večjo učinkovitostjo javnih storitev, z legalizacijo določenih dejavnosti in seveda z bolj spodbudno davčno ureditvijo. Nastav in Bojnec (2008, str. 79) k temu dodajata še potrebo po ustrezni podjetniški politiki, ki bi predvsem z odpravo odvečnih administrativnih ovir spodbudila male podjetnike k delovanju v uradnem sektorju namesto v sivi ekonomiji.

Kyle et al. (2001, str. 42) menijo, da je zoper sivo ekonomijo treba ukrepati na vseh ravneh države, rezultate pa je moč pričakovati šele na dolgi rok. Po njihovem mnenju se morajo ukrepi osredotočiti na:

- izboljšanje poslovnega okolja, kar je možno doseči zlasti z zmanjšanjem administrativnih in birokratskih ovir,
- zmanjšanje davčnega bremena z nižjimi davčnimi stopnjami in s hitrejšim povračilom DDV,
- izboljšanje učinkovitosti javne uprave in večjo preglednost zakonov in predpisov,
- ustvarjanje pogojev za nadzor prebivalstva nad delovanjem državnih organizacij in drugih pomembnih organov.

K tem ukrepom Schneider in Enste (2002, str. 181–184) dodajata še večjo prilagodljivost v zvezi z delovnim časom namesto prisilnega krajšanja delovnika in že omenjeno prenovo socialnega sistema z nižjimi socialnimi prispevki. Avtorja poudarjata še, da lahko država s svojimi ukrepi in z delovanjem nasploh vpliva tudi na občutek pripadnosti prebivalstva državi, kar se lahko odrazi v manjšem obsegu sive ekonomije. Poleg tega Schneider (2011, str. 7–14) v novejši raziskavi ugotavlja, da imajo države (npr. Nizozemska, Švedska, Finska) z večjim številom elektronskih transakcij manj sive ekonomije, saj slednja deluje predvsem preko gotovinskih plačil. Kot možen ukrep proti sivi ekonomiji zato predlaga spodbujanje elektronskih plačil, namesto uporabe gotovine. To je možno doseči z višjimi provizijami za dvig gotovine na bankomatu, z nižjimi

stopnjami DDV oz. s popusti pri elektronskih plačilih, z višjimi obrestnimi merami na depozite, kar bi spodbudilo prebivalce, da pustijo denar na banki ali celo z obveznim elektronskim plačevanjem med podjetji nad določenim zneskom plačila. Ne glede na vse naštete ukrepe pa z empiričnega vidika tako Schneider in Enste (2002, str. 187–189) kot tudi Schneider et al. (2010, str. 4) ugotavljajo, da je najboljši ukrep za zmanjšanje sive ekonomije znižanje davčnih stopenj, ki mu sledi še odprava nekaterih administrativnih in birokratskih ovir poslovanja.

Med državami seveda obstajajo razlike, tako v obsegu kot tudi v vzrokih in posledicah sive ekonomije, zato se razlikujejo tudi ukrepi ekonomskih politik. Tabela 1 prikazuje nekatere ukrepe 15 držav članic Evropske unije (v nadaljevanju EU) v boju proti sivi ekonomiji. Med represivnimi ukrepi se države najpogosteje odločajo za strožji davčni nadzor in okrepljen nadzor na trgu dela, med preventivnimi ukrepi pa prevladujeta odprava raznih administrativnih ovir in davčna reforma.

Tabela 1: Ukrepi ekonomskih politik proti sivi ekonomiji v 15 državah članicah EU

Država	Nadzor	Odpravljanje vzrokov sive ekonomije
Avstrija	• Večje število nadzornikov, • nova organizacija za boj proti prikritemu delu ilegalnih priseljencev, • ostrejši nadzor na trgu dela.	• Poenostavitev in zmanjšanje administrativnih postopkov, • davčne reforme, • večja prilagodljivost trga dela.
Belgija	• Večji davčni nadzor in nadzor na trgu dela.	• Ukrepi za preoblikovanje prikritega dela v uradno delo, • poenostavitev administrativnih postopkov pri zaposlovanju, • zmanjšanje birokracije.
Danska	• Večji davčni nadzor in nadzor na trgu dela.	• Zmanjšanje administrativnih postopkov, • znižanje davčnega bremena, • poenostavitev zakonodaje.
Finska	• Okrepljeno sodelovanje med organi nadzora, • ostrejši nadzor brezposelnih, • strožje sankcije za kršitelje.	• Enostavnejše zaposlovanje tujcev.
Francija	• Večji davčni nadzor in nadzor na trgu dela, • okrepljeno sodelovanje med organi nadzora.	• Večja prilagodljivost in pretočnost trga dela, • poenostavitev administrativnih postopkov.
Grčija	• Strožji nadzor na trgu dela.	• Poenostavitev zakonodaje, • prijaznejša obdavčitev manjših podjetij, • zniževanje stroškov dela.
Irska	• Večji davčni nadzor, • strožje sankcije za kršitelje, • aktivno odkrivanje zlorab socialnega zavarovanja.	• Znižanje dohodnine in socialnih prispevkov za nekatere skupine zaposlenih, • zmanjšanje birokracije.
Italija	• Večji davčni nadzor in nadzor na trgu dela.	• Davčna reforma, • spodbujanje podjetništva.

se nadaljuje

nadaljevanje

Država	Nadzor	Odpravljanje vzrokov sive ekonomije
Luksemburg	- Okrepljeno sodelovanje med organi nadzora, - aktivna kampanja proti sivi ekonomiji.	Enostavnejši postopek prijave gospodinjskih del in varstva otrok ter starejših.
Nemčija	- Večji davčni nadzor in nadzor na trgu dela, - strožje sankcije za kršitelje, - sodelovanje z drugimi državami.	- Sprememba delovne zakonodaje, - finančne spodbude za nove podjetnike, - spodbujanje samozaposlovanja.
Nizozemska	- Strožji nadzor na trgu dela, - strožje sankcije za kršitelje.	- Poenostavitev zakonodaje, - zmanjšanje administrativnih postopkov, - znižanje stopnje DDV za delovno intenzivne storitve.
Portugalska	- Nov informacijski sistem za spremljanje prikritega dela, - kampanja proti sivi ekonomiji.	- Znižanje davčnega bremena, - zmanjšanje birokracije.
Španija	Poostren nadzor v nekaterih sektorjih in na določenih geografskih območjih.	- Nižja obdavčitev dohodkov delavcev z nizkimi dohodki, - nižja obdavčitev za nova podjetja, - zmanjšanje administrativnih postopkov.
Švedska	Vsesplošno poostren nadzor.	Davčne ugodnosti za fizične osebe, ki zaposlijo druge fizične osebe.
Združeno kraljestvo	Strožji nadzor in sankcije za kršitelje.	- Zmanjšanje birokracije, - finančne spodbude za nove podjetnike.

Vir: P. Renoy et al., *Undeclared Work in an Enlarged Union – An Analysis of Undeclared Work: an in-depth study of specific items*, 2004, str. 114–117, tabela 4.5.

2 SIVA EKONOMIJA V SLOVENIJI IN DRUGIH DRŽAVAH

Primerjava rezultatov raznih študij in raziskav, ki obravnavajo sivo ekonomijo, je možna le ob natančni in nedvoumni opredelitvi proučevanega pojava ter ob uporabi enake metode merjenja sive ekonomije. Zato v tem poglavju najprej predstavljam različne metode merjenja sive ekonomije, v nadaljevanju pa prikazujem obseg sive ekonomije za 25 držav članic OECD in 21 tranzicijskih držav, ter obseg sive ekonomije v Sloveniji, vključno z njenimi značilnostmi.

2.1 Merjenje sive ekonomije

Siva ekonomija je zelo dinamičen pojav, za katerega obstajajo različna imena in definicije, obstajajo pa tudi številne metode, s katerimi je možno meriti njen obseg. Podatki o obsegu so ključni za primerne ukrepe ekonomske politike, ki se spopada s pojavom sive ekonomije, vendar so zelo težko dostopni. Gre namreč za merjenje pojava, ki se že po definiciji izvaja prikrito, zato ga je praktično nemogoče povsem natančno izmeriti. Nastav (2009, str. 45) zato meni, da je bolje uporabiti izraz ocenjevanje obsega sive ekonomije, saj so končni rezultati pogosto nezanesljivi in pomanjkljivi ter predstavljajo le oceno dejanskega stanja. Strokovnjaki obseg sive ekonomije

praviloma izražajo kot odstotek BDP, za ocenjevanje obsega sive ekonomije pa uporabljajo neposredne in posredne metode ter modelski pristop (Nastav & Bojnec, 2007b, str. 195; Renoy et al., 2004, str. 95).

2.1.1 Neposredne metode

Pri neposrednih metodah ocenjevanja obsega sive ekonomije gre za mikroekonomski pristop, ki večinoma temelji na dobro oblikovanih anketnih vprašalnikih in na opazovanju, s čimer je možno oceniti obseg sive ekonomije in raziskati značilnosti ter vrsto dela v sivi ekonomiji, motiv udeležencev za udejstvovanje v sivi ekonomiji, odnose med dejavnostmi itd. (Renoy et al., 2004, str. 95). Anketiranje se lahko izvede osebno, kar pomeni, da se anketar in anketiranec pogovorita na štiri oči, lahko pa anketiranec anonimno izpolni vprašalnik in ga vrne anketarju. Vprašanja večinoma sprašujejo po tem, ali je anketiranec ponudnik ali povpraševalec v sivi ekonomiji, v kateri dejavnosti dela in podobno (Schneider & Bajada, 2005, str. 74). Glavni težavi te metode sta v tem, da je precej finančno zahtevna in da je popolnoma odvisna od odzivnosti anketirancev in od tega, kako iskreno odgovarjajo na zastavljena vprašanja. Zaradi zelo občutljive tematike in strahu pred tem, da bodo razkriti, anketiranci pogosto lažejo v svojih odgovorih, kar se odraža v podcenjenem obsegu sive ekonomije. Zato je zelo pomembno, da je anketirancem zagotovljena popolna anonimnost, na rezultate pa vpliva tudi sama sestava in razumljivost vprašalnika (Renoy et al., 2004, str. 95–96). Za rešitev te težave Nastav (2009, str. 47) predlaga poenotene vprašalnike na mednarodni ravni, kar bi pomenilo tudi lažjo primerljivost rezultatov raziskav.

Med neposredne metode ocenjevanja obsega sive ekonomije se uvršča tudi davčna revizija, ki skuša odkriti čim več neprijavljenega dohodka. Išče se torej razliko med dejanskim in prijavljenim dohodkom, kar je v praksi vse prej kot enostavno, bolj uspešna pa je davčna revizija pri odkrivanju precenjenih odhodkov, ki prav tako vplivajo na davčno osnovo. Glavna slabost te metode je, da davčna revizija lahko obravnava le tiste udeležence, ki delujejo uradno in plačujejo oziroma bi morali plačevati davke, vseh tistih, ki pa povsem prikrito delujejo v sivi ekonomiji, pa davčna revizija ne zajema (Schneider & Bajada, 2005, str. 75).

Za obe omenjeni neposredni metodi je značilno, da delujeta na podlagi vzorčenja, kar pomeni, da ne moreta zajeti vseh dejavnosti v sivi ekonomiji. Poleg tega dajeta zgolj točkovno oceno obsega sive ekonomije, ne moreta pa prikazati njenega razvoja in dinamike obsega v daljšem časovnem obdobju. Kljub temu obe metodi dajeta podrobne informacije o dejavnostih sive ekonomije in o strukturi ter sestavi tistih, ki v njej delujejo (Schneider & Enste, 2002, str. 16).

2.1.2 Posredne metode

Dejavnosti sive ekonomije sicer delujejo prikrito, a kljub temu puščajo sledi v gospodarskem dogajanju. Z analizo teh sledi se skuša oceniti obseg sive ekonomije. Schneider in Enste (2002, str. 16) posredne metode označujeta kot »indikatorski pristop«, saj za oceno obsega sive ekonomije uporabljajo različne ekonomske in druge indikatorje. Na tej podlagi lahko posredne

metode razdelimo na denarne metode, metode razhajanja in metode porabe električne energije. Nastav (2009, str. 49) navaja, da te metode uporabljajo podatke, ki primarno niso namenjeni proučevanju pojava sive ekonomije, vendar se jih zaradi določenih predpostavk o delovanju sive ekonomije da uporabiti za njeno ocenjevanje.

2.1.2.1 Denarne metode

Metodo povpraševanja po gotovini je leta 1958 razvil Cagan, ki je izračunal povezavo med povpraševanjem po gotovini in davčno obremenitvijo kot najpomembnejšim vzrokom za sivo ekonomijo. Njegov pristop je nadalje razvil Tanzi, ki je z ekonometrično analizo ocenil obseg sive ekonomije v ZDA. Njegova metoda je zasnovana na predpostavki, da se večina transakcij v sivi ekonomiji opravi z gotovino, ki ne pušča sledi v gospodarstvu, v regresijski enačbi pa upošteva različne dejavnike, ki vplivajo na sivo ekonomijo: davčno breme, regulacijo, gibanje dohodkov, plačilne navade, obrestne mere itd. Obseg sive ekonomije se oceni kot razliko med dejanskim in nekim »normalnim« povpraševanjem po gotovini. Večji obseg sive ekonomije se torej pokaže z večjim povpraševanjem po gotovini. Glavna slabost te metode je v že omenjeni predpostavki, saj niso vse transakcije v sivi ekonomiji opravljene z gotovino, temveč tudi z blagovno menjavo in protiuslugami (Schneider & Enste, 2002, str. 19–20).

Feige je leta 1979 razvil metodo transakcij, ki predpostavlja konstanto razmerje med obsegom denarja in obsegom transakcij. Po kvantitetni teoriji denarja je na podlagi celotne količine denarja v obtoku mogoče oceniti transakcije celotnega gospodarstva (uradnega in prikrita), to pa omogoča oceniti celotni dejanski nacionalni dohodek (vključuje dohodek sive ekonomije in uradnega gospodarstva). Če se od slednjega odšteje uradni statistično izmerjeni nacionalni dohodek, razlika predstavlja ocenjeni obseg sive ekonomije (Glas et al., 1988, str. 66). Glavna slabost te metode je v tem, da se vse spremembe pripisujejo sivi ekonomiji, čeprav so lahko posledica drugih dejavnikov (npr. sprememba obrestne mere, stopnje inflacije itd.). Poleg tega je za izračun treba določiti bazno leto, v katerem ni sive ekonomije, kar je seveda nerealna predpostavka (Schneider & Enste, 2002, str. 18–19).

Metodo gotovinskega obtoka je leta 1977 razvil Gutmann, ki obseg sive ekonomije ocenjuje na podlagi razmerja med gotovino in depoziti. Metoda temelji na naslednjih predpostavkah: transakcije v sivi ekonomiji potekajo le z gotovino, v določenem referenčnem obdobju ni sive ekonomije, razmerje med gotovino in depoziti bi bilo v odsotnosti sive ekonomije konstantno in obtočna hitrost denarja je enaka v uradnem gospodarstvu in v sivi ekonomiji. V kolikor se razmerje med gotovino v obtoku in depoziti poveča, je to znak za porast sive ekonomije. Slabosti te metode so identične kot pri prejšnjih dveh metodah (Glas et al., 1988, str. 64–65).

Glas et al. (1988, str. 64) med denarne metode uvrščajo še gibanje strukture bankovcev, po kateri hitra rast bankovcev večje nominalne vrednosti opozarja na potencialno rast sive ekonomije, ničesar pa ne pove o njenem obsegu.

2.1.2.2 Metode razhajanja

Metoda razhajanja med nacionalnimi odhodki in dohodki temelji na predpostavki, da precejšen del dohodkov (predvsem tistih iz sive ekonomije) ni zabeležen v uradnih statistikah oziroma v nacionalnih računih, medtem ko so večinoma vsi odhodki (tudi tisti iz sive ekonomije, ki se potrošijo v uradnem gospodarstvu) slej ali prej zajeti v nacionalnih računih. Presežek odhodkov nad dohodki pomeni obstoj sive ekonomije (Renoy et al., 2004, str. 97). Takšna ocena je možna na ravni nacionalnega gospodarstva ali preko anket o dohodkih in odhodkih posameznikov ali gospodinjstev, kjer se rezultati preračunajo in posplošijo na celotno gospodarstvo (Glas et al., 1988, str. 61). Slabost te metode je v možnih statističnih napakah tako pri zbiranju kot pri kasnejšem ocenjevanju podatkov, poleg tega pa statistiki nacionalnega računovodstva težijo k odpravljanju razhajanja med odhodki in dohodki, zato so končni uradni podatki praviloma neprimerni za ocenjevanje obsega sive ekonomije (Schneider & Enste, 2002, str. 16–17).

Metoda razhajanja na trgu delovne sile temelji na razliki med uradnim oziroma registriranim delom in dejansko opravljenim delom. Podatke o registriranem delu pri nas zbirata Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje in Statistični urad Republike Slovenije (v nadaljevanju RS), medtem ko so podatki o dejansko opravljenem delu zbrani s pomočjo ankete o delovni sili. Obseg registriranega dela je praviloma nižji od dejanskega, pri čemer je pomembno poudariti, da do določene razlike prihaja zaradi različne opredelitve zaposlenosti, sicer pa razlika med dejansko opravljenim delom in registriranim delom predstavlja oceno obsega dela v sivi ekonomiji (Nastav & Bojnec, 2005, str. 7). Schneider in Enste (2002, str. 17) pravita, da se manjša aktivnost delovne sile v uradnem gospodarstvu odraža z večjim obsegom dejavnosti v sivi ekonomiji. S tem je povezana tudi slabost te metode, saj je upad aktivnosti v uradnem gospodarstvu lahko posledica drugih dejavnikov (npr. upokojevanje), poleg tega pa lahko nekdo dela tako v uradnem gospodarstvu kot tudi v sivi ekonomiji.

2.1.2.3 Metoda porabe električne energije

V praksi obstajajo različne izpeljave metode porabe električne energije, na tem mestu pa predstavljam metodo Kaufmann–Kaliberda. Omenjena avtorja ocenjujeta, da je poraba električne energije najboljši fizični indikator za merjenje celotne gospodarske dejavnosti (uradne in neuradne), ki se po empiričnih ocenah skupaj s porabo električne energije giblje v isti smeri z elastičnostjo električnega produkta/BDP blizu 1. To pomeni, da je rast celotne porabe električne energije indikator za rast celotnega BDP (uradnega in neuradnega), kar nadalje pomeni, da lahko razlika med bruto stopnjo uradnega BDP in bruto vrednostjo celotne porabe električne energije predstavlja oceno obsega sive ekonomije. Glavne slabosti te metode so, da ne zajema celotne sive ekonomije, saj nekatere dejavnosti v sivi ekonomiji sploh ne uporabljajo električne energije, poleg tega lahko tehnološki napredek izboljša produktivnost in rabo električne energije, prav tako pa se lahko skozi čas spremeni elastičnost električnega produkta/BDP (Schneider & Enste, 2002, str. 22).

2.1.3 Modelski pristop

Modelske pristop sta prvič uporabila Frey in Weck-Hanneman, njuna metoda pa obravnava sivo ekonomijo kot prikrito oziroma latentno spremenljivko, ki povezuje determinante na eni in indikatorje na drugi strani. Determinante predstavljajo vzroke za pojav sive ekonomije (npr. davčno breme, breme regulacije itd.), medtem ko indikatorji prikazujejo učinke sive ekonomije. Ko so determinante in indikatorji določeni, se lahko obseg sive ekonomije oceni z ekonometričnim modeliranjem. Slabost modelskega pristopa je v tem, da so lahko determinante in indikatorji povezani oziroma povzročeni z drugimi pojavi in ne le s sivo ekonomijo (Renoy et al., 2004, str. 101–102). Osnovno logiko modelskega pristopa prikazuje Slika 2.

Slika 2: Osnovna logika modelskega pristopa

Vir: F. Schneider & D. H. Enste, *The Shadow Economy – An International Survey*, 2002, str. 25.

Študije so pokazale, da opisane metode dajejo različne ocene obsega sive ekonomije, kljub temu pa praviloma vse kažejo podobno dinamiko pojava v času. Nekatere ocene so bližje spodnji, druge zgornji meji obsega sive ekonomije, zato ni mogoče določiti najboljših metod, lahko pa se izbere najprimernejša metoda glede na okoliščine in glede na slednje zato obstajajo različne izpeljave oziroma prilagoditve opisanih metod (Nastav, 2009, str. 45–46).

2.2 Obseg sive ekonomije v drugih državah

Siva ekonomija je že vrsto let stalna spremljevalka vsake države, njen obseg pa se med državami in tudi znotraj njih razlikuje zaradi že predstavljenih razlogov – definicija sive ekonomije, uporabljena metoda merjenja, predpostavke itd. Posledično je tudi primerjava obsega med državami lahko bolj ali manj smiselna in verodostojna, kljub temu pa pokaže nek trend razvoja sive ekonomije. V nadaljevanju prikazujem obseg sive ekonomije za 25 držav članic OECD in 21 tranzicijskih držav. Podatki so izračunani na podlagi kombinacije modelskega pristopa in posredne metode povpraševanja po gotovini, države v tabelah pa so razvrščene glede na povprečen obseg sive ekonomije v proučevanem obdobju 1999–2006.

V Tabeli 2 je prikazan obseg sive ekonomije v 21 tranzicijskih državah v obdobju 1999–2006, med katerimi je tudi Slovenija. Rezultati najnižji obseg sive ekonomije kažejo na Češkem in Slovaškem, medtem ko je največ sive ekonomije v Ukrajini in Gruziji. Med tranzicijskimi državami je Slovenija zasedla 4. mesto, s podobnim obsegom sive ekonomije, kot ga imata Madžarska in Poljska. Povprečje, izračunano po letih, kaže, da je obseg sive ekonomije v proučevanem obdobju, z izjemo leta 2001, precej enakomerno naraščal od 35,8 % BDP v letu 1999 do 38,1 % BDP v letu 2006.

Tabela 2: Obseg sive ekonomije v 21 tranzicijskih državah (v % BDP)

Država	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Povprečje po državah
Češka	18,7	19,1	18,7	18,4	18,2	18,5	19,1	19,3	18,7
Slovaška	18,7	18,9	19,1	19,2	19,4	19,6	20,3	20,5	19,5
Madžarska	24,9	25,1	25,1	24,8	24,7	25,0	25,3	25,3	25,0
Slovenija	27,0	27,1	26,8	27,0	27,2	27,5	28,2	28,0	27,4
Poljska	27,4	27,6	27,7	27,4	27,4	27,8	27,9	28,1	27,7
Litva	30,0	30,3	30,9	31,4	31,9	32,0	32,6	32,9	31,5
Turčija	31,5	32,1	31,4	31,3	31,6	32,2	32,7	32,9	32,0
Hrvaška	33,2	33,4	33,9	34,5	34,2	33,9	35,0	35,1	34,2
Makedonija			34,1	33,9	34,9	35,2	35,7	36,7	35,1
Romunija	34,8	34,4	35,0	35,4	34,5	35,9	36,2	36,7	35,4
Albanija	34,7	35,3	35,3	36,1	36,4	36,4	36,8	37,9	36,1
Bolgarija	36,7	36,9	37,2	37,1	37,7	38,2	39,1	39,4	37,8
Estonija	36,6	38,4	38,3	38,8	38,9	38,4	39,0	3,6	38,5
Latvija	39,6	39,9	40,1	40,3	41,6	41,9	42,6	42,8	41,1
Tadžikistan		43,2	42,2	42,2	42,1	42,4	41,9	42,6	42,4
Kirgizistan				41,2	42,7	42,8	44,1	44,6	43,1
Kazahstan	43,1	43,2	42,5	43,4	43,3	44,1	44,5	45,2	43,7
Moldavija	44,6	45,1	46,1	45,8	45,7	46,2	46,8	46,0	45,8
Rusija	46,4	46,1	46,0	46,3	46,6	46,6	47,3	46,4	46,5
Ukrajina	51,2	52,2	51,6	52,4	52,5	53,6	53,3	52,8	52,5
Gruzija	64,8	67,3	65,5	65,7	66,3	65,1	66,4	66,4	65,9
Povprečje po letih	35,8	36,6	36,4	36,8	37,0	37,3	37,9	38,1	

Vir: F. Schneider et al., Shadow Economies all over the World: Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007, 2010, str. 24, tabela 3.3.3.

V Tabeli 3 je prikazan obseg sive ekonomije v 25 državah članicah OECD v obdobju 1999–2006. Rezultati kažejo, da je obseg sive ekonomije najnižji v Švici in v ZDA, precej nizek pa je tudi v Avstriji in Luksemburgu. Po drugi strani je obseg sive ekonomije najvišji v Mehiki in Grčiji, precej visok pa je tudi v Južni Koreji in Italiji. Povprečje, izračunano po letih proučevanega obdobja, kaže, da je obseg sive ekonomije naraščal od 16,8 % BDP v letu 1996 do 18,7 % BDP v letu 2006.

Tabela 3: Obseg sive ekonomije v 25 državah OECD (v % BDP)

Država	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	Povprečje po državah
Švica	8,0	8,4	8,6	8,6	8,4	8,3	8,7	8,7	8,4
ZDA	8,1	8,6	8,7	8,5	8,6	8,7	9,3	9,3	8,7
Avstrija	9,2	9,4	9,8	9,7	9,6	9,6	10,4	10,5	9,8
Luksemburg	9,1	9,4	9,8	9,9	9,8	9,8	10,3	10,4	9,8
Japonska	10,8	10,9	11,2	10,6	11,0	11,1	11,9	11,9	11,2
Velika Britanija	12,3	13,1	12,7	12,7	12,6	13,0	13,3	13,7	12,9
Nizozemska	12,3	12,8	13,1	13,1	12,9	12,9	13,5	13,6	13,0
Nova Zelandija	12,9	13,8	12,8	12,9	13,2	13,4	13,8	13,8	13,3
Avstralija	13,5	14,1	14,3	14,6	14,9	15,1	15,4	15,6	14,7
Francija	15,2	15,7	15,2	15,6	16,0	15,9	16,7	16,7	15,9
Nemčija	14,8	15,3	16,0	16,1	16,0	15,9	16,7	16,8	16,0
Irska	14,7	15,5	15,9	16,0	15,9	15,8	16,7	17,1	16,0
Islandija	15,0	15,7	15,9	16,4	16,3	16,6	17,1	17,0	16,3
Kanada	14,9	15,8	16,0	16,4	16,4	16,6	17,5	17,5	16,4
Finska	16,8	17,7	18,1	18,8	18,9	18,8	19,3	19,3	18,5
Danska	17,0	17,9	18,0	19,0	19,1	19,1	18,9	19,4	18,5
Švedska	18,6	18,8	19,2	19,7	19,8	19,8	20,5	20,6	19,6
Norveška	19,2	20,1	19,1	19,4	19,6	19,9	20,9	20,6	19,9
Španija	21,0	22,2	22,7	22,8	22,7	22,7	23,9	23,4	22,7
Belgija	21,5	21,6	22,2	22,8	23,0	23,1	24,0	24,4	22,8
Portugalska	22,7	23,5	22,7	24,1	23,6	23,4	24,8	24,7	23,7
Italija	25,5	26,7	27,1	27,4	27,9	28,1	29,1	28,9	27,6
Južna Koreja	27,3	26,3	27,5	28,4	27,9	28,1	29,9	29,6	28,1
Grčija	28,1	27,7	28,7	29,8	30,2	29,2	31,4	30,8	29,5
Mehika	32,1	30,5	30,1	31,5	31,0	31,5	31,8	32,6	31,4
Povprečje po letih	16,8	17,3	17,4	17,8	17,8	17,9	18,6	18,7	

Vir: F. Schneider et al., Shadow Economies all over the World: Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007, 2010, str. 25, tabela 3.3.4.

Predstavljeni rezultati kažejo, da med tranzicijskimi državami Slovenija, s povprečnim obsegom sive ekonomije 27,4 % BDP, sodi med države z nižjim obsegom sive ekonomije, medtem ko jo ta številka med državami članicami OECD uvršča med države z najvišjim obsegom sive ekonomije.

V Prilogi 1 prikazujem še izračun obsega sive ekonomije za 27 držav članic EU, ki ga je za obdobje 2003–2012 pripravil Schneider (2013, str. 7). Rezultati kažejo, da je povprečen obseg sive ekonomije v proučevanem obdobju najnižji v Avstriji in Luksemburgu, medtem ko je najvišji v Litvi in Romuniji. Slovenija se s povprečnim obsegom 25,0 % BDP uvršča med države z najvišjim obsegom sive ekonomije v EU.

2.3 Značilnosti sive ekonomije v Sloveniji

Siva ekonomija je prisotna v vseh gospodarstvih sveta in tudi slovensko gospodarstvo ni izjema. Kljub vsesplošni prisotnosti pa ima siva ekonomija v vsakem gospodarstvu svoje specifične značilnosti. V nadaljevanju predstavljam značilnosti sive ekonomije v Sloveniji – vzroke, razširjenost, posledice in odnos države do tega pojava.

2.3.1 Družbeno-ekonomski razlogi za sivo ekonomijo v Sloveniji

Precejšen del slovenske zgodovine sodi v nekdanjo skupno državo Jugoslavijo, kjer se je razprava o sivi ekonomiji začela sočasno z gospodarsko krizo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. V tem času so se pokazali nekateri očitni znaki prisotnosti sive ekonomije. Tako so se na primer realni osebni dohodki zaposlenih precej zmanjšali, raven osebne potrošnje pa se ni bistveno znižala, česar ni bilo možno pripisati le porabi prihrankov iz boljših časov. Poleg tega je bila v času krize, zlasti za manj razvite jugoslovanske regije, značilna velika brezposelnost, a kljub temu ni bilo moč dobiti delavcev za dokaj dobro plačana sezonska dela, kar pomeni, da so uradno brezposelni imeli nek (neuradni) vir dohodkov, ki jim je omogočal preživetje. Siva ekonomija je tako v času krize delovala kot blažilec težav in konfliktov, s čimer je kljub težkim časom ohranjala socialni mir v državi (Glas et al., 1988, str. 4).

Jugoslavija je v svoji heterogeni gospodarski strukturi združevala različne elemente sive ekonomije. Glas et al. (1988, str. 122–125) navajajo 6 vzrokov, ki so poglavitno prispevali k razvoju sive ekonomije v Jugoslaviji. Najpomembnejši med njimi je povečana obremenitev z davki in prispevki, sledita naraščajoči birokratizacija in administracija, zelo pomembno pa je na obseg in razvoj sive ekonomije vplivala tudi možnost uradne zaposlitve. Čeprav je v povojnem obdobju zaposlovanje v nekaterih dejavnostih naraščalo, je število brezposelnih naraščalo še hitreje. To pomeni, da uradnega dela ni bilo dovolj za vse, ker pa so tudi brezposelni morali nekako preživeti, so delo poiskali v sivi ekonomiji. Poleg tega so sivo ekonomijo spodbujali še vse krajši delovni čas, vedno nižji realni osebni dohodki in slaba oskrba prebivalstva s proizvodnimi in osebnimi storitvami. Glas et al. (1988, str. 126–127) ugotavljajo, da so se prvi trije vzroki vse bolj krepili, medtem ko so preostali trije vzroki postopoma slabeli. Razvoj naštetih vzrokov torej kaže, da je siva ekonomija v povojnem obdobju in v času krize močno naraščala, po nekaterih podatkih pa naj bi znašala celo okoli 40 % BDP.

Leta 1991 se je Slovenija na političnem zemljevidu pojavila kot samostojna država, s čimer se je začelo obdobje tranzicije iz socialističnega centralno-planskega gospodarstva v tržno gospodarstvo, s tem pa so se še dodatno okrepili motivi za delo v sivi ekonomiji. Z razpadom Jugoslavije in centralno-planskega sistema so namreč začela razpadati tudi velika državna podjetja, namesto katerih se je začelo uveljavljati malo zasebno podjetništvo. Pogoji za razvoj slednjega pa niso bili najboljši, saj je primanjkovalo zasebnega kapitala za nove investicije, plače so bile obremenjene z visokimi davki in prispevki, prisotne so bile številne birokratske ovire, zakonodaja na trgu dela je bila izredno toga, pravni in institucionalni sistem pa v fazi gradnje

novega gospodarstva nista delovala najbolje. Vse to je bilo poleg želje po dobičku spodbuda za delovanje v sivi ekonomiji (Kukar, 1995, str. 1; Nastav, 2009, str. 66).

Evropska komisija (2007, str. 16–17; 26–27) v svoji raziskavi predstavlja trenutno aktualne glavne vzroke za obstoj in razvoj sive ekonomije v državah članicah EU (med katerimi je tudi Slovenija), hkrati pa ugotavlja, da med vzroki v posameznih državah ni bistvenih odstopanj, kar pomeni, da lahko rezultate raziskave posplošeno uporabimo tudi za Slovenijo. Na strani povpraševanja so tako glavni vzroki za sivo ekonomijo nižja cena, hitrejši dostop do proizvodov in storitev, »nakupovanje« pri prijateljih, sorodnikih in znancih itd. Na strani ponudbe pa prednjači prepričanje, da je siva ekonomija dobra za obe strani (nižja cena za potrošnika in nižji davki za ponudnika), da gre pogosto le za sezonska dela, ki jih ni smiselno prijavljati, sledijo pa že omenjeni vzroki, kot so pomanjkanje delovnih mest v uradnem gospodarstvu, previsoki davki in prispevki, birokracija itd. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije (2010, str. 18–19 (v nadaljevanju OZS)) k tem vzrokom dodaja še izredno rigiden trg dela, o čemer poročajo tudi mednarodne raziskave, v katerih se Slovenija po kriteriju dinamičnosti in elastičnosti trga dela uvršča povsem na dno raziskovanih držav, na večji obseg sive ekonomije pa vpliva tudi izredno pozitiven odnos prebivalstva do sive ekonomije.

2.3.2 Razširjenost

Nastav (2009, str. 132) na podlagi ankete o sivi ekonomiji, ki je bila leta 2007 izvedena med prebivalci Slovenije, ugotavlja, da je največ sive ekonomije v dejavnostih kmetijstva in osebnih storitev, s prav tako precejšnim obsegom pa sledijo gradbeništvo, predelovalne dejavnosti, trgovina in gostinstvo. Anketo o sivi ekonomiji je leta 2010 med svojimi člani izvedla tudi OZS (2011, str. 9), ki ugotavlja, da je daleč največ sive ekonomije v gradbeništvu, s precejšnim obsegom sledijo še osebne in poslovne storitve, medtem ko je sive ekonomije nekoliko manj v gostinstvu in turizmu ter drugih dejavnostih. Rezultati teh raziskav bistveno ne odstopajo od rezultatov raziskave, ki jo je za članice EU 27 izvedla Evropska komisija (2007, str. 21).

Udeležence v sivi ekonomiji lahko proučujemo na strani ponudbe ali povpraševanja. Med ponudnike sodijo tisti, ki delajo v sivi ekonomiji, med potrošnike pa tisti, ki v sivi ekonomiji nakupujejo. Nastav (2009, str. 143–148) ugotavlja, da je med ponudniki več moških kot žensk, ki najpogosteje sodijo v starostno skupino od 15 do 45 let. Rezultati kažejo, da statistično ni mogoče potrditi povezave med delom v sivi ekonomiji in izobrazbo, čeprav je opazen rahlo naraščajoč trend delovanja v sivi ekonomiji z višanjem izobrazbe. Bolj jasno pa rezultati kažejo, da med ponudniki prevladujejo brezposelne in redno zaposlene osebe. Tudi med potrošniki v sivi ekonomiji je več moških kot žensk, podobno kot ponudniki pa najpogosteje sodijo v starostno skupino od 15 do 35 let. Rezultati kažejo, da tisti z višjo stopnjo izobrazbe pogosteje nakupujejo v sivi ekonomiji kot tisti z nižjo izobrazbo, v največji meri pa v sivi ekonomiji trošijo dijaki, študenti in redno zaposlene osebe. Tudi ti rezultati bistveno ne odstopajo od rezultatov Evropske komisije (2007, str. 13; 25) za države članice EU 27.

2.3.3 Posledice

Prisotnost sive ekonomije prinese tudi njene posledice in v Sloveniji, tako kot pri vzrokih za sivo ekonomijo, ni večjih odstopanj od posledic, zajetih v teoriji oziroma od posledic, ki se pojavljajo v drugih državah. Tudi v Sloveniji je najpomembnejša posledica sive ekonomije izpad davčnih prihodkov in socialnih prispevkov. Kolikšno izgubo lahko povzroči siva ekonomija, pa je odvisno od deleža sive ekonomije v gospodarstvu in od deleža davkov ter prispevkov v BDP države. Za leto 2006 je obremenitev z davki in prispevki znašala 39,4 % BDP, medtem ko je bila povprečna vrednost sive ekonomije okoli 15 % BDP (vrednosti se zaradi uporabe različnih metod merjenja razlikujejo), kar po preračunu pomeni, da je siva ekonomija povzročila davčni izpad v višini približno 6 % BDP. K temu je treba dodati še sredstva, ki so porabljena na podlagi napačnih podatkov in posledično tudi za napačne namene. Gre predvsem za sredstva, ki jih neupravičeno prejemajo tisti, ki sicer denar služijo v sivi ekonomiji, poleg tega pa izkoriščajo še socialno pomoč države. Na ta način neupravičeno (lahko tudi prekomerno) povečujejo svoj življenjski standard, medtem ko sredstva socialne pomoči ne pridejo v roke tistih, ki jih dejansko potrebujejo za preživetje (Nastav, 2009, str. 67–70). Med negativnimi posledicami sive ekonomije velja omeniti še kršenje predpisov in zakonodaje, zaradi katerih prihaja do onesnaževanja okolja, nesreč pri delu itd. (Nastav, 2009, str. 167). Siva ekonomija pa prinese tudi pozitivne posledice, med katerimi velja izpostaviti dodaten dohodek prebivalstva, ki povečuje družbeno blaginjo, večjo raven aktivnosti prebivalstva – večjo zaposlenost, poleg tega pa tudi v Sloveniji siva ekonomija predstavlja začetek poti kakšnega uspešnega podjetja (Nastav, 2009, str. 67–70).

2.3.4 Odnos države

Siva ekonomija s svojim obstojem prizadene državo na različnih področjih njenega delovanja. Njenim negativnim posledicam je najbolj izpostavljena proračunska politika z vidika izgubljenih davčnih prihodkov, zaradi njenega obstoja pa nepravilno in neučinkovito delujejo tudi druge politike države. Ne glede na to, da siva ekonomija lahko prinaša tudi pozitivne posledice, država njen obstoj obravnava kot nezaželen in ga temu primerno tudi preganja. V ta namen je Vlada RS že leta 1997 sprejela Program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, leta 2000 pa je Državni zbor RS sprejel še Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (v nadaljevanju ZPDZC). Na podlagi zakona je bila ustanovljena tudi Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (v nadaljevanju Komisija), ki določa, spremlja in usklajuje aktivnosti s tega področja (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (v nadaljevanju MDDSZ), 2010, str. 10–11). Sicer pa v skladu z ZPDZC to področje neposredno nadzorujejo Tržni inšpektorat RS, Prometni inšpektorat RS, Inšpektorat RS za delo, Davčna uprava RS (v nadaljevanju DURS), posredni nadzor pa izvajajo še carinska uprava, kmetijski, gozdarski in gradbeni inšpektorat, inšpektorat za okolje in prostor, zdravstveni inšpektorat, šolska inšpekcija in policija (ZPDZC-UPB1, 13. člen). Vsi ti organi pokrivajo svoja področja, kjer opravljajo redne inšpekcijske preglede, poleg tega pa pod vodstvom Komisije izvajajo tudi

skupne akcije poostrenega odkrivanja in preprečevanja dela ter zaposlovanja črno (Komisija, 2013).

Komisija je enkrat letno dolžna pripraviti Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, ki ga mora predložiti v obravnavo Vladi RS ter Ekonomsko-socialnemu svetu. Jedro poročila so podatki o opravljenem nadzoru nad delom in zaposlovanjem na črno ter priporočila, kako se s tem področjem soočiti v prihodnje. V zadnjem dostopnem poročilu so glavna priporočila Komisije naslednja (Komisija, 2012, str. 6–7):

- povečana intenzivnost nadzora glede na povečano število brezposelnih in splošno krizo, zaradi česar je mogoče pričakovati povečan obseg dela in zaposlovanja na črno,
- povečano število usmerjenih in poostrenih nadzorov nad delom na črno, še zlasti pri delu in zaposlovanju tujcev,
- izvajanje različnih akcij ozaveščanja škodljivosti dela in zaposlovanja na črno,
- priprava ustrezne metodologije za merjenje dela in zaposlovanja na črno,
- nadzornim organom je treba zagotoviti ustrezne kadrovske in materialne pogoje za učinkovito delo, vključno z ustrezno zakonodajo in predpisi.

V boj proti sivi ekonomiji se aktivno vključuje tudi OZS, pod okriljem katere se je v letih 2010 in 2011 izvajal projekt SOCISKLAD. V okviru tega projekta so bile aktivnosti za zmanjševanje dela in zaposlovanja na črno usmerjene predvsem v iskanje predlogov za spremembo zakonodaje, saj so bile v številnih zakonih izpostavljene pomanjkljivosti, ki »spodbujajo« sivo ekonomijo. Za učinkovito zmanjšanje pojava sive ekonomije v Sloveniji so bili tako predlagani naslednji ukrepi (OZS, 2010, str. 21–22):

- v ZPDZC je treba bistveno omejiti izjeme, ki določajo, kaj ne sodi v delo na črno (»medsosedska pomoč«, »delo v lastni režiji«, »osebno dopolnilno delo«), in jih dovoliti le v takem obsegu, ki je nepogrešljiv za življenje posameznika, poleg tega je nadzornim organom treba podeliti večja pooblastila pri opravljanju njihovega dela in zvišati kazni za kršitelje, ki morajo biti sorazmerne glede na koristi od opravljenega dela na črno,
- treba je spremeniti delovno zakonodajo in tako vzpostaviti fleksibilen trg dela po vzoru najrazvitejših držav EU, s čimer bodo slovenska podjetja tudi na tem področju imela primerljive možnosti za opravljanje svoje dejavnosti,
- nujne so spremembe davčne zakonodaje, saj je treba tako podjetja kot posameznike spodbuditi k legalni proizvodnji in potrošnji – predlagane so na primer olajšave za prvi začetek poslovanja in za zaposlovanje brezposelnih ter povsem prenovljena dohodninska obdavčitev.

Med vzroki za sivo ekonomijo imajo zelo pomembno mesto administrativne ovire, zato je Vlada RS zadolžila Ministrstvo za javno upravo, da vzpostavi prijazno in učinkovito javno upravo ter prijazno zakonodajno okolje za državljanke in gospodarske subjekte. V okviru tega se že nekaj let izvajajo programi ukrepov za odpravo administrativnih ovir, poleg tega pa se sistematično

pregleduje vse novo sprejete zakone in predpise z namenom preprečitve novih administrativnih ovir (Odprava administrativnih ovir, 2013). Trenutno aktualen program se imenuje – 25 %, s katerim Vlada RS želi znižati administrativna bremena za 25 % in s tem izboljšati zakonodajno in poslovno okolje za razvoj slovenskega gospodarstva, tuje investicije in ustvarjanje novih delovnih mest (Program Vlade RS, 2013).

Izpad davčnih prihodkov je zagotovo najpomembnejša posledica sive ekonomije, zato država že dlje časa načrtuje uvedbo tako imenovanih davčnih blagajn, s katerimi bi zajezila davčne utaje v gotovinskem poslovanju. Sistem deluje preko posebnega »davčnega spomina« blagajne, v katerega davčni zavezanec ne more posegati in v katerem so shranjeni vsi podatki že evidentiranega gotovinskega prometa. To pomeni, da zavezanci ne bi mogli več popravljati ali brisati poslovnih dogodkov za nazaj, seveda pa še vedno ostaja možnost poslovanja brez izdajanja računov, torej brez evidentiranja gotovinskega prometa. Uvedba davčnih blagajn pa je le ena od možnih rešitev na davčnem področju (Siva ekonomija in davčne blagajne, 2013).

Na obseg sive ekonomije zelo pomembno vpliva tudi odnos prebivalstva do tega pojava, zato je MDDSZ v sodelovanju s Trgovinsko zbornico Slovenije in OZS pripravilo javno kampanjo z naslovom Skupaj zaustavimo delo in zaposlovanje na črno, s katero želijo dolgoročno spremeniti odnos prebivalstva do sive ekonomije (Skupaj zaustavimo delo in zaposlovanje na črno – javna kampanja, 2013).

2.4 Obseg sive ekonomije v Sloveniji

Obseg sive ekonomije se razlikuje po prostoru in času ter uporabljeni metodi merjenja. Kot je zapisano v teoriji, lahko obseg merimo z neposrednimi ali posrednimi metodami, rezultati pa se posledično lahko bolj ali manj razlikujejo. Medtem ko v podpoglavju 2.2 prikazujem, kakšen je obseg sive ekonomije v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami, pa v tem podpoglavju predstavljam obseg sive ekonomije v Sloveniji, izmerjen z različnimi metodami.

- **Neposredne metode ocenjevanja sive ekonomije v Sloveniji**

V Sloveniji je leta 1988 prvo oceno obsega sive ekonomije z neposredno metodo pripravil Glas (1991, str. 24–27), ki je anketiral vodje kadrovskih služb v podjetjih in ugotovil, da je med aktivnimi prebivalci v sivi ekonomiji delalo povprečno 43 % moških in 32 % žensk, kar pomeni 38 % dodatnega zaslužka v družinskem proračunu. Z anketnim vprašalnikom, namenjenim prebivalcem Slovenije, se je ocenjevanja sive ekonomije lotil tudi Nastav (2009, str. 160), ki ugotavlja, da je obseg sive ekonomije v letu 2007 znašal 15,6 % BDP. Z neposredno metodo anketiranja sivo ekonomijo v Sloveniji ocenjuje tudi Evropska komisija (2007, str. 18), ki v rezultatih raziskave navaja, da je v zadnjem letu pred anketiranjem okoli 17 % Slovencev kupilo blago ali storitev v sivi ekonomiji, medtem ko je v istem obdobju »le« 5 % Slovencev delalo v sivi ekonomiji.

- **Posredne metode ocenjevanja sive ekonomije v Sloveniji**

Posredno metodo ocenjevanja sive ekonomije je v Sloveniji med prvimi uporabila Kukarjeva (1995, str. 5–6), ki je za oceno obsega sive ekonomije v letu 1993 uporabila metodo analize trga delovne sile (analiza stopnje aktivnosti delovno sposobnega prebivalstva). Rezultati kažejo, da je bilo leta 1993 v sivo ekonomijo vključenega 26 % aktivnega prebivalstva, kar po preračunu v polno zaposlene pomeni 9 % aktivnega prebivalstva, ki ob predpostavki enake produktivnosti dela v sivi ekonomiji in uradnem gospodarstvu prispevajo okoli 10 % k celotnemu uradnemu BDP.

Flajs in Vajda (2004, str. 1–3) sta leta 2004 dokončala revizijo BDP za obdobje 1995–2002, katere glavni namen je bila metodološka uskladitev z Evropskim sistemom računov 1995 (Eurostatov način zajemanja dejavnosti pri izračunu BDP). V popravkih zajetja BDP so upoštevane statistično nezajete dejavnosti oziroma dejavnosti in transakcije, ki niso registrirane in vključene v statističnih raziskovanjih in virih. Rezultati kažejo, da se je z revizijo raven BDP v proučevanem obdobju povišala v povprečju za 6,5 % (brez nelegalnih dejavnosti).

Nastav in Bojnec (2005, str. 7–9) ugotavljata, da denarne metode in metoda porabe električne energije v svoji osnovni obliki niso najbolj primerne za ocenjevanje obsega sive ekonomije v slovenskem gospodarstvu. Feige in Urban (2008, str. 15) pa ravno po teh, vendar nekoliko prilagojenih metodah ocenjujeta, da je v obdobju 1990–2001 obseg sive ekonomije v Sloveniji znašal povprečno 20,4 % BDP po prilagojeni metodi porabe električne energije in povprečno 23,9 % BDP po prilagojeni denarni metodi razmerja gotovina/depoziti.

Nastav in Bojnec (2005, str. 8) z metodo razhajanja med uradnim in dejansko opravljenim delom ocenjujeta obseg sive ekonomije za obdobje 1993–2003. Rezultati kažejo, da je v prvem proučevanem letu obseg sive ekonomije znašal 6 % BDP, nato se je do leta 1997 zviševal do 8,1 % BDP, zatem pa se je z manjšimi nihanji znova znižal do 4,9 % BDP v letu 2003. Nastav (2009, str. 160) v svoji doktorski disertaciji ocenjuje obseg sive ekonomije tudi na podlagi podatkov o dodatnem delu (za obdobje 2002–2007) in na podlagi izdatkov gospodinjstev (za obdobje 1998–2005). Rezultati pri pravi metodi kažejo, da je najvišji obseg sive ekonomije znašal 6,6 % BDP v letu 2005, medtem ko se je v ostalih letih gibal nekje med 3 in 4 % BDP. Pri drugi metodi je bil obseg sive ekonomije najvišji leta 1988, in sicer 6,4 % BDP, zatem pa se je postopno zniževal vse do 2,4 % BDP v letu 2004, leta 2005 pa je znova narastel na 5,2 % BDP. Vsi ti podatki, vključno s popravki Flajsa in Vajde, so prikazani v Tabeli 4, kjer prikazujem tudi oceno obsega sive ekonomije z modelskim pristopom, ki ga je za Slovenijo uporabil Schneider s soavtorji.

Tabela 4: Obseg sive ekonomije v Sloveniji po letih in različnih avtorjih (v % BDP)

Leto	Avtorji				
	Schneider, Buehn, Montenegro ¹	Flajs in Vajda ²	Nastav in Bojnec ³	Nastav ⁴	Nastav ⁵
1993	22,9 ⁶		6,0		
1994			6,2		
1995	23,9 ⁷	6,8	6,8		
1996		6,8	7,0		
1997		7,0	8,1		
1998		6,5	7,6		6,4
1999	27,0	6,2	6,7		5,4
2000	27,1	6,6	5,4		5,1
2001	26,8	6,7	6,2		4,4
2002	27,0	7,5	6,2	3,1	2,7
2003	27,2		4,9	3,3	2,0
2004	27,5			2,7	2,4
2005	28,2			6,6	5,2
2006	28,0			3,4	
2007				4,1	

Legenda: ¹ ocena na podlagi modelskega pristopa v povezavi z metodo povpraševanja po gotovini

² ocena na podlagi revizije in popravkov BDP

³ ocena na podlagi razlike med uradnim in dejansko opravljenim delom

⁴ ocena na podlagi podatkov o dodatnem delu

⁵ ocena na podlagi izdatkov gospodinjstev

⁶ povprečje za obdobje 1990–1993

⁷ ocena na podlagi metode porabe električne energije

Vir: A. Flajs & J. Vajda, *Merjenje nezajetih dejavnosti: vrste popravkov zajetja bruto domačega proizvoda 2002 po Eurostatovi klasifikaciji in tabelah*, 2004, str. 2–4, tabela 1; B. Nastav, *Siva ekonomija v Sloveniji – Merjenje, vzroki in posledice*, 2009, str. 160, tabela 56; B. Nastav & Š. Bojnec, *Shadow Economy in Slovenia*, 2005, str. 8, tabela 3; F. Schneider, *The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries*, 2002, str. 7, tabela 2; F. Schneider et al., *Shadow Economies all over the World: Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007*, 2010, str. 24, tabela 3.3.3.

3 ODNOS ŠTUDENTOV EKONOMSKE FAKULTETE DO SIVE EKONOMIJE

Siva ekonomija ne obstaja sama zaradi sebe, ker bi želela krojiti usodo svetovnega gospodarstva, pač pa obstaja zaradi udeležencev v njej, ki so na različne načine »spodbujeni«, da se izogibajo uradnemu gospodarstvu. Rezultati raziskav kažejo (npr. Evropska komisija, 2007; Nastav, 2009), da so v sivi ekonomiji zastopani prebivalci različnih starosti, izobrazbe, zaposlitvenega statusa in drugih značilnosti, kar pomeni, da so med udeleženci sive ekonomije tudi študenti. Slednjim je namenjeno to poglavje, v katerem proučujem odnos študentov Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju EF) do sive ekonomije. Pri tem izpostavljam, da je raziskava narejena le med študenti programa Univerzitetna poslovna in ekonomska šola (UPEŠ), saj sem želel

pridobiti zadosten vzorec relativno homogene populacije. Raziskava med doktorskimi študenti in študenti programa Visoka poslovna šola (VPS) ter primerjava rezultatov pa je lahko tema nadaljnjega raziskovanja.

3.1 Siva ekonomija med študenti – predstavitev problematike in hipotez

Veliko študentov svoj študentski staž izkorišča za študentsko delo, ki je po svoji definiciji občasno ali začasno delo, ki ga študent, dijak ali druga upravičena oseba opravlja preko pooblaščenih organizacij na napotnico. Študentsko delo naj bi v svoji zasnovi študentom omogočalo, da lahko sami poskrbijo za svoj socialni položaj v času študija, torej da pridobijo finančna sredstva za financiranje študijskih in obštudijskih dejavnosti, poleg tega pa pridobijo delovne izkušnje. Pri tem je treba poudariti, da za študentsko delo velja prilagojena dohodninska obdavčitev za prejemnike plačila, prav tako prilagojeno pa je tudi obdavčenje študentskega dela na strani delodajalcev, ki na izplačan zaslužek študenta plačujejo le koncesijsko dajatev. S tega vidika je študentsko delo, kot ga poznamo v Sloveniji, fenomen v svetovnem merilu, saj se drugod po svetu tovrstno delo praviloma opravlja preko običajne pogodbe o zaposlitvi z vsemi pripadajočimi obveznostmi in pravicami (Študentsko delo, 2013).

Zakaj bi se torej, glede na ugodnosti, ki jih nudi študentsko delo, študenti odločali za udeležbo v sivi ekonomiji? Na to vprašanje je težko najti odgovor, saj so odločitve lastne vsakemu posamezniku, lahko pa so spodbujene s strani družbe, socialnih težav, gospodarstva itd. Med slednje zagotovo sodi gospodarska kriza, ki je leta 2009 močno prizadela tudi slovenski trg dela. Zaradi pomanjkanja dela delodajalci namreč niti ne zaposlujejo mladih, ki čakajo svojo prvo zaposlitev, niti ne podaljšujejo pogodb za določen čas, preko katerih je zaposlena večina mladih, poleg tega pa se v nekaterih dejavnostih zmanjšuje tudi obseg študentskega dela (MDDSZ, 2009, str. 2). Manj delovnih mest spodbuja mlade, da podaljšujejo študentski status s tako imenovanimi fiktivnimi vpisi v različne izobraževalne programe ali pa delajo preko tujih (fiktivnih) študentskih napotnic, s čimer pridobijo oziroma ohranijo pravico do študentskega dela (Študentska organizacija Slovenije, 2010, str. 71–72). Obseg študentskega dela pa se prav tako zmanjšuje, saj po besedah vodilnih v študentskih servisih delodajalci od začetka gospodarske krize dalje povprašujejo po študentskem delu kar za dobro polovico manj kot prej (Dakič, 2013). K temu je nekoliko pripomogla tudi višja koncesijska dajatev za delodajalce, ki od 1. 6. 2012 dalje znaša 23 % (prej 12 %), dodatna koncesijska dajatev pa ostaja 2 % (Zakon za uravnoteženje javnih financ, Ur. l. RS, št. 55/2012 Skl. US: U-I-162/12-5, Up-626/12-5, 96/2012-ZPIZ-2, 104/2012-ZIPRS1314, 105/2012, 25/2013 Odl. US: U-I-186/12-34 v nadaljevanju ZUJF, 130. člen). Dražje študentsko delo je tako spodbuda za delodajalce, da študente raje zaposlujejo na črno, kar so študenti zaradi manjšega povpraševanja po delu zanje pogosto pripravljeni, morda celo prisiljeni sprejeti, ali pa se morajo znajti na drug način. Nadzorni organi pri študentih najpogosteje opazajo nedovoljeno oglaševanje lektoriranja in inštrukcij, v letu 2011 pa so odkrili 7 kršitev, ko je delodajalec omogočil delo študenta brez napotnice in 1 primer dela na tujo napotnico, prepričani pa so, da je kršitev bistveno več. Problematično ostaja tudi samo študentsko delo, saj pogosto ni le občasno ali začasno delo,

temveč trajna oblika dela, s katero nekateri delodajalci opravijo znaten delež svoje dejavnosti (Komisija, 2012, str. 28–30).

To je seveda le ena od razlag, ki nakazuje, zakaj bi študenti lahko sodelovali v sivi ekonomiji. Da bi preveril in prikazal še druge vidike in podrobnosti sive ekonomije med študenti, sem oblikoval hipoteze, katerih veljavnost preverjam v nadaljevanju magistrskega dela.

H1: Udeležba posameznika v sivi ekonomiji je odvisna od njegovega splošnega odnosa do sive ekonomije, tako na strani ponudbe kot povpraševanja. Iz te hipoteze izpeljujem dve podhipotezi, ki pravita:

- **H1.1** Posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, so bolj nagnjeni k delu na črno.
- **H1.2** Posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, so bolj nagnjeni h kupovanju v sivi ekonomiji.

Hipotezo 1 utemeljujem z mislijo starogrškega filozofa Demokrita (v Dragoš & Leskošek, 2003, str. 9), ki pravi, da odločitve sprejemamo na podlagi občutka, kar pomeni, da izberemo tisto, čemur smo naklonjeni in bežimo od vsega, čemur nismo naklonjeni. To pomeni, da posameznikov odnos do sive ekonomije, ki ga oblikujejo različni dejavniki, vpliva na (ne)udeležbo v sivi ekonomiji.

Na podlagi rezultatov Evropske komisije (2007), ki v svoji raziskavi ugotavlja, da 11 % vseh študentov kupuje v sivi ekonomiji in da 9 % vseh študentov dela v sivi ekonomiji, dodajam še podhipotezi, ki pravita:

- **H1.3** V zadnjih 12 mesecih je več kot 9 % študentov delalo na črno.
- **H1.4** V zadnjih 12 mesecih je več kot 11 % študentov nakupovalo v sivi ekonomiji.

H2: Udeležba posameznika v sivi ekonomiji je odvisna tudi od demografskih dejavnikov. Na tej podlagi izpeljujem naslednji podhipotezi:

- **H2.1** Spol vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji.
- **H2.2** Način študija vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji.

Podhipotezi sta postavljeni na podlagi rezultatov raziskav (npr. Evropska komisija, 2007; Nastav, 2009), ki kažejo, da so moški pogostejše udeleženi v sivi ekonomiji kot ženske, bolj izobraženi pa pogostejše kot manj izobraženi.

Naslednji podhipotezi temeljita na teoretični podlagi, ki jo v svojem delu predstavljajo Wallace et al. (2004), ki pravijo, da so prebivalci v slabšem finančnem položaju udeleženi v sivi ekonomiji zaradi preživetja, ostali pa zaradi dodatnega zaslužka. Na podlagi tega menim, da so študenti v »težjem« finančnem položaju (preživljajo družino ali sebe, si sami financirajo študij

itd.) bolj naklonjeni udeležbi v sivi ekonomiji, v primerjavi s tistimi, ki so v »lažjem« finančnem položaju. Podhipotezi pravita:

- **H2.3** Finančno stanje posameznika oziroma njegove družine vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji.
- **H2.4** Želja po boljšem finančnem položaju vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji.

H3: Odnos do sive ekonomije je zelo subjektiven – posamezniki svoje kršitve pravil (lastno delo na črno, kopiranje učbenikov ...) ne zaznavajo kot problem.

Hipotezo 3 utemeljujem z razmišljanjem psihiatra Zorana Milivojevića (Zgonik, 2012), ki pravi, da se posameznik na lastno napako pogosto odzove s prepričanjem, da njegova napaka sploh ni napaka, da napaka ni njegova, temveč so krivi drugi ali okoliščine, da je za napako kriv nekdo drug, ki ga ni opozoril nanjo itd.

H4: Študenti delajo na črno v istih dejavnostih, v katerih opravljajo uradno delo.

Hipotezo 4 postavljam na podlagi lastnega mnenja in ugotovitev Komisije (2012), ki pravi, da študentsko delo pogosto ni le občasna ali začasna, temveč kar trajna oblika dela, pri čemer menim, da delodajalec zaradi lastnih koristi pogosto del plačila izplača »na roko«, kar posledično pomeni, da je uradno delo hkrati tudi delo na črno. Poleg tega menim, da posameznik opravlja uradno delo predvsem v tistih dejavnostih, za katere ima ustrezno znanje in sposobnosti, ki jih lahko izkoristi tudi pri delu na črno.

H5: Povprečna urna postavka za delo na črno je višja kot povprečna urna postavka za uradno delo.

Hipotezo 5 postavljam na podlagi lastnega mnenja, da je posameznik pri delu na črno izpostavljen določenemu tveganju, da ga pri tem odkrijejo, zato je to tveganje pripravljen sprejeti le, če bo njegova korist, v tem primeru urna postavka, višja kot pri uradnem delu, kjer tveganja ni. Po drugi strani pa menim, da je tudi delodajalec »na roko« pripravljen plačati nekoliko več, saj mu za posameznika, ki dela na črno, ni treba plačevati davkov in prispevkov, izogne pa se tudi drugim pogodbenim obveznostim.

3.2 Predstavitev vprašalnika

V raziskovalnem delu magistrskega dela proučujem odnos študentov EF do sive ekonomije. Med predstavljenimi metodami merjenja sive ekonomije je za tovrstno proučevanje najprimernejši neposredni pristop, zato sem v ta namen oblikoval lasten anketni vprašalnik (Priloga 2), s katerim sem zbral potrebne podatke za nadaljnjo analizo.

Z anketnim vprašalnikom sem želel pridobiti karseda širok in celovit vpogled nad proučevanim pojavom, zato je vprašalnik nekoliko daljši in ga sestavlja 31 vprašanj. Uvod v vprašalnik predstavlja spremno besedilo, v katerem je nekaj besed namenjenih moji predstavitvi in predstavitvi poučevanega pojava, ključni del pa predstavlja prošnja po iskrenih in natančnih odgovorih ter poudarek, da je vprašalnik popolnoma anonimen in namenjen izključno v raziskovalne namene. V nadaljevanju so vprašanja razdeljena v 5 vsebinskih sklopov.

Prvi sklop (vprašanja 1–5) tvorijo vprašanja, vezana na demografske lastnosti anketiranca, kot so spol, starost, način in področje študija ter regija, v kateri anketiranec biva v času študija. Vprašanje o starosti je odprtega tipa, kar pomeni, da mora anketiranec sam vpisati odgovor – letnico rojstva, medtem ko so preostala vprašanja zaprtega tipa, kjer anketiranec izbere odgovor med ponujenimi možnostmi.

Drugi vsebinski sklop (vprašanja 6–11) se nanaša na kakršno koli delo anketiranca v zadnjih 12 mesecih. Prvo vprašanje tega sklopa neposredno sprašuje, ali je anketiranec v zadnjih 12 mesecih delal za plačilo. Odgovoru DA sledijo vprašanja o urni postavki, področju dela, trenutni in najpogostejši obliki »zaposlitve«, o dejavnostih, v katerih dela oziroma je delal, poleg tega pa sprašujem še po razlogih, zaradi katerih anketiranec dela. V kolikor anketiranec na prvo vprašanje odgovori z NE, nadaljuje z odgovarjanjem pri vprašanju 12 oziroma v novem vsebinskem sklopu. Vprašanje o urni postavki je odprtega tipa, medtem ko so ostala vprašanja zaprta, s ponujenimi možnostmi, pri čemer je poudarjeno, ali lahko anketiranec izbere le eno ali več možnosti.

Na začetku tretjega vsebinskega sklopa (vprašanja 12–16) je v nekaj stavkih podana kratka opredelitev sive ekonomije, katere namen je poenoteno pojmovanje proučevanega pojava, saj lahko sicer sivo ekonomijo vsak posameznik razume nekoliko drugače. Prvo vprašanje sprašuje po odobravanju sive ekonomije, nadaljnja vprašanja pa tvorijo trditve o sivi ekonomiji in študentskem delu, s katerimi skušam pridobiti stališča anketirancev do omenjenih področij. Za merjenje stališč uporabljam petstopenjsko Likertovo lestvico, kateri je zaradi specifičnosti proučevanega pojava in trditve dodana še možnost, ki izraža nepoznavanje pojava oziroma odsotnost pojava pri anketirancu. Trditvam sledita še vprašanja o posojanju študentskih napotnic in koristih od tega, vprašanja pa sta tako kot prvo o odobravanju sive ekonomije zaprtega tipa.

Četrty sklop (vprašanja 17–25) se nanaša na morebitno delo anketiranca v sivi ekonomiji. Anketiranec pri prvem vprašanju izbira med možnimi oblikami dela na črno, v katerih je morebiti sodeloval v preteklih 12 mesecih. V kolikor označi katero koli ponujeno možnost, nadaljuje z odgovarjanjem na vprašanja, zakaj dela v sivi ekonomiji, v katerih dejavnostih dela v sivi ekonomiji, koliko zasluži (tudi urna postavka) in koliko časa dela v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim delom, kdaj dela v sivi ekonomiji, kaj bi ga odvrnilo od dela v sivi ekonomiji in katera je najpomembnejša posledica dela v sivi ekonomiji. V kolikor pri prvem vprašanju ne označi nobene možnosti, nadaljuje z odgovarjanjem pri vprašanju 26. Vprašanja v tem sklopu so zaprtega tipa, kjer anketiranec lahko izbere eno ali več ponujenih možnosti

(odvisno od vprašanja), vprašanje o urni postavki pa je odprto, kjer anketiranec sam vpiše zahtevan podatek.

Zadnji, peti vsebinski sklop (vprašanja 26–31) se nanaša na morebitno kupovanje anketiranca v sivi ekonomiji. Prvo vprašanje tega sklopa neposredno sprašuje po nakupovanju v sivi ekonomiji v zadnjih 12 mesecih. V kolikor anketiranec odgovori z NE, zaključi z odgovarjanjem, sicer sledijo še vprašanja o tem kaj in zakaj kupuje v sivi ekonomiji, koliko nakupov opravi v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim trgov, kaj bi ga odvrnilo od nakupovanja v sivi ekonomiji in katera je najpomembnejša posledica nakupovanja v sivi ekonomiji. Vsa vprašanja v tem sklopu so zaprtega tipa, kjer anketiranec lahko izbere eno ali več možnosti (odvisno od vprašanja).

Preden sem anketni vprašalnik razdelil študentom, sem ga pilotsko preveril na skupini 33 študentov, ki so kritično ocenili oziroma izrazili pripombe na sestavo in razumljivost zastavljenih vprašanj. Na podlagi predlogov in pripomb sem nekatera vprašanja nekoliko spremenil in tako dobil končno obliko anketnega vprašalnika.

3.3 Predstavitev vzorca

V okviru raziskave proučevano populacijo predstavljajo vsi študenti programa UPEŠ na EF, posamezen študent tega programa pa predstavlja enoto proučevanja. Ker je populacija dokaj velika, bi bila izvedba raziskave na celotni populaciji zaradi časovnih, finančnih in praktičnih omejitev težko izvedljiva, zato sem se odločil za vzorčenje, katerega osnovni cilj je zagotoviti čim bolj kakovostne podatke oziroma rezultate, da se bodo ocenjene vrednosti na podlagi vzorca čim manj razlikovale od pravih vrednosti populacije (Bregar, Ograjenšek & Bavdaž, 2005, str. 32–33). Da se to doseže, mora vzorec dobro predstavljati populacijo, poleg tega pa mora biti primerno velik, zato sem se predvsem zaradi čim boljšega odziva študentov odločil za neverjetnostno vzorčenje, v okviru tega pa za priložnostno vzorčenje, katerega prednost je tudi v enostavnosti izvedbe in relativno nizkih stroških (Bregar et al., 2005, str. 44). Anketiranje sem tako izvedel v sodelovanju z različnimi profesorji in drugimi izvajalci predmetov, ki so mi omogočili, da sem na njihovih predavanjih in vajah osebno razdelil anketne vprašalnike. Študentom sem pri tem na kratko predstavil namen raziskave in vprašalnik ter ponudil pomoč pri izpolnjevanju v primeru nejasnosti. Anketiranje je bilo izvedeno v aprilu 2013, kar je približno na sredini poletnega semestra, ko so predavanja in vaje še dobro obiskane, saj je po izkušnjah nekaterih profesorjev udeležba na predavanjih in vajah proti koncu semestra vse slabša.

Študentom sem razdelil 310 anketnih vprašalnikov in vse dobil tudi nazaj, predvidevam, da predvsem na račun izbranega načina anketiranja. Med vrnjenimi vprašalniki sem 2 izločil, saj je bil eden izpolnjen le do polovice, pri drugem pa je bilo iz odgovorov več kot očitno opaziti neresno odgovarjanje na zastavljena vprašanja. To pomeni, da je bilo za analizo primernih 308 vprašalnikov, ki so bili izpolnjeni korektno, zaradi manjkajočih vrednosti pa je pri nekaterih vprašanjih ta številka lahko tudi nižja. Število odgovorov je nižje tudi pri tistih vprašanjih, na katera niso odgovarjali vsi anketiranci. Teh 308 zbranih vprašalnikov predstavlja 308

proučevanih enot v vzorcu, ki predstavlja 6,9-% delež vseh vpisanih študentov EF (UPEŠ) v študijskem letu 2012/2013. Le-teh je 4.442 (Ekonomska fakulteta, 2013, str. 12). Analizo, predstavljeno v nadaljevanju, sem izvedel s pomočjo statističnega programskega orodja SPSS.

Na vprašanje o spolu so odgovorili vsi anketiranci, med katerimi je 37,7 % oziroma 116 predstavnikov moškega in 62,3 % oziroma 191 predstavnic ženskega spola. Starost anketirancev je precej razpršena, med anketiranci je največ tistih, ki so bili rojeni leta 1992, in sicer 26,7 %, sledijo leto starejši anketiranci s 24,8 %, najstarejša sodelujoča v anketi pa sta bila rojena leta 1978. Preostale podatke prikazuje Slika 3.

Slika 3: Starost anketirancev po letnici rojstva, s frekvenco in deležem (%)

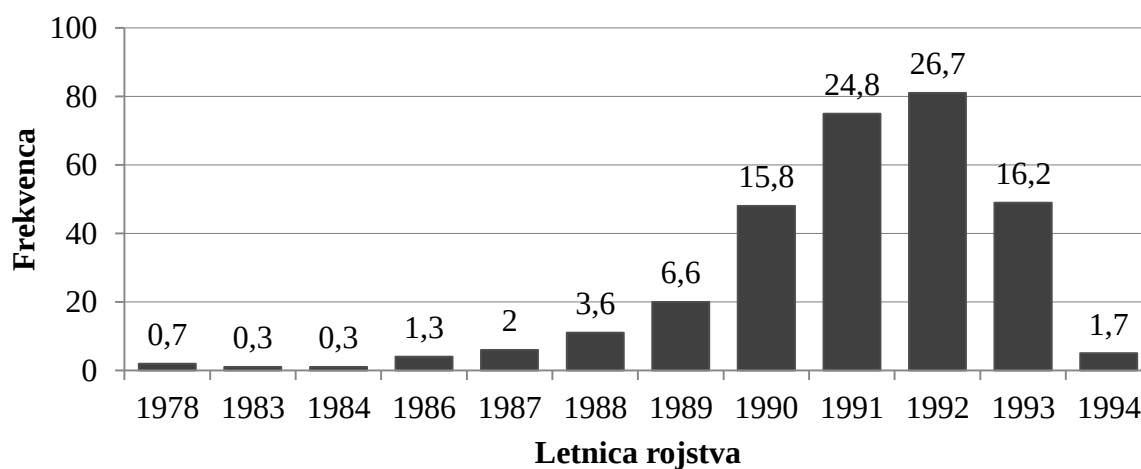

Tabela 5 prikazuje, da med anketiranci prevladujejo redni dodiplomski študenti, katerih je 86,6 %, redni podiplomski študenti pa so zastopani z 10,4 %, medtem ko je izrednih študentov zelo malo, skupaj le 3 %.

Tabela 5: Način in področje študija s frekvenco in deležem (%)

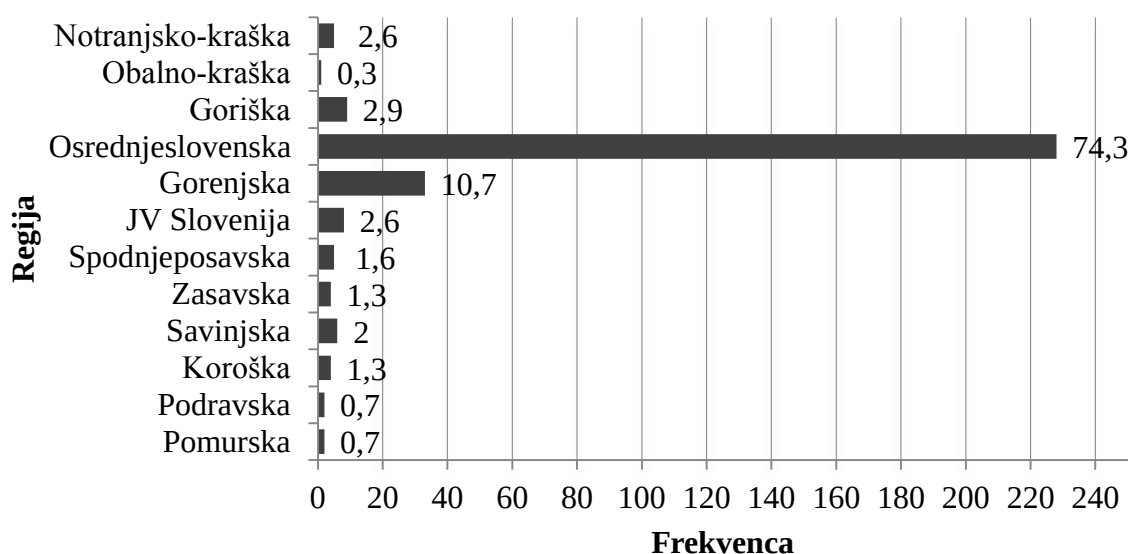
	Frekvence	%
Način študija	307	100
Redni dodiplomski	266	86,6
Redni podiplomski	32	10,4
Izredni dodiplomski	6	2,0
Izredni podiplomski	3	1,0
Področje študija	296	100
Družbene vede	55	18,6
Poslovne in upravne vede	215	72,6
Drugo	26	8,8

Vprašanje o področju študija je zastavljeno nekoliko širše, in sicer so bili ponujeni odgovori izbrani na podlagi Klasifikacijskega sistema izobraževanja in usposabljanja (KLASIUS – ožje področje), saj v tej fazi raziskave še ni bilo jasno, ali bom anketni vprašalnik razdelil tudi med študente drugih fakultet. 72,6 % anketirancev je tako izbralo odgovor »Poslovne in upravne

vede«, kar ustreza poslovnim študijskim usmeritvam na EF, 18,6 % vprašanih je označilo odgovor »Družbene vede«, kar ustreza ekonomskim usmeritvam na EF, 8,8 % anketirancev pa je odgovorilo z »Drugo«, morda tudi zaradi ne povsem jasno zastavljenega vprašanja.

Večina anketiranih študentov v času študija biva v Osrednjeslovenski regiji (74,3 %), precej jih prihaja iz Gorenjske (10,7 %), medtem ko so ostale statistične regije Slovenije precej slabše zastopane. Preostale podatke prikazuje Slika 4.

Slika 4: Regija bivanja v času študija s frekvenco in deležem (%)

3.4 Rezultati raziskave – opisna statistika in preverjanje hipotez

Narava spremenljivk¹ omejuje analitične možnosti, s čimer je povezano tudi izračunavanje parametrov². Opisne (atributivne) spremenljivke v raziskavi so merljive na imenski (nominalni) merski lestvici. Najpogosteje uporabljeni parametri so tako število in delež enot ter modus. Pri spremenljivkah, ki pripadajo drugim merskim lestvicam, pa sem izračunal tudi druge parametre – aritmetično sredino itd. Glede na naravo spremenljivk in vsebino postavljenih hipotez sem v raziskavi uporabil tudi različne teste za statistično preizkušanje domnev (hi-kvadrat test, t-test, korelacija), s katerimi sem potrdil ali ovrgel veljavnost postavljenih hipotez (Košmelj & Rován, 2000, str. 13–24; 230–272).

V nadaljevanju in prilogah so rezultati opisnih statistik prikazani v tabelah. Stolpec »Frekvenca« prikazuje število anketirancev, ki so odgovarjali na posamezno vprašanje in število tistih, ki so izbrali posamezen odgovor. Poudarjam, da pri vprašanjih z več možnimi odgovori, seštev ek števil pri odgovorih ni enak številu anketirancev, ki so odgovarjali na posamezno vprašanje, saj je vsak anketiranec lahko izbral več ponujenih možnosti. Stolpec z odstotki prikazuje, kolikšen

¹ Spremenljivka je lastnost proučevane enote.

² Prameter je mera, s katero merimo lastnost populacije.

delež anketirancev, ki so odgovarjali na posamezno vprašanje, je izbral posamezen odgovor. Tudi tukaj poudarjam, da pri vprašanjih z več možnimi odgovori, številke pri odgovorih ne dajo seštevka 100, saj je vsak anketiranec lahko izbral več ponujenih možnosti. Na tovrstna vprašanja opozarja opomba pod posamezno tabelo. Opisne statistike in preverjanje hipotez sicer sledijo vsebinskim sklopom vprašanj, predstavljenih v prejšnjem podpoglavju.

Demografski podatki anketirancev so prikazani v okviru predstavitve vzorca, nanje pa se nanaša tudi hipoteza H2, ki pravi, da je udeležba posameznika v sivi ekonomiji odvisna tudi od demografskih dejavnikov. Še bolj podrobna je podhipoteza H2.1, ki pravi, da spol vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji. Da bi preveril veljavnost te podhipoteze, sem najprej oblikoval novo spremenljivko »Udeležba v sivi ekonomiji«, v kateri sem združil spremenljivki »Delo v sivi ekonomiji« in »Nakupovanje v sivi ekonomiji«. S tem sem prišel do podatka, ali posameznik je ali ni udeležen v sivi ekonomiji, ne glede na to, ali gre za udeležbo na strani ponudbe (delo) ali na strani povpraševanja (nakupovanje). Rezultati v Tabeli 6 kažejo, da je bilo v proučevanem obdobju kar 198 oziroma 64,3 % anketirancev udeleženih v sivo ekonomijo. Med vsemi moškimi anketiranci je kar 73,3 % takšnih, ki so bili v preteklih 12 mesecih prisotni v sivi ekonomiji, medtem ko je bilo udeleženih žensk »le« 58,9 %. Tudi Pearsonov hi-kvadrat test z vrednostjo 5,938 in točno stopnjo značilnosti 0,015 kaže, da obstaja statistično značilna povezava med spolom in udeležbo v sivi ekonomiji.

Tabela 6: Kontingenčna tabela med spolom in udeležbo v sivi ekonomiji

Spol		Udeležba v sivi ekonomiji		
		Ne	Da	Skupaj
Moški	Frekvenca	31	85	116
	% Spol	26,7	73,3	100
	% Udeležba ...	28,2	42,9	37,7
Ženska	Frekvenca	79	113	192
	% Spol	41,1	58,9	100
	% Udeležba ...	71,8	57,1	62,3
Skupaj	Frekvenca	110	198	308
	% Spol	35,7	64,3	100
	% Udeležba ...	100	100	100

V sklop demografskih podatkov sodi tudi podhipoteza H2.2, ki pravi, da način študija vpliva na udeležbo posameznika v sivi ekonomiji. Pred testiranjem veljavnosti te podhipoteze sem v prvotni spremenljivki »Način študija« združil odgovore »redni« in »izredni« študij, s čimer sem dobil le odgovore »dodiplomski« ali »podiplomski« študij. To sem naredil zato, ker imata obe možnosti za izredni študij manj kot 5 odgovorov, to pa vpliva na rezultat hi-kvadrat testa. Rezultati analize v Tabeli 7 kažejo, da je odstotek tistih, ki so bili v preteklih 12 mesecih udeleženi v sivo ekonomijo precej podoben tako med dodiplomskimi študenti (64,7 %) kot tudi med podiplomskimi študenti (60,0 %). Tudi Pearsonov hi-kvadrat test z vrednostjo 0,129 in točno stopnjo značilnosti 0,719 kaže, da povezava med spremenljivkama ni statistično značilna, kar pomeni, da način študija ni povezan z udeležbo v sivi ekonomiji.

Tabela 7: Kontingenčna tabela med načinom študija in udeležbo v sivi ekonomiji

Način študija		Udeležba v sivi ekonomiji		
		Ne	Da	Skupaj
Dodiplomski	Frekvenca	96	176	272
	% Način študija	35,3	64,7	100
	% Udeležba ...	87,3	89,3	88,6
Podiplomski	Frekvenca	14	21	35
	% Način študija	40,0	60,0	100
	% Udeležba ...	12,7	10,7	11,4
Skupaj	Frekvenca	110	197	307
	% Način študija	35,8	64,2	100
	% Udeležba ...	100	100	100

Rezultati analize, prikazani v Tabeli 8, kažejo, da je v zadnjih 12 mesecih za plačilo delalo kar 79,5 % anketirancev. Vsi ti so pri izpolnjevanju vprašalnika odgovarjali tudi na preostala vprašanja drugega vsebinskega sklopa in kot razlog za delo najpogosteje navajajo zaslužek za počitnice, zabavo, oblačila itd. (87,3 %), 73,8 % vprašanih dela tudi zaradi večje samostojnosti, 65,6 % pa zaradi pridobivanja izkušenj za zaposlitev. Preostale ponujene možnosti so manj pogosti razlogi za delo, spodbudno pa je, da so se le štirje anketiranci na fakulteto vpisali le zaradi podaljšanja statusa in študentskega dela.

Tabela 8: »Ali ste v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo?« in razlogi za delo

	Frekvenca	%
Delo za plačilo v zadnjih 12 mesecih	308	100
Da	244	79,2
Ne	64	20,8
Razlogi za delo ¹	244	
Z delom pomagam preživljati celotno družino.	7	2,9
Z delom se preživljam, saj mi starši ne morejo nuditi finančne podpore.	30	12,3
Z delom si financiram študij.	45	18,4
Z delom zaslužim za počitnice, zabavo, oblačila ...	213	87,3
Z delom postajam bolj samostojen.	180	73,8
Z delom pridobivam izkušnje za zaposlitev.	160	65,6
Delam, ker imam dovolj prostega časa.	74	30,3
Na fakulteto sem se vpisal predvsem zato, da si podaljšam status in tako lahko delam.	4	1,6

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo. Možnih je bilo več odgovorov.

Na razloge za delo se nanaša tudi podhipoteza H2.3, ki pravi, da finančno stanje posameznika vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji. Predpostavljam namreč, da težji finančni položaj vpliva na večjo udeležbo v sivi ekonomiji. Težji finančni položaj anketiranca sem definiral glede na to, ali je izbral katero od prvih treh možnosti pri razlogih za delo – preživlja družino, preživlja sebe, si financira študij. V kolikor anketiranec ni izbral nobene od teh možnosti, sem to definiral kot lažji finančni položaj, vse skupaj pa sem združil v novo spremenljivko »Finančno stanje«. Rezultati, prikazani v Tabeli 9, kažejo, da je odstotek tistih, ki so bili v zadnjih 12 mesecih udeleženi v sivo

ekonomijo skorajda enak tako med anketiranci v lažjem finančnem položaju (67,4 %) kot tudi med tistimi v težjem finančnem položaju (68,2 %).

Tabela 9: Kontingenčna tabela med finančnim stanjem in udeležbo v sivi ekonomiji

Finančno stanje		Udeležba v sivi ekonomiji		
		Ne	Da	Skupaj
Lažji finančni položaj	Frekvenca	58	120	178
	% Finančno stanje	32,6	67,4	100
	% Udeležba ...	73,4	72,7	73,0
Težji finančni položaj	Frekvenca	21	45	66
	% Finančno stanje	31,8	68,2	100
	% Udeležba ...	26,6	27,3	27,0
Skupaj	Frekvenca	79	165	244
	% Finančno stanje	32,4	67,6	100
	% Udeležba ...	100	100	100

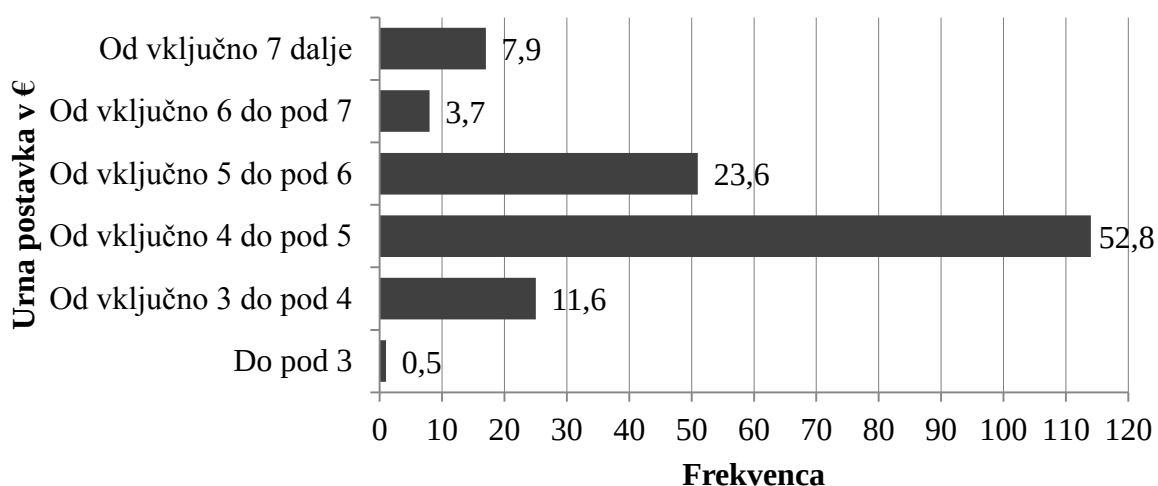
Podobna je tudi podhipoteza H2.4, ki pravi, da želja po boljšem finančnem položaju vpliva na udeležbo v sivi ekonomiji. Željo po boljšem finančnem položaju sem definiral glede na to, ali je anketiranec pri razlogih za delo izbral odgovor »Z delom zaslužim za počitnice, zabavo, oblačila ...« ali ne. Rezultati v Tabeli 10 kažejo, da je bilo v preteklih 12 mesecih v sivo ekonomijo udeleženih 67,7 % tistih, ki niso izrazili želje po boljšem finančnem položaju, medtem ko je odstotek tistih, ki so bili prav tako udeleženi v sivi ekonomiji in so izrazili željo po boljšem finančnem položaju, skorajda identičen (67,6 %). Rezultate potrjuje tudi Pearsonov hi-kvadrat test, ki z vrednostjo 0,000 in točno stopnjo značilnosti 1,000 kaže, da udeležba v sivi ekonomiji ni povezana z željo po boljšem finančnem položaju.

Tabela 10: Kontingenčna tabela med željo po boljšem finančnem položaju in udeležbo v sivi ekonomiji

Želja po boljšem finančnem položaju		Udeležba v sivi ekonomiji		
		Ne	Da	Skupaj
Ne	Frekvenca	10	21	31
	% Želja po boljšem ...	32,3	67,7	100
	% Udeležba ...	12,7	12,7	12,7
Da	Frekvenca	69	144	213
	% Želja po boljšem ...	32,4	67,6	100
	% Udeležba ...	87,3	87,3	87,3
Skupaj	Frekvenca	79	165	244
	% Želja po boljšem ...	32,4	67,6	100
	% Udeležba ...	100	100	100

V ta vsebinski sklop sodijo tudi rezultati raziskave, prikazani v Prilogi 4, ki kažejo, da kar 72,3 % anketirancev običajno dela na področju, ki ne ustreza njihovem študiju, v zadnjih 12 mesecih pa so največkrat opravljali priložnostno študentsko delo (49 %). Povprečna urana postavka za delo znaša 4,8 €, natančneje pa so ti rezultati predstavljeni v Sliki 5 in v Prilogi 3.

Slika 5: Urna postavka za delo v zadnjih 12 mesecih – frekvenčna porazdelitev

Rezultati kažejo še, da največ anketirancev dela v gostinstvu (31,1 %) in v drugih nedefiniranih dejavnostih (31,6 %), kar prikazuje Tabela 11, v kateri drugi in tretji stolpec predstavljata rezultate uradnega dela, četrti in peti stolpec pa rezultate dela na črno.

Tabela 11: Dejavnosti uradnega dela in dela na črno v zadnjih 12 mesecih

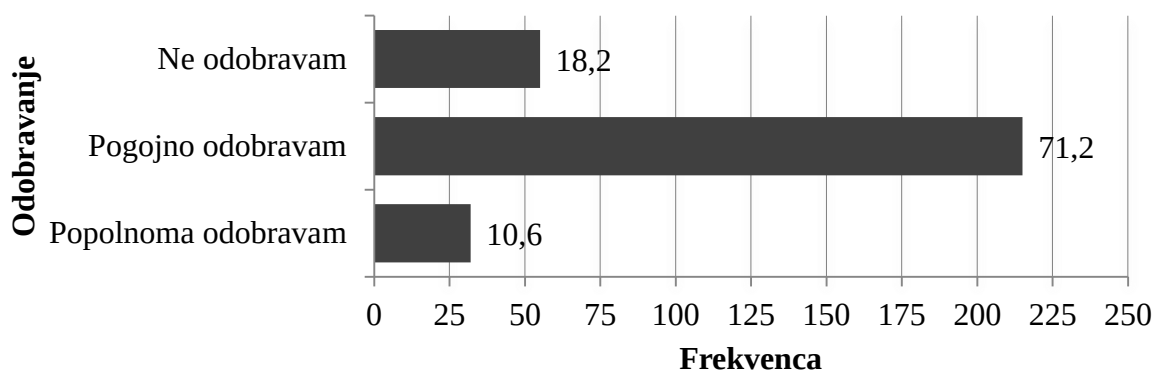
	Frekvenca ¹	% ¹	Frekvenca ²	% ²
Kmetijstvo, lov, gozdarstvo, ribištvo	2	0,8	4	3,7
Finančne in zavarovalniške dejavnosti	24	9,8	4	3,7
Rudarstvo	0	0,0	0	0,0
Poslovanje z nepremičninami	4	1,6	0	0,0
Predelovalne dejavnosti	5	2,0	1	0,9
Strokovne, znanstvene in tehnične dejavnosti	8	3,3	3	2,8
Oskrba z električno energijo, plinom in paro	1	0,4	0	0,0
Druge raznovrstne poslovne dejavnosti	43	17,6	9	8,3
Oskrba z vodo, ravnanje z odpadki, saniranje okolja	0	0,0	1	0,9
Dejavnosti javne uprave in obrambe, dejavnosti obvezne socialne varnosti	9	3,7	1	0,9
Gradbeništvo	9	3,7	9	8,3
Izobraževanje	10	4,1	9	8,3
Trgovina, vzdrževanje in popravila motornih vozil	15	6,1	2	1,8
Kulturne, razvedrilne in rekreacijske dejavnosti	39	16,0	15	13,8
Promet in skladiščenje	18	7,4	7	6,5
Dejavnosti gospodinjstev z zaposlenim hišnim osebjem, proizvodnja za lastno rabo	2	0,8	1	0,9
Gostinstvo	76	31,1	37	33,9
Druge dejavnosti	77	31,6	37	33,9
Informacijske in komunikacijske dejavnosti	22	9,0	10	9,2

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo.

² Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji.

Tretji vsebinski sklop se nanaša na odnos anketirancev do sive ekonomije, Slika 6 pa za začetek prikazuje odobravanje sive ekonomije med anketiranimi študenti. Večina, kar 215 oziroma 71,2 % anketirancev pogojno odobrava sivo ekonomijo, 18,2 % vprašanih sive ekonomije ne odobrava, precej visok pa se mi zdi delež tistih, ki sivo ekonomijo popolnoma odobravajo. Teh je kar 10,6 %.

Slika 6: Odobravanje sive ekonomije s frekvenco in deležem (%)

Na odnos do sive ekonomije se nanaša tudi hipoteza H1, ki pravi, da je udeležba posameznika v sivi ekonomiji odvisna od njegovega splošnega odnosa do sive ekonomije, tako na strani ponudbe kot povpraševanja. Še bolj podrobno pa proučevano problematiko definira podhipoteza H1.1, ki pravi, da so posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, bolj nagnjeni k delu na črno. Ali je temu res tako, prikazujejo rezultati v Tabeli 12, ki kažejo, da je med tistimi, ki so v preteklih 12 mesecih delali na črno, največ takih, ki pogojno odobravajo sivo ekonomijo (72,0 %), sledijo tisti, ki popolnoma odobravajo sivo ekonomijo (17,8 %), najmanj pa jih ne odobrava sive ekonomije (10,3 %). Med tistimi, ki niso delali na črno, je pričakovano več takih, ki ne odobravajo sive ekonomije (22,6 %), in manj takih, ki popolnoma odobravajo sivo ekonomijo (6,7 %), medtem ko je zelo podoben odstotek tistih, ki pogojno odobravajo sivo ekonomijo (70,8 %).

Tabela 12: Kontingenčna tabela med delom na črno in odnosom do sive ekonomije

Delo na črno		Odnos do sive ekonomije			
		Popolnoma odobravam	Pogojno odobravam	Ne odobravam	Skupaj
Ne	Frekvenca	13	138	44	195
	% Delo na črno	6,7	70,8	22,6	100
	% Odnos do sive eko.	40,6	64,2	80,0	64,6
Da	Frekvenca	19	77	11	107
	% Delo na črno	17,8	72,0	10,3	100
	% Odnos do sive eko.	59,4	35,8	20,0	35,4
Skupaj	Frekvenca	32	215	55	302
	% Delo na črno	10,6	71,2	18,2	100
	% Odnos do sive eko.	100	100	100	100

Kar nakazujejo rezultati v kontingenčni tabeli, potrjuje tudi Pearsonov hi-kvadrat test, ki z vrednostjo 13,758 in točno stopnjo značilnosti 0,001 kaže, da obstaja statistično značilna povezava med spremenljivkama, kar pomeni, da je delo na črno povezano z odnosom do sive ekonomije.

V sivi ekonomiji je moč biti udeležen tudi na strani povpraševanja, na kar se nanaša podhipoteza H1.2, ki pravi, da so posamezniki, ki odobravajo sivo ekonomijo, bolj nagnjeni k nakupovanju v sivi ekonomiji. Rezultati v Tabeli 13 kažejo, da je med tistimi, ki so v zadnjih 12 mesecih nakupovali v sivi ekonomiji, največ takih, ki pogojno odobravajo sivo ekonomijo (72,7 %), medtem ko sta precej podobna odstotka tistih, ki popolnoma odobravajo sivo ekonomijo (14,4 %), in tistih, ki je ne odobravajo (12,9 %). Podobno kot pri delu na črno, pa je med tistimi, ki niso nakupovali v sivi ekonomiji, več takih, ki ne odobravajo sive ekonomije (22,4 %), in manj takih, ki sivo ekonomijo popolnoma odobravajo (7,6 %), medtem ko je precej podoben delež tistih, ki pogojno odobravajo sivo ekonomijo (70,0 %). Pearsonov hi-kvadrat test z vrednostjo 6,932 in točno stopnjo značilnosti 0,031 kaže, da je nakupovanje v sivi ekonomiji povezano z odnosom do sive ekonomije.

Tabela 13: Kontingenčna tabela med nakupovanjem v sivi ekonomiji in odnosom do sive ekonomije

Nakupovanje v sivi ekonomiji		Odnos do sive ekonomije			
		Popolnoma odobravam	Pogojno odobravam	Ne odobravam	Skupaj
Ne	Frekvenca	13	119	38	170
	% Nakupovanje ...	7,6	70,0	22,4	100
	% Odnos do sive eko.	40,6	55,3	69,1	56,3
Da	Frekvenca	19	96	17	132
	% Nakupovanje ...	14,4	72,7	12,9	100
	% Odnos do sive eko.	59,4	44,7	30,9	43,7
Skupaj	Frekvenca	32	215	55	302
	% Nakupovanje ...	10,6	71,2	18,2	100
	% Odnos do sive eko.	100	100	100	100

Rezultati v Tabeli 14 kažejo tudi, da večina anketirancev (58,8 %) nikoli ni posodila svoje študentske napotnice za delo drugi osebi, na drugi strani pa je 17,5 % takih, ki so to storili že večkrat. To so najpogostejše storili v zameno za določen odstotek zaslužka, izplačanega preko študentske napotnice (64,2 %), medtem ko 27,9 % vprašanih od tega ni imelo koristi.

Tabela 14: Posojanje napotnice drugi osebi in koristi od tega

	Frekvenca	%
Posojanje napotnice drugi osebi	308	100
Da, večkrat	54	17,5
Da, enkrat	73	23,7
Ne, nikoli	181	58,8
Koristi od posojanja napotnice ¹	122	100
Da, določen % zaslužka	79	64,7
Da, plačilo v blagu ali storitvi	1	0,8
Da, protiusluga	7	5,7
Ne, nisem imel koristi	35	28,7

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so študentsko napotnico že posodili drugi osebi.

Kaj sodelujoči v raziskavi mislijo o sivi ekonomiji in študentskem delu, prikazujejo rezultati v Tabeli 15 in Tabeli 16. Pri posamezni trditvi je navedeno število tistih, ki so izrazili svoje mnenje (N), najpogosteje izbran odgovor (modus) in povprečno strinjanje s trditvijo (aritmetična sredina), pri čemer 1 pomeni »sploh se ne strinjam«, 2 – »se ne strinjam«, 3 – »se niti ne strinjam niti strinjam«, 4 – »se strinjam« in 5 – »popolnoma se strinjam«.

Tabela 15: Stališča do sive ekonomije

	N	Modus	Aritmetična sredina
V Sloveniji so davki previsoki, zato je logično, da se jim ljudje skušajo izogniti.	299	4	3,76
Naša zakonodaja zavira razvoj dobrih podjetniških idej in priložnosti.	285	5	3,94
Birokracija in administrativne ovire otežujejo vstop na trg novim podjetjem.	278	5	3,90
Trg dela je zelo neprilagodljiv, zato delodajalci pogosto zaposlujejo na črno.	290	4	3,66
Študenti smo na trgu dela v slabšem položaju, zato smo pogosto prisiljeni sprejeti delo, pa čeprav dobimo plačilo »na roko«.	296	5	3,52
Delavce na črno se izkorišča bolj kot uradno zaposlene delavce.	264	5	3,91
Veliko je primerov, ko posamezniki delajo na tujo študentsko napotnico.	256	4	4,38
Siva ekonomija je sprejemljiva, ko gre nekomu za preživetje.	297	5	4,07
Siva ekonomija je kriminalno dejanje.	299	2	2,48
Siva ekonomija je edino pravilno dejanje.	294	1	1,81
Ker na črno delajo starši/prijatelji/znanci, bom tako delal tudi jaz.	293	1	1,61
Če študent nudi inštrukcije in prejme plačilo »na roko«, to sodi v sivo ekonomijo.	290	5	3,37
V sivo ekonomijo sodi, če avtomehanik za servis avtomobila prejme plačilo »na roko«.	292	5	3,94
Ker so novi učbeniki dragi, je fotokopiranje le-teh sprejemljivo.	299	5	4,07

Rezultati pri prvih štirih trditvah o sivi ekonomiji kažejo, da se anketiranci precej strinjajo s tem, da so tudi v našem gospodarstvu prisotni v teoriji predstavljeni vzroki za obstoj sive ekonomije. Pogojno odobravanje sive ekonomije med anketiranci je podkrepljeno s precej močnim strinjanjem (4,07) s trditvijo, da je siva ekonomija sprejemljiva, ko gre nekomu za preživetje,

zanimiva pa je tudi primerjava strinjanja pri trditvah o delu (na črno) med študenti in avtomehaniki. Na ti trditvi se nanaša tudi hipoteza H3, ki pravi, da posamezniki svojih kršitev ne zaznavajo kot problem. Rezultati analize kažejo, da po mnenju anketirancev delo avtomehanikov bolj sodi v sivo ekonomijo (3,94) kot delo študentov (3,37), čeprav gre v teoriji za identičen pojav. K hipotezi sodi še trditev o sprejemljivosti fotokopiranja učbenikov zaradi njihove visoke cene, ki po definiciji sicer ne sodi neposredno v sivo ekonomijo, je pa odraz tega, ali oziroma koliko študenti spoštujejo pravila v družbi. Rezultat analize kaže na precej močno strinjanje (4,07) s to trditvijo, kar skupaj z ugotovitvama pri prejšnjih dveh trditvah poda zaključek, da so študenti izredno tolerantni do svojih kršitev pravil.

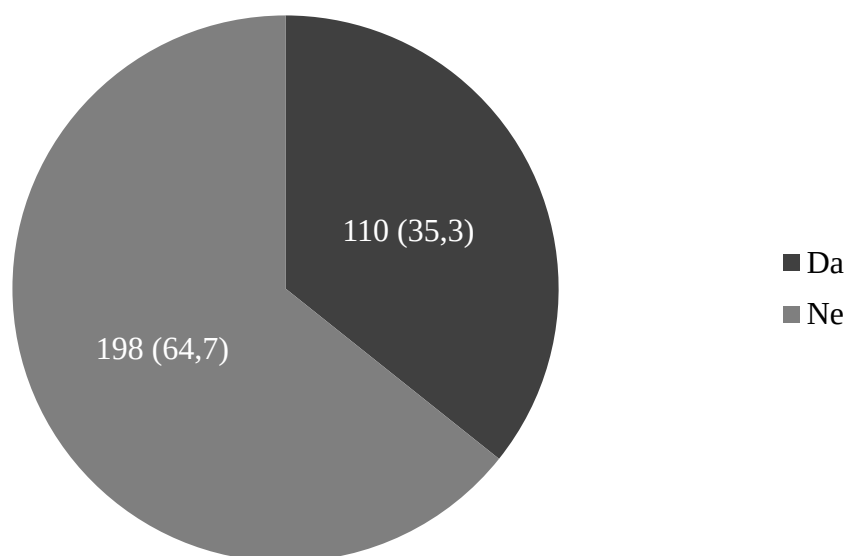
Pri trditvah o študentskem delu je pričakovano precej enotno in močno strinjanje (4,38) s trditvijo, da je študentsko delo najboljši način, da študenti ob študiju še kaj zaslužijo, prav tako enotni pa so anketiranci v nestrinjanju (1,85) s trditvijo, da študentsko delo sodi v sivo ekonomijo. Zanimivo je, da se anketirani študenti ne strinjajo preveč s tem, da študentsko delo otežuje normalen proces študija (2,56), medtem ko že v naslednji trditvi izrazijo bistveno močnejše strinjanje (3,42) s trditvijo, da se zaradi študentskega dela študira dlje časa.

Tabela 16: Stališča do študentskega dela

	N	Modus	Aritmetična sredina
Študentsko delo predstavlja nelojalno konkurenco zaposlenim in brezposelnim.	292	4	3,26
Študentsko delo zaradi prilagojene obdavčitve delodajalcev in študentov sodi v sivo ekonomijo.	281	1	1,85
Študentsko delo bi moralo biti obdavčeno enako kot uradno delo.	297	1	1,98
Študentsko delo študentu otežuje normalen proces študija.	304	1	2,56
Zaradi študentskega dela študenti študirajo dlje časa.	296	4	3,42
Študentsko delo je najboljši način, da študenti ob študiju še kaj zaslužijo.	298	5	4,38
Študentsko delo rešuje socialno-ekonomske težave študentov.	294	4	4,03
Študentsko delo otežuje iskanje prve zaposlitve: zaposleni študenti imajo enako znanje kot diplomanti, ki iščejo prvo delo, so pa cenejši.	282	4	3,37
Študentsko delo študentom olajša iskanje prve redne zaposlitve zaradi pridobivanja delovnih izkušenj.	301	4	3,92
Zaradi študentskega dela neredno obiskujem predavanja.	279	1	1,92
Čas, ko delam, skrbno planiram, tako da moj študijski proces čim manj trpi.	279	5	4,01
Zaradi hkratnega študija in dela sem pogosto pod stresom, ker časovno ne zmorem vsega.	276	1	2,68
Zaradi dela imam manj časa za študij in zabavo. Ker se moram tudi zabavati, se raje še nekoliko bolj odrečem študiju in se nekoliko sprostim.	279	1	2,45

Slika 7 predstavlja rezultate tistih anketirancev, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji. Takih je kar 110 oziroma 35,7 %, medtem ko 198 oziroma 64,7 % anketirancev v tem obdobju ni delalo na črno. S tem je potrjena podhipoteza H1.3, ki pravi, da je v preteklih 12 mesecih več kot 9 % anketirancev delalo v sivi ekonomiji.

Slika 7: Delo v sivi ekonomiji

Rezultati, prikazani v Tabeli 17, kažejo, da je najpogostejša oblika dela na črno priložnostno delo, brez študentske napotnice oziroma s plačilom na roko (63,6 %). Pomemben je tudi podatek, da je to delo opravljeno v dejavnostih, ki ne ustrezajo področju študija oziroma (bodočemu) poklicu.

Tabela 17: Oblika dela v sivi ekonomiji z razlogi za delo

	Frekvenca	%
Ali ste v zadnjih 12 mesecih delali na katerega od naslednjih načinov? ¹	110	
Priložnostno delo (brez napotnice) v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	36	32,7
Priložnostno delo (brez napotnice), vendar ne v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	70	63,6
Redno delo v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	13	11,8
Redno delo, vendar ne v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	20	18,2
Delo na tujo napotnico.	8	7,3
Razlogi za delo v sivi ekonomiji ¹	109	
Ne najdem drugega dela.	18	16,5
Moj uradni zaslužek je prenizek.	6	5,5
Dodaten in boljši zaslužek.	54	49,5
Sam razpolagam z delovnim časom.	24	22,0
Ponudim nižjo ceno in sem konkurenčnejši.	7	6,4
Nočem plačevati davkov in prispevkov.	25	22,9
Delodajalec mi ne ponudi uradnega dela.	29	26,6
Nimam dovolj uradnih izkušenj za zaposlitev.	12	11,0
Drugo	19	17,4

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji. Možnih je bilo več odgovorov.

Glede na to, da je strinjanje s trditvijo »Veliko je primerov, ko posamezniki delajo na tujo študentsko napotnico« izredno močno (povprečna ocena strinjanja je 4,38), se mi zdi, da 8

anketirancev, ki so priznali delo na tujo študentsko napotnico, niti ni tako slab rezultat. Največkrat izbran razlog za delo v sivi ekonomiji je dodaten oziroma boljši zaslužek (49,5 %), pogosto pa anketiranci delajo na črno tudi zato, ker jim delodajalec ne ponudi oziroma omogoči uradnega dela.

Na delo v sivi ekonomiji se nanaša tudi hipoteza H4, ki pravi, da študenti delajo v sivi ekonomiji v istih dejavnostih, v katerih opravljajo uradno delo. Rezultati opisnih statistik, ki so predstavljeni v Tabeli 11, kažejo, da je med anketiranci največ dela na črno v gostinstvu (33,9 %) in v drugih nedefiniranih dejavnostih (33,9 %), precej plačila »na roko« pa je tudi v kulturno-rekreacijskih dejavnostih (13,8 %). Da bi preveril veljavnost postavljene hipoteze, sem izračunal korelacijo med spremenljivkama »Dejavnosti v uradnem delu« in »Dejavnosti v sivi ekonomiji«. Rezultat testa kaže, da je Pearsonov korelacijski koeficient enak 0,941 pri točni stopnji značilnosti 0,000, kar pomeni, da sta spremenljivki povezani.

Rezultati v Tabeli 18 kažejo, da največ (36,1 %) anketirancev z delom na črno zasluži manj kot z uradnim delom. Poleg tega večina anketirancev v sivi ekonomiji dela manj časa kot znotraj uradnega dela (65,4%), najpogosteje, kadar imajo čas (38,0 %).

Tabela 18: Zaslužek in čas dela v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim delom

	Frekvenca	%
Primerjava zaslužka ¹	108	100
Celoten dohodek zaslužim v sivi ekonomiji.	13	12,0
Več kot v uradnem delu.	24	22,2
Približno enako kot v uradnem delu.	32	29,6
Manj kot v uradnem delu.	39	36,1
Primerjava časa ¹	108	100
Delam samo v sivi ekonomiji.	12	11,2
Več časa kot v uradnem delu.	14	13,1
Približno enako časa kot v uradnem delu.	11	10,3
Manj časa kot v uradnem delu.	70	65,4
Kdaj najpogosteje delate v sivi ekonomiji? ¹	108	100
Ob vikendih.	24	22,2
Kadar imam čas.	41	38,0
Kadar me delodajalec potrebuje.	25	23,1
V večernih urah.	3	2,8
Po/pred/med uradnim delom.	0	0,0
Drugo	15	13,9

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji.

V ta vsebinski sklop sodi hipoteza H5, ki pravi, da je povprečna urna postavka za delo v sivi ekonomiji višja kot za uradno delo. Rezultati opisnih statistik, prikazani v Prilogi 5, kažejo, da je povprečna urna postavka za delo v sivi ekonomiji za 1 € višja kot znotraj uradnega dela in znaša 5,8 €. Veljavnost hipoteze sem preveril še s t-testom (Tabela 19), ki potrjuje rezultate opisnih statistik, torej je povprečna urna postavka za delo na črno res višja kot za uradno delo.

Tabela 19: Preverjanje enakosti aritmetičnih sredin s t-testom

	$\bar{d}$	S_d	$Se(\bar{d})$	t	P (dvostranski)
Uradna urna postavka – urna postavka v sivi ekonomiji	– 0,98315	3,0748	0,32593	– 3,016	0,003

S 40,2 % je najpomembnejša posledica dela na črno ta, da za takšno delo niso priznane delovne izkušnje, medtem ko bi anketirance od tovrstnega dela najverjetneje odvrnile štipendije (47,7 %) in višji zaslužek znotraj uradnega dela (46,7 %). Natančneje so ti rezultati predstavljeni v Tabeli 20.

Tabela 20: »Kaj bi vas odvrnilo od dela v sivi ekonomiji?« in najpomembnejša posledica dela v sivi ekonomiji

Kaj bi vas odvrnilo od dela v sivi ekonomiji? ^{1(*)}	107	
Strožji nadzor in kazni.	30	28,0
Več delovnih mest.	41	38,3
Štipendije.	51	47,7
Nižji davki in prispevki.	34	31,8
Subvencije za uradno zaposlitev.	23	21,5
Ugodnejši krediti.	8	7,5
Bolj naporen študij.	14	13,1
Obvezna prisotnost na predavanjih.	13	12,1
Pritisk staršev in okolice.	6	5,6
Boljši materialni položaj.	21	6,8
Višji zaslužek v uradnem delu.	50	46,7
Drugo	9	8,4
Najpomembnejša posledica dela v sivi ekonomiji ¹	102	100
Nimam socialnega zavarovanja.	5	4,9
Delovne izkušnje niso uradno priznane.	41	40,2
Plačilo kazni, če me odkrijejo.	35	34,3
Nimam zagotovljenega »delovnega mesta«.	21	20,6

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji.

(*) Možnih je bilo več odgovorov.

Zadnji vsebinski sklop vprašanj se je nanašal na potrošnjo v sivi ekonomiji, kar prikazuje Tabela 21. Med anketiranci je kar 44,3 % takih, ki so v zadnjih 12 mesecih nakupovali v sivi ekonomiji, medtem ko preostali anketiranci v tem obdobju niso sodelovali v sivi ekonomiji kot potrošniki. S temi rezultati je potrjena podhipoteza H1.4, ki pravi, da je v preteklih 12 mesecih v sivi ekonomiji nakupovalo več kot 11 % anketirancev. Slednji kot razlog za nakupovanje najpogosteje navajajo nižje cene (81,3 %), približno polovica (50,7 %) pa jih je navedla, da raje plačajo prijatelju ali znancu, ki dela na »fuš«, kot da bi ta proizvod ali storitev kupili na uradnem trgu. Precej pogost razlog je tudi hitrejši dostop do zelenega proizvoda ali storitve (27,6 %), medtem ko preostali razlogi pričakovano niso pretirano pogosti.

Tabela 21: Potrošnja v sivi ekonomiji z razlogi

	Frekvenca	%
Ali ste v zadnjih 12 mesecih v sivi ekonomiji sodelovali kot potrošnik?	307	100
Da	136	44,3
Ne	171	55,7
Razlogi za potrošnjo v sivi ekonomiji ¹	134	
Hitrejši dostop do proizvodov in storitev.	37	27,6
Nižja cena.	109	81,3
Višja kakovost.	8	6,0
Večja izbira.	10	7,5
Raje plačam prijatelju/znancu, ki dela na »fuš«.	68	50,7
Drugo	7	5,2

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih nakupovali v sivi ekonomiji. Možnih je bilo več odgovorov.

V Prilogi 6 so prikazani rezultati, ki kažejo, da anketiranci v sivi ekonomiji najpogosteje povprašujejo po osebnih storitvah (54,8 %) in transportu (27,4 %), kot razkrivajo rezultati v Tabeli 22 pa skorajda vsi (94,0 %) v sivi ekonomiji opravijo manj nakupov kot na uradnem trgu.

Tabela 22: »Kaj bi vas odvrnilo od nakupovanja v sivi ekonomiji?«, najpomembnejša posledica nakupovanja v sivi ekonomiji in število nakupov v primerjavi z uradnim trgom

	Frekvenca	%
Število nakupov v primerjavi z uradnim trgom ¹	134	100
V sivi ekonomiji opravim vse nakupe.	1	0,7
V sivi ekonomiji opravim več nakupov.	3	2,2
V sivi ekonomiji opravim enako nakupov.	4	3,0
V sivi ekonomiji opravim manj nakupov.	126	94,0
Kaj bi vas odvrnilo od nakupovanja v sivi ekonomiji? ^{1(*)}	135	
Strožji nadzor in kazni.	52	38,5
Nižje cene na uradnem trgu.	103	76,3
Večja izbira na uradnem trgu.	17	12,7
Višja kakovost na uradnem trgu.	32	23,7
Višja plača/zasluzek.	46	34,1
Ugodnejši krediti.	8	5,9
Drugo	3	2,2
Najpomembnejša posledica nakupovanja v sivi ekonomiji ¹	135	100
Ni garancije.	51	37,8
Vprašljiva kakovost.	26	19,3
Blago je lahko ukradeno.	16	11,9
Plačilo kazni, če me odkrijejo.	26	19,3
Proizvodi in storitve so lahko nevarni.	4	3,0
Drugo	12	8,9

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih nakupovali v sivi ekonomiji.

(*) Možnih je bilo več odgovorov.

Od nakupovanja v sivi ekonomiji bi jih najverjetneje odvrnile nižje cene na uradnem trgu (76,3 %) in strožji nadzor ter kazni (38,5 %), najpomembnejša posledica nakupovanja brez računa pa je odsotnost garancije, kar nekaj sodelujočih v anketi pa je izpostavilo tudi vprašljivo kakovost blaga in storitev ter plačilo kazni v primeru odkritja.

3.5 Omejitve raziskave

Kakovost rezultatov raziskave je odvisna od napak, ki jih naredimo med merjenjem. Bregar et al. (2005, str. 21–23) ločijo vzorčne in nevzorčne napake. Vzorčna napaka je posledica odločitve, da se podatke zbira le od enot, izbranih v vzorec in ne od vseh enot ciljne populacije. Velikost te napake pa je odvisna od velikosti vzorca in načina izbora enot v vzorec. Slednjega smatram kot pomembno omejitev v svoji raziskavi, saj sem enote v vzorec zbiral na podlagi neverjetnostnega (priložnostnega) vzorčenja, čeprav statistična teorija daje prednost vzorčenju, pri katerem je izbira enot v vzorec slučajna, s čimer je zagotovljena objektivnost pri izbiri (Košmelj & Rovan, 2000, str. 33–34).

Vse ostale napake sodijo med nevzorčne napake. Med temi bi pri svoji raziskavi izpostavil možnost, da enote, izbrane v vzorec, ciljne populacije ne predstavljajo dovolj dobro, kar pomeni da vzorec ni reprezentativen, s čimer je omejeno posploševanje rezultatov na celotno populacijo. Poleg tega zaradi občutljive tematike dopuščam možnost, da anketiranci na katero od zastavljenih vprašanj niso odgovorili iskreno oziroma so bili pri odgovarjanju preveč subjektivni, kar pomeni, da rezultati niso povsem točni. Zaradi ročnega vnašanja zbranih podatkov v program, pa dopuščam tudi možnost, da sem, seveda nehote, tudi sam naredil kakšno napako.

Kljub potencialnim omejitvam raziskave menim, da rezultati prikazujejo zadovoljiv pregled nad proučevano problematiko, izboljšave v raziskavi pa so priložnost za nadaljnje raziskovanje.

SKLEP

Siva ekonomija je prisotna v vseh gospodarstvih po svetu, ne glede na njihovo razvitost in politični sistem. Kljub temu obstajajo tudi specifične razlike v prostoru in času, tako pri oblikah in obsegu sive ekonomije kot tudi pri razlogih za njeno širjenje in pri njenih učinkih na gospodarstvo, politiko in družbo. Ne glede na vsesplošno prisotnost sive ekonomije pa v literaturi ni enotne opredelitve ali definicije sive ekonomije. Ravno ta neenotnost otežuje natančno in primerljivo proučevanje sive ekonomije, za primerljivost rezultatov raznih študij in raziskav pa je tako ključnega pomena natančna in nedvoumna opredelitev proučevanega pojava.

Siva ekonomija se je razcvetela s krizo države blaginje in s svetovno gospodarsko recesijo, ki je nastala zaradi energetske krize v letih 1973 in 1974. Že od takrat med glavne vzroke za razvoj sive ekonomije sodijo preveliko davčno breme, preveliko breme socialnih prispevkov,

koruptivno in netransparentno delovanje države, preobremenjenost s togo regulacijo in birokracijo, med vzroki pa se najdejo še drugi dejavniki, specifični in lastni posamezni državi.

Siva ekonomija ima lahko različne pozitivne in negativne posledice na gospodarstvo, politiko in družbo. Praviloma se pogosteje omenjajo njene negativne posledice, kamor sodijo počasnejša gospodarska rast, statistična iluzija in napačne indikacije za ekonomsko politiko, izpad davčnih prihodkov in socialnih prispevkov, nelojalna konkurenca itd. Po drugi strani pa je zlasti v kriznih časih, ko je v sivo ekonomijo vključenega vse več prebivalstva, javnost bolj naklonjena sivi ekonomiji, hkrati pa se tudi država zaveda, da ima ta pojav tudi pomembne pozitivne posledice, med katerimi velja poudariti tržno prilagodljivost in njene stabilizacijske učinke na gospodarstvo.

Ne glede na to, da se države zavedajo pozitivnih posledic sive ekonomije in temu primerno dopuščajo določen obseg le-te, velja siva ekonomija za nezaželen pojav, proti kateremu se države borijo na različne načine. Države se tako lahko poslužujejo represivnih ukrepov, kamor se uvrščajo višje kazni, okrepljeno delovanje inšpekcije in drugih oblik nadzora, strožji zakoni in predpisi itd. Po drugi strani pa so med strokovnjaki bolj priljubljeni preventivni ukrepi, ki preprečujejo vstop v sivo ekonomijo oziroma spodbujajo delovanje v uradnem gospodarstvu. Sem sodijo znižanje davčnih stopenj, odprava nekaterih administrativnih in birokratskih ovir poslovanja, prenova socialnega sistema itd.

Primerjava rezultatov raznih študij in raziskav, ki obravnavajo sivo ekonomijo, je možna le ob natančni in nedvoumni opredelitvi proučevanega pojava ter ob uporabi enake metode merjenja sive ekonomije. V praksi se uporabljajo neposredne metode, med katere sodijo anketiranje in opazovanje ter posredne metode, kamor sodijo denarne metode, metode razhajanja in metoda porabe električne energije, precej pogosto pa je v rabi tudi modelski pristop merjenja sive ekonomije. Ocenjen obseg sive ekonomije se seveda bolj ali manj razlikuje glede na uporabljeno metodo merjenja. Rezultati za Slovenijo tako kažejo, da obseg sive ekonomije leta 2006, ocenjen na podlagi modelskega pristopa v povezavi z metodo povpraševanja po gotovini, znaša 28 % BDP. Istega leta je bil na podlagi podatkov o dodatnem delu (metoda razhajanja) obseg sive ekonomije ocenjen na 3,4 % BDP, za leto 2007 pa neposredna metoda anketiranja daje oceno 15,6 % BDP. Rezultati različnih raziskav kažejo, da Slovenija med tranzicijskimi državami sodi med države z nižjim obsegom sive ekonomije, medtem ko se med državami članicami OECD uvršča med države z najvišjim obsegom sive ekonomije. Sicer pa med vzroki in posledicami sive ekonomije v Sloveniji ni večjih posebnosti, država pa se pri njenem omejevanju poslužuje preverjenih, v teoriji predstavljenih ukrepov.

Siva ekonomija obstaja zaradi njenih udeležencev, ki so na različne načine »spodbujeni«, da se izogibajo uradnemu gospodarstvu. Rezultati različnih raziskav kažejo, da so v sivi ekonomiji zastopani prebivalci različnih starosti, izobrazbe, zaposlitvenega statusa in drugih značilnosti, kar pomeni, da so med udeleženci sive ekonomije tudi študenti. Ti se na eni strani srečujejo s sivo ekonomijo v povezavi s študentskim delom, na drugi strani pa nastopajo kot potrošniki v sivi ekonomiji.

Na podlagi lastne raziskave ugotavljam, da je siva ekonomija med študenti Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani zelo priljubljena, saj je bilo v proučevanem obdobju v sivo ekonomijo, ne glede na to, ali gre za udeležbo na strani ponudbe (delo) ali na strani povpraševanja (nakupovanje), udeleženih kar 64,3 % anketirancev. Glavni razlog za delo na črno je dodaten in boljši zaslužek, nakupovanje na sivem trgu pa je spodbujeno predvsem z nižjimi cenami.

Splošen odnos do sive ekonomije sem opredelil z odobravanjem tega pojava. Rezultati analize kažejo, da večina, kar 71,2 % anketirancev pogojno odobrava sivo ekonomijo, 18,2 % jih sive ekonomije ne odobrava, 10,6 % anketiranih študentov pa sivo ekonomijo popolnoma odobrava. Na podlagi postavljenih hipotez in rezultatov raziskave ugotavljam še, da je udeležba v sivi ekonomiji (delo in nakupovanje) povezana z odnosom do sive ekonomije. Statistično značilno povezavo sem odkril tudi med spolom in udeležbo v sivi ekonomiji, medtem ko rezultati testov kažejo, da način študija, finančni položaj in želja po boljšem finančnem položaju niso povezani z udeležbo v sivi ekonomiji. K temu dodajam še ugotovitvi, da študenti delajo na črno pretežno v istih dejavnostih, v katerih opravljajo uradno delo, povprečna ura postavka za delo na črno pa je višja kot za uradno delo. Pomemben del raziskave predstavljajo tudi stališča študentov do sive ekonomije, rezultati pa kažejo, da so študenti zelo subjektivni, da na sivo ekonomijo gledajo predvsem z vidika lastnih koristi in da so posledično zelo tolerantni do lastnih kršitev pravil.

Rezultati raziskave kažejo, da študenti nedvomno prispevajo svoj del k obstoju sive ekonomije. Ta problematika se zdi v trenutni, gospodarsko težki situaciji še toliko bolj aktualna, saj ravno mladi pogosto ne najdejo primerne dela, kar jih spodbuja, morda celo prisili, da poiščejo izhod v sivi ekonomiji. Da bi se stvari obrnile na bolje, so potrebne spremembe v gospodarstvu, treba pa je spremeniti tudi sam odnos posameznika do sive ekonomije. Slednja je danes trn v peti predvsem državi, saj gre s pravno-institucionalnega vidika v večini primerov za nelegalen pojav, medtem ko se zdi, da se družba nanjo vse bolj privaja in da postaja del našega vsakdana. V kolikšni meri, če sploh, je siva ekonomija legitimna, pa puščam v presojo vsakemu posamezniku.

LITERATURA IN VIRI

1. Algan, Y., & Cahuc, P. (januar, 2006). Civic Attitudes and the Design of Labor Market Institutions: Which Countries Can Implement the Danish Flexicurity Model? *IZA Discussion Paper No. 1928*. Najdeno 4. marca 2013 na spletnem naslovu <http://ftp.iza.org/dp1928.pdf>
2. Bovi, M. (2002, junij). The Nature of Underground Economy. Some Evidence from OECD Countries. Najdeno 21. februarja 2012 na spletnem naslovu http://lipari.istat.it/digibib/Working_Papers/wpbovi26.pdf
3. Bregar, L., Ograjenšek, I., & Bavdaž, M. (2005). *Metode raziskovalnega dela za ekonomiste: Izbrane teme*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
4. Bühn, A., Karmann, A., & Schneider, F. (2007, junij). Size and Development of the Shadow Economy and of Do-it-Yourself Activities in Germany. *CESifo Working paper No. 2021. Category 1: Public Finance*. Najdeno 12. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.cesifo-group.de/portal/pls/portal/docs/1/1187576.PDF>
5. Choi, J. P., & Thum, M. (2003). Corruption and the shadow economy. *Dresden discussion paper in economics, No. 02/03*. Najdeno 20. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://econstor.eu/bitstream/10419/48125/1/359869750.pdf>
6. Dakič, L. (2013, 8. januar). Za petino manj študentskega dela. *Finance*. Najdeno 10. aprila 2013 na spletnem naslovu <http://www.finance.si/8330298/Za-petino-manj-studentskega-dela>
7. Damjanović, V. (2012). *Siva ekonomija v gospodinjstvih* (diplomska naloga). Koper: Fakulteta za management.
8. Dragoš, S., & Leskošek, V. (2003). Družbena neenakost in socialni kapital. Najdeno 12. aprila 2013 na spletnem naslovu http://www2.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/pdf/MI_politike_druzben_neenakost.pdf
9. Dreher, A., & Schneider, F. (2006, januar). Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis. *Discussion Paper No. 1936*. Najdeno 20. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.123.1087&rep=rep1&type=pdf>
10. Enste, D. H. (2005). The Shadow Economy in OECD and EU Accession Countries – Empirical Evidence for the Influence of Institutions, Liberalization, Taxation and Regulation. V C. Bajada & F. Schneider. *Size, Causes and Consequences of the Underground Economy* (str. 123–138). Ashgate Publishing Company.
11. Ekonomska fakulteta. (2013, februar). Letno poročilo za leto 2012. Najdeno 17. aprila 2013 na spletnem naslovu http://www.ef.uni-lj.si/media/document_files/katalog_info_jav_znacaja/efporocilo2012.pdf
12. Evropska komisija. (1998, april). Communication of the commission on undeclared work. Najdeno 12. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://aei.pitt.edu/5111/1/5111.pdf>
13. Evropska komisija. (2007, oktober). Undeclared Work in the European Union. Najdeno 17. februarja 2013 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf
14. Feige, E. L. (1990). Defining and estimating underground and informal economies: The new institutional economics approach. *World Development*, 18(7). Najdeno 16. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://128.118.178.162/eps/dev/papers/0312/0312003.pdf>

15. Feige, E. L., & Urban, I. (2008, marec). Measuring Underground (Unobserved, Non-Observed, Unrecorded) Economies in Transition Countries: Can we trust GDP? *William Davidson Institute Working Paper Number 913*. Najdeno 23. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://wdi.umich.edu/files/publications/workingpapers/wp913.pdf>
16. Flajs, A., & Vajda, J. (2004). Merjenje nezajetih dejavnosti: vrste popravkov zajetja bruto domačega proizvoda 2002 po Eurostatovi klasifikaciji in tabelah. Najdeno 8. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.stat.si/radenci/program_2004/C21-FLAJS,VAJDA.doc
17. Frey, B. S., & Shneider, F. (2000). Informal and Underground Economy. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*. Najdeno 13. februarja 2013 na spletnem naslovu http://faculty.nps.edu/relooney/3041_MT_2.pdf
18. Glas, M. (1991). *Siva ekonomija v svetu in v slovenskem gospodarstvu*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
19. Glas, M., Kukar, S., Simončič, M., & Bičanić, I. (1988). *Siva ekonomija v svetu in v Jugoslaviji*. Ljubljana: Delavska enotnost.
20. Johnson, S., Kaufmann, D., McMillan, J., & Woodruff, C. (2000). Why do firms hide? Bribes and unofficial activity after communism. *Journal of Public Economics* 76. Najdeno 21. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://128.118.178.162/eps/pe/papers/0308/0308004.pdf>
21. Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. Najdeno 5. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/trg_dela_in_zaposlovanje/delo_na_crno/komisija_pdzc/
22. Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. (2012, oktober). Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2011. Najdeno 6. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.tzslo.si/pic/pdf/porocilo1810_ESS.pdf
23. Košmelj, B., & Rován, J. (2000). *Statistično sklepanje*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
24. Kukar, S. (1995). *Siva ekonomija v Sloveniji – Razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
25. Kyle, S., Warner, A., Dimitrov, L., Krustev, R., Alexandrova, S., & Stanchev, K. (2001, april). The shadow economy in Bulgaria. Najdeno 17. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan004708.pdf>
26. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. (2009, december). Zakon o malem delu - strokovne podlage in izhodišča. Najdeno 9. aprila 2013 na spletnem naslovu http://www.sizad.si/resources/files/pic/doc/Zakon_o_malem_delu_strokovne_podlage_in_izhodišca.pdf
27. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. (2010). Predlog zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Najdeno 5. marca 2013 na spletnem naslovu <http://www.tzslo.si/pic/pdf/ZPDZC-medreso-10-11.pdf>
28. Nastav, B. (2009). *Siva ekonomija v Sloveniji: merjenje, vzroki in posledice* (doktorska disertacija). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
29. Nastav, B., & Bojnec, Š. (2005, november). Shadow Economy in Slovenia. *Managing the Process of Globalisation in New and Upcoming EU Members. Proceedings of the 6th International Conference of the Faculty of Management Koper*. Najdeno 22. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/961-6573-03-9/nastav.pdf>

30. Nastav, B., & Bojnec, Š. (2007a, januar–februar). The Shadow Economy in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia – The Labour Approach. *Eastern European Economics*, 45(1), str. 29–58. Najdeno 16. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://ehis.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/ehost/detail?vid=3&sid=de1492ad-f749-4802-ac0a-26fea60ab0ef%40sessionmgr10&hid=3&bdata=Jmxhbmc9c2wmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#d b=eoh&AN=0896063>
31. Nastav, B., & Bojnec, Š. (2007b). Shadow Economy in Slovenia: The Labour Approach. *Managing Global Transitions*, 5(2), str. 193–208. Najdeno 21. februarja 2013 na spletnem naslovu http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1581-6311/5_193-208.pdf
32. Nastav, B., & Bojnec, Š. (2008). Small Businesses and the Shadow Economy. *Czech Journal of Economics and Finance*, 58 (1/2), str. 68–81. Najdeno 22. februarja 2013 na spletnem naslovu http://journal.fsv.cuni.cz/storage/1106_str_68_81_-_nastav-bojnec.pdf
33. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije. (2010, september). Predlogi za bistveno zmanjšanje obsega sive ekonomije v Sloveniji. Najdeno 3. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.ozs.si/Portals/0/Media/Dokumenti/OZS/Projekti/SOCISKLAD/Zbornik-SivaEkonomija_NR.pdf
34. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije. (2011, april). Analiza ankete o stališčih članov OZS o zaposlovanju in delu na črno, ustanovitvi sklada za odpravnine in izdelavi izjave o varnosti z oceno tveganja delovnega mesta. Najdeno 7. marca 2013 na spletnem naslovu <http://www.ozs.si/Portals/0/Media/Dokumenti/OZS/Projekti/SOCISKLAD/Knjizica%20Anketa-koncna.pdf>
35. *Odprava administrativnih ovir*. Najdeno 8. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.arhiv.mju.gov.si/si/delovna_podrocja/e_uprava_in_upravni_procesi/boljsi_predpisi_in_odprava_administrativnih_ovir_oao/odprava_administrativnih_ovir/
36. *Popravki zajetja v BDP in siva (neopazovana, skrita) ekonomija, Slovenija, 2007*. Najdeno 18. februarja 2013 na spletnem naslovu https://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4526
37. *Program Vlade Republike Slovenije*. Najdeno 7. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.arhiv.mju.gov.si/si/delovna_podrocja/e_uprava_in_upravni_procesi/boljsi_predpisi_in_odprava_administrativnih_ovir_oao/25_program_vlade_republike_slovenije/index.html
38. *Razlika med davčnim načrtovanjem, davčno utajo in davčnim prevaljevanjem*. Najdeno 13. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.eracunovodstvo.org/blog/racunovodstvo/razlika-med-davcnim-nacrtovanjem-davcno-utajo-in-davcnim-prevaljevanjem/>
39. Renoy, P., Ivarsson, S., van der Wusten-Gritsai, O., & Meijer, E. (2004, maj). Undeclared Work in an Enlarged Union – An Analysis of Undeclared Work: an in-depth study of specific items. Najdeno 12. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2652&langId=en>
40. Schneider, F. (2002, junij). The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries. *Discussion Paper No. 514*. Najdeno 4. marca 2013 na spletnem naslovu <ftp://ftp.iza.org/dps/dp514.pdf>
41. Schneider, F. (2011). The Shadow Economy in Europe, 2011. Najdeno 16. februarja 2013 na spletnem naslovu http://www.visaeurope.com/en/about_us/idoc.ashx?docid=4d53b726-cd71-4ba5-a50b-735d11ca4075&version=-1

42. Schneider, F. (2013, marec). Size and Development of the Shadow Economies of Portugal and 35 other OECD Countries from 2003 to 2013: Some New Facts. Najdeno 10. aprila 2013 na spletnem naslovu http://www3.eeg.uminho.pt/economia/nipe/docs/Actividades_Seminarios/2013/2013-03-13_Schneider35otherOECD.pdf
43. Schneider, F., & Bajada, C. (2005). An International Comparison of Underground Economic Activity. V C. Bajada & F. Schneider. *Size, Causes and Consequences of the Undergrund Economy* (str. 73–106). Ashgate Publishing Company.
44. Schneider, F., & Buehn, A. (2009, oktober). Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries. *Open-Assessment E-Journal*, Vol. 2, 2009–10. Najdeno 21. februarja 2013 na spletnem naslovu http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version-2/at_download/file
45. Schneider, F., Buehn, A., & Montenegro, C. E. (2010, julij). Shadow Economies all over the World: Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007. *Policy Research Working Paper* 5356. Najdeno 21. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/5356.pdf?expires=1362478652&id=id&acname=guest&checksum=805C519BA809E21DEB97B0285DD5EF48>
46. Schneider, F., & Enste, D. H. (2000, marec). Shadow Economies: Size, Causes and Consequences. *Journal of Economic Literature*. XXXVIII, str. 77–114. Najdeno 21. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/JEL.pdf>
47. Schneider, F., & Enste, D. H. (2002). *The Shadow Economy - An International Survey*. United Kingdom: Cambridge University Press.
48. *Siva ekonomija in davčne blagajne*. Najdeno 7. marca 2013 na spletnem naslovu <http://www.ipr.vsr.si/clanki.php?id=6>
49. *Skupaj zaustavimo delo in zaposlovanje na črno – javna kampanja*. Najdeno 7. marca 2013 na spletnem naslovu http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/trg_dela_in_zaposlovanje/delo_na_crno/javna_kampanja/
50. Študentska organizacija Slovenije. (2010, januar). Dokument o celoviti ureditvi študentskega položaja v Sloveniji. Najdeno 10. aprila 2013 na spletnem naslovu http://www.studentska-org.si/dokumenti/2010/s178_dokument_sos_koncna.pdf
51. *Študentsko delo*. Najdeno 9. aprila 2013 na spletnem naslovu <http://www.studentska-org.si/studentsko-delo>
52. Wallace, C., Haerpfer, C., & Latcheva, R. (2004, junij). The Informal Economy in East-Central Europe 1991–1998. Najdeno 20. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.equi.at/dateien/rs64.pdf>
53. Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. *Uradni list RS* št. 12/2007-UPB1, 29/2010, 57/2012.
54. Zakon za uravnoteženje javnih financ. *Uradni list RS* št. 55/2012 Skl.US: U-I-162/12-5, Up-626/12-5, 96/2012-ZPIZ-2, 104/2012-ZIPRS1314, 105/2012, 25/2013 Odl.US: U-I-186/12
55. Zgonik, A. (2012, 29. april). Zoran Milivojević: Napaka je ne priznati napake. *Delo*. Najdeno 12. aprila 2013 na spletnem naslovu <http://www.delo.si/zgodbe/nedeljskobranje/zoran-milivojevic-napaka-je-ne-priznati-napake.html>

PRILOGE

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Obseg sive ekonomije v 27 državah EU (kot % BDP).....	1
Priloga 2: Anketni vprašalnik – Odnos študentov do sive ekonomije	2
Priloga 3: Urna postavka za delo v preteklih 12 mesecih – ocena parametrov.....	7
Priloga 4: Področje dela, najpogostejša oblika »zaposlitve« v zadnjih 12 mesecih in trenutni »zaposlitveni« status	7
Priloga 5: Urna postavka za delo v sivi ekonomiji.....	8
Priloga 6: »Katere proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji?«.....	8

Priloga 1: Obseg sive ekonomije v 27 državah EU (kot % BDP)*Tabela 1: Obseg sive ekonomije v 27 državah EU (kot % BDP)*

Država/leto	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Povprečje po državah
Avstrija	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,4	8,2	7,9	7,6	9,1
Luksemburg	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	9,1
Nizozemska	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	10,7
Velika Britanija	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	11,1
Francija	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	12,3
Irska	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	13,5
Nemčija	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3	14,8
Finska	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	15,0
Danska	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	15,1
Švedska	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	16,0
Slovaška	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	16,9
Češka	19,5	19,1	18,5	17,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	17,4
Belgija	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	18,6
Portugalska	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	20,1
Španija	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	20,1
Italija	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	22,9
Madžarska	25,0	24,7	24,5	24,4	23,4	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	23,7
Slovenija	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	25,0
Grčija	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	25,8
Poljska	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	26,1
Malta	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	26,8	25,3	26,4
Ciper	28,7	28,3	28,1	27,9	36,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	28,0
Latvija	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	28,0
Estonija	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	29,6
Litva	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	30,1
Romunija	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	30,7
Povprečje po letih	22,3	21,9	21,5	20,8	19,9	19,2	19,8	19,6	19,2	18,9	

Vir: F. Schneider, *Size and Development of the Shadow Economies of Portugal and 35 other OECD Countries from 2003 to 2013: Some New Facts*, 2013, str. 7, tabela 1.1.

Priloga 2: Anketni vprašalnik – Odnos študentov do sive ekonomije

ANKETNI VPRAŠALNIK

ODNOS ŠTUDENTOV DO SIVE EKONOMIJE

Pozdravljeni!

Sem Jakob Tadel, podiplomski študent na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani in v svojem magistrskem delu proučujem odnos študentov do sive ekonomije. V ta namen sem oblikoval anketni vprašalnik, ki je pred vami, s katerim želim zbrati pomembne podatke za svojo raziskavo. Zato vas prosim, da si vzamete nekaj minut časa in čim natančneje in iskreno odgovorite na vsa zastavljena vprašanja, saj je vaše sodelovanje izjemno pomembno za uspešno izvedbo raziskave.

Ker je siva ekonomija občutljiva tema, želim poudariti, da je vprašalnik **popolnoma anonimen** in da bodo vsi podatki, pridobljeni s tem vprašalnikom, uporabljeni **izključno v raziskovalne namene**, rezultati raziskave pa bodo predstavljeni izključno v agregiranih oblikah, iz katerih ne bo mogoče izslediti posameznika. Rezultati raziskave bodo javno dostopni v mojem magistrskem delu.

Odgovarjajte tako, da z **X** označite odgovore, ki najbolje odražajo vaše stanje ali mnenje. Prosim, da odgovorite na vsa zastavljena vprašanja, tudi če se pri katerem težko opredelite.

Za vaš čas in sodelovanje se vam iskreno zahvaljujem,

Jakob Tadel

1. Spol: **V1** 1 ☐ moški 2 ☐ ženska
 2. Letnica rojstva: **V2** _ _ _ _
 3. Način študija: **V3** 1 ☐ redni dodiplomski 2 ☐ redni podiplomski
 3 ☐ izredni dodiplomski 4 ☐ izredni podiplomski
 4. Področje študija: **V4**
1 ☐ družbene vede 2 ☐ poslovne in upravne vede 3 ☐ računalništvo
4 ☐ matematika in statistika 5 ☐ izobraževalne vede 6 ☐ drugo
 5. Regija, v kateri živite v času študija: **V5**
1 ☐ Pomurska 2 ☐ Podravska 3 ☐ Koroška
4 ☐ Savinjska 5 ☐ Zasavska 6 ☐ Spodnjeposavska
7 ☐ JV Slovenija 8 ☐ Gorenjska 9 ☐ Osrednjeslovenska
10 ☐ Goriška 11 ☐ Obalno-kraška 12 ☐ Notranjsko-kraška
 6. Ali ste v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo: **V6** 1 ☐ da 2 ☐ ne
- Če ste odgovorili z **DA**, vas prosim, da odgovorite še na vprašanja od 7 do 11, sicer nadaljujte z odgovarjanjem pri vprašanju 12.
7. Koliko znaša vaša običajna urna postavka: **V7** _____ €/uro
 8. Na katerem področju običajno delate: **V8**
1 ☐ na področju, ki ustreza mojemu študiju in bodočemu poklicu 2 ☐ na drugem področju

9. Izberite obliko »zaposlitve«: (izberite **ENO** možnost v vsakem stolpcu) **V9_1**

V9_2

	Kakšna je bila v teh 12 mesecih vaša najpogostejša oblika »zaposlitve«:	Kakšna je vaša trenutna oblika »zaposlitve«:
1 Redna zaposlitev (pogodba za nedoločen čas)		
2 Redna zaposlitev (pogodba za določen čas)		
3 Redno delo preko študentskega servisa (vsak dan oziroma redno na istem delovnem mestu)		
4 Priložnostno študentsko delo		
5 Ne delam		
6 Drugo		

10. V kateri dejavnosti delate oziroma ste delali v zadnjih 12 mesecih: (izberete lahko **VEČ** možnosti) **V10_**

Kmetijstvo, lov, gozdarstvo, ribištvo	1	Finančne in zavarovalniške dejavnosti	2
Rudarstvo	3	Poslovanje z nepremičninami	4
Predelovalne dejavnosti	5	Strokovne, znanstvene in tehnične dejavnosti	6
Oskrba z električno energijo, plinom in paro	7	Druge raznovrstne poslovne dejavnosti	8
Oskrba z vodo, ravnanje z odpadki, saniranje okolja	9	Dejavnosti javne uprave in obrambe, dejavnosti obvezne socialne varnosti	10
Gradbeništvo	11	Izobraževanje	12
Trgovina, vzdrževanje in popravila motornih vozil	13	Kulturne, razvedrilne in rekreacijske dejavnosti	14
Promet in skladiščenje	15	Dejavnosti gospodinjstev z zaposlenim hišnim osebjem, proizvodnja za lastno rabo	16
Gostinstvo	17	Druge dejavnosti	18
Informacijske in komunikacijske dejavnosti	19		

11. Med ponujenimi možnostmi izberite razloge, zaradi katerih delate: **V11_**

	Izberete lahko VEČ možnosti
Z delom pomagam preživljati celotno družino.	1
Z delom se preživljam, saj mi starši ne morejo nuditi finančne podpore.	2
Z delom si financiram študij.	3
Z delom zaslužim za počitnice, zabavo, oblačila ...	4
Z delom postajam bolj samostojen.	5
Z delom pridobivam izkušnje za zaposlitev.	6
Delam, ker imam dovolj prostega časa.	7
Na fakulteto sem se vpisal predvsem zato, da si podaljšam status in tako lahko delam.	8

Vprašanja v nadaljevanju se nanašajo na vaš odnos do **sive ekonomije** in **študentskega dela**.

Siva ekonomija je pojav, ki obsega dejavnosti, katerih proizvodi in storitve so popolnoma **legalni**, vendar sta njihova proizvodnja in/ali prodaja **prikriti** – ne plačujejo se davki, ne upoštevajo se zakonodaja in podobno. Med take dejavnosti lahko sodijo na primer inštrukcije, frizerstvo, računalniške storitve itd. V sivo ekonomijo pa **ne sodijo** medsosedska pomoč, dejavnosti »sam svoj mojster« in nelegalne ter kriminalne dejavnosti (trgovanje z mamili, prostitucija ipd.). Torej, v kolikor ste ali še vedno opravljate dejavnosti, s katerimi zaslužite in tega ne prijavite davčnim organom, poleg tega pa ne spoštujete zakonodaje in drugih predpisov, ste tudi vi del sive ekonomije.

Pomembno! Študentsko delo preko lastne študentske napotnice je oblika uradnega dela, prav tako je zaslužek preko lastne študentske napotnice oblika uradnega zaslužka!

12. Kakšen je vaš odnos do sive ekonomije: V121 ☐ popolnoma odobravam2 ☐ pogojno odobravam3 ☐ ne odobravam**13. Na lestvici od 1 do 5 označite svoje strinjanje z naslednjimi trditvami o sivi ekonomiji: V13_**

(1 – sploh se ne strinjam, 5 – popolnoma se strinjam, 6 – ne vem)

	1	2	3	4	5	6
1 V Sloveniji so davki previsoki, zato je logično, da se jim ljudje skušajo izogniti.						
2 Naša zakonodaja zavira razvoj dobrih podjetniških idej in priložnosti.						
3 Birokracija in administrativne ovire otežujejo vstop na trg novim podjetjem.						
4 Trg dela je zelo neprilagodljiv, zato delodajalci pogosto zaposlujejo na črno.						
5 Študenti smo na trgu dela v slabšem položaju, zato smo pogosto prisiljeni sprejeti delo, pa čeprav dobimo plačilo »na roko«.						
6 Delavce na črno se izkorišča bolj kot uradno zaposlene delavce.						
7 Veliko je primerov, ko posamezniki delajo na tujo študentsko napotnico.						
8 Siva ekonomija je sprejemljiva, ko gre nekomu za preživetje.						
9 Siva ekonomija je kriminalno dejanje.						
10 Siva ekonomija je edino pravilno dejanje.						
11 Ker na črno delajo starši/prijatelji/znanci, bom tako delal tudi jaz.						
12 Če študent nudi inštrukcije in prejme plačilo »na roko«, to sodi v sivo ekonomijo.						
13 V sivo ekonomijo sodi, če avtomehaničar za servis avtomobila prejme plačilo »na roko«.						
14 Ker so novi učbeniki dragi, je fotokopiranje le-teh sprejemljivo.						

14. Na lestvici od 1 do 5 označite svoje strinjanje z naslednjimi trditvami o študentskem delu: V14_

(1 – sploh se ne strinjam, 5 – popolnoma se strinjam, 6 – ne vem/ne delam)

	1	2	3	4	5	6
1 Študentsko delo predstavlja nelojalno konkurenco zaposlenim in brezposelnim.						
2 Študentsko delo zaradi prilagojene obdavčitve delodajalcev in študentov sodi v sivo ekonomijo.						
3 Študentsko delo bi moralo biti obdavčeno enako kot uradno delo.						
4 Študentsko delo študentu otežuje normalen proces študija.						
5 Zaradi študentskega dela študenti študirajo dlje časa.						
6 Študentsko delo je najboljši način, da študenti ob študiju še kaj zaslužijo.						
7 Študentsko delo rešuje socialno-ekonomske težave študentov.						
8 Študentsko delo otežuje iskanje prve zaposlitve: zaposleni študenti imajo enako znanje kot diplomanti, ki iščejo prvo delo, so pa cenejši.						
9 Študentsko delo študentom olajša iskanje prve redne zaposlitve zaradi pridobivanja delovnih izkušenj.						
10 Zaradi študentskega dela neredno obiskujem predavanja.						
11 Čas, ko delam, skrbno planiram, tako da moj študijski proces čim manj trpi.						
12 Zaradi hkratnega študija in dela sem pogosto pod stresom, ker časovno ne zmorem vsega.						
13 Zaradi dela imam manj časa za študij in zabavo. Ker se moram tudi zabavati, se raje še nekoliko bolj odrečem študiju in se nekoliko sprostim.						

15. Ali ste kdaj s svojo študentsko napotnico še komu drugemu omogočili delo: **V15**

- 1 ☐ da, večkrat 2 ☐ da, enkrat 3 ☐ ne, nikoli

16. Ali ste od tega imeli kakšno korist: (Odgovorite le, če ste na 15. vprašanje odgovorili z **DA**!) **V16_**

- 1 ☐ da, določen % zaslužka 2 ☐ da, plačilo v blagu ali storitvi
3 ☐ da, protiuslugo 4 ☐ ne, nisem imel koristi

17. Ali ste v zadnjih 12 mesecih delali na katerega od naslednjih načinov: **V17_**

	Izberete lahko VEČ možnosti
Priložnostno delo (brez napotnice) v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	1
Priložnostno delo (brez napotnice), vendar ne v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	2
Redno delo v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	3
Redno delo, vendar ne v svojem poklicu – plačilo »na roko«.	4
Delo na tujo napotnico.	5

Če ste označili katerokoli možnost, pomeni, da ste oziroma še vedno delate v sivi ekonomiji, zato vas prosim, da odgovorite še na vprašanja od 18 do 23, sicer nadaljujte z odgovarjanjem pri vprašanju 24.

18. Zakaj delate v sivi ekonomiji: (izberete lahko **VEČ** možnosti) **V18_**

- 1 ☐ ne najdem drugega dela 2 ☐ moj uradni zaslužek je prenizek
3 ☐ dodaten in boljši zaslužek 4 ☐ sam razpolagam z delovnim časom
5 ☐ ponudim nižjo ceno in sem konkurenčnejši 6 ☐ nočem plačevati davkov in prispevkov
7 ☐ delodajalec mi ne ponudi uradnega dela 8 ☐ nimam dovolj uradnih izkušenj za zaposlitev
9 ☐ drugo

19. V kateri dejavnosti delate v sivi ekonomiji: (izberete lahko **VEČ** možnosti) **V19_**

Kmetijstvo, lov, gozdarstvo, ribištvo	1	Finančne in zavarovalniške dejavnosti	2
Rudarstvo	3	Poslovanje z nepremičninami	4
Predelovalne dejavnosti	5	Strokovne, znanstvene in tehnične dejavnosti	6
Oskrba z električno energijo, plinom in paro	7	Druge raznovrstne poslovne dejavnosti	8
Oskrba z vodo, ravnanje z odpadki in saniranje okolja	9	Dejavnosti javne uprave in obrambe, dejavnosti obvezne socialne varnosti	10
Gradbeništvo	11	Izobraževanje	12
Trgovina, vzdrževanje in popravila motornih vozil	13	Kulturne, razvedrilne in rekreacijske dejavnosti	14
Promet in skladiščenje	15	Dejavnosti gospodinjstev z zaposlenim hišnim osebjem, proizvodnja za lastno rabo	16
Gostinstvo	17	Druge dejavnosti	18
Informacijske in komunikacijske dejavnosti	19		

20. Koliko zaslužite v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim delom: (izberite **ENO** možnost) **V20**

- 1 ☐ celoten dohodek zaslužim v sivi ekonomiji 2 ☐ več kot v uradnem delu
3 ☐ približno enako kot v uradnem delu 4 ☐ manj kot v uradnem delu

21. Koliko znaša vaša običajna urna postavka v sivi ekonomiji: **V21** _____ €/h

22. Koliko časa delate v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim delom: (izberite **ENO** možnost) **V22**

- 1 ☐ delam samo v sivi ekonomiji 2 ☐ več časa kot v uradnem delu
3 ☐ približno enako časa kot v uradnem delu 4 ☐ manj časa kot v uradnem delu

23. Kdaj najpogosteje delate v sivi ekonomiji: (izberite **ENO** možnost) **V23**

- 1 ☐ ob vikendih 2 ☐ kadar imam čas
3 ☐ kadar me delodajalec potrebuje 4 ☐ v večernih urah
5 ☐ po/pred uradnim delom 6 ☐ drugo

24. Kaj bi vas odvrnilo od dela v sivi ekonomiji: (izberete lahko VEČ možnosti) **V24_**

1 ☐ strožji nadzor in kazni	2 ☐ več delovnih mest
3 ☐ štipendije	4 ☐ nižji davki in prispevki
5 ☐ subvencije za uradno zaposlitev	6 ☐ ugodnejši krediti
7 ☐ bolj naporen študij	8 ☐ obvezna prisotnost na predavanjih
9 ☐ pritisk staršev in okolice	10 ☐ boljši materialni položaj
11 ☐ višji zaslužek v uradnem delu	12 ☐ drugo

25. Katera je za vas najpomembnejša »posledica«, ki je povezana z delom v sivi ekonomiji: **V25**

(izberite ENO možnost)

1 ☐ nimam socialnega zavarovanja	2 ☐ delovne izkušnje niso uradno priznane
3 ☐ plačilo kazni, če me odkrijejo	4 ☐ nimam zagotovljenega »delovnega mesta«

26. Ali ste v zadnjih 12 mesecih v sivi ekonomiji sodelovali kot potrošnik: **V26**

(proizvod ali storitev ste kupili brez računa)

1 ☐ da	2 ☐ ne

Če ste odgovorili z DA, vas prosim, da odgovorite še na vprašanja od 27 do 31, sicer ste z odgovarjanjem zaključili!

27. Katere proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji: (izberete lahko VEČ možnosti) **V27_**

1 ☐ hrana in brezalkoholna pijača	2 ☐ alkoholna pijača in tobak
3 ☐ oblačila in obutev	4 ☐ stanovanje (tudi najemnina)
5 ☐ pohištvo in gospodinjski aparati	6 ☐ vzdrževanje stanovanj, objektov in okolice
7 ☐ zdravstvo	8 ☐ transport (tudi nakup in popravila motor. vozil)
9 ☐ komunikacije	10 ☐ rekreacija in kultura
11 ☐ zabavna elektronika	12 ☐ izobraževanje
13 ☐ osebne storitve (npr. frizerstvo ...)	14 ☐ drugi proizvodi in storitve

28. Zakaj proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji: (izberete lahko VEČ možnosti) **V28_**

1 ☐ hitrejši dostop do proizvodov in storitev	2 ☐ nižja cena
3 ☐ višja kakovost	4 ☐ večja izbira
5 ☐ raje plačam prijatelju/znancu, ki dela na »fuš«	6 ☐ drugo

29. Koliko nakupov opravite v sivi ekonomiji v primerjavi z uradnim trgov: (izberite ENO možnost) **V29**

1 ☐ v sivi ekonomiji opravim vse nakupe	2 ☐ v sivi ekonomiji opravim več nakupov
3 ☐ v sivi ekonomiji opravim enako nakupov	4 ☐ v sivi ekonomiji opravim manj nakupov

30. Kaj bi vas odvrnilo od nakupovanja v sivi ekonomiji: (izberete lahko VEČ možnosti) **V30_**

1 ☐ strožji nadzor in kazni	2 ☐ nižje cene na uradnem trgu
3 ☐ večja izbira na uradnem trgu	4 ☐ višja kakovost na uradnem trgu
5 ☐ višja plača/zaslužek	6 ☐ ugodnejši krediti
7 ☐ drugo	

31. Katera je za vas najpomembnejša »posledica«, ki je povezana z nakupovanjem v sivi ekonomiji: **V31**

(izberite ENO možnost)

1 ☐ ni garancije	2 ☐ vprašljiva kakovost
3 ☐ blago je lahko ukradeno	4 ☐ plačilo kazni, če me odkrijejo
5 ☐ proizvodi in storitve so lahko nevarni	6 ☐ drugo

Priloga 3: Urna postavka za delo v preteklih 12 mesecih – ocena parametrov

Tabela 2: Urna postavka za delo v preteklih 12 mesecih – ocena parametrov

N ¹	Minimum	Maksimum	Modus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Varianca
216	2,90	30,0	4,0	4,8	2,2	5,0

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo.

Priloga 4: Področje dela, najpogostejša oblika »zaposlitve« v zadnjih 12 mesecih in trenutni »zaposlitveni« status

Tabela 3: Področje dela, najpogostejša oblika »zaposlitve« v zadnjih 12 mesecih in trenutni »zaposlitveni« status

	Frekvenca	%
Področje dela¹	242	100
Področje, ki ustreza mojemu študiju	67	27,7
Drugo področje	175	72,3
Najpogostejša oblika »zaposlitve« v zadnjih 12 mesecih¹	241	100
Redna zaposlitev (pogodba za nedoločen čas)	3	1,2
Redna zaposlitev (pogodba za določen čas)	1	0,4
Redno delo preko študentskega servisa (vsak dan oziroma redno na istem delovnem mestu)	114	47,3
Priložnostno študentsko delo	118	49,0
Ne delam	0	0,0
Drugo	5	2,1
Trenutni »zaposlitveni« status¹	230	100
Redna zaposlitev (pogodba za nedoločen čas)	4	1,7
Redna zaposlitev (pogodba za določen čas)	1	0,4
Redno delo preko študentskega servisa (vsak dan oziroma redno na istem delovnem mestu)	65	28,3
Priložnostno študentsko delo	71	30,9
Ne delam	84	36,5
Drugo	5	2,2

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali za plačilo.

Priloga 5: Urna postavka za delo v sivi ekonomiji

Tabela 4: Urna postavka za delo v sivi ekonomiji

N ¹	Minimum	Maksimum	Modus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Varianca
95	3,5	25,0	5	5,8	2,8	7,9

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih delali v sivi ekonomiji.

Priloga 6: »Katere proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji?«

Tabela 5: »Katere proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji?«

	Frekvenca	%
Katere proizvode in storitve kupujete v sivi ekonomiji? ¹	135	
Hrano in brezalkoholno pijačo	14	10,4
Alkoholno pijačo in tobak	24	17,8
Olačila in obutev	12	8,9
Stanovanje (tudi najemnina)	18	13,3
Pohištvo in gospodinjske aparate	6	4,4
Vzdrževanje stanovanj, objektov in okolice	10	7,4
Zdravstvo	5	3,7
Transport (tudi nakup in popravila motornih vozil)	37	27,4
Komunikacije	8	5,9
Rekreacija in kultura	14	10,4
Zabavna elektronika	19	14,1
Izobraževanje	18	13,3
Osebne storitve (npr. frizerstvo ...)	74	54,8
Drugi proizvodi in storitve	17	12,6

Legenda: ¹ Odgovarjali so le tisti, ki so v zadnjih 12 mesecih nakupovali v sivi ekonomiji. Možnih je bilo več odgovorov.